CORNELII NEPOTIS

VITÆ

EXCELLENTIUM IMPERATORUM.

NOVA EDITIO,

TUM PROSODIÆ SIGNIS, TUM TABULIS OMNIUM LOCORUM GEOGRAPHICIS ADORNATA.

AD USUM JUVENTUTIS.

LUGDUNI,
APUD RUSAND, BIBLIO-TYPOGRAPHUM.

PARISIIS,
APUD POUSSIELGUE RUSAND,
in vico Haute-Feuille, n.° 9.

1835.

From the library of
William [illegible]

AVIS.

La patrie de Cornélius Népos est incertaine; les uns le font naître à Vérone, d'autres à Hostilie. Ce qu'il y a d'assuré, c'est qu'il florissait sous César et Auguste, et qu'il fut ami de Cicéron et d'Atticus. C'est à ces derniers qu'il dédia ses

VIES DES GRANDS CAPITAINES
DE L'ANTIQUITÉ.

Cet ouvrage est divisé en deux Livres, dont le premier seul est complet. Le second se réduit à la vie d'Atticus et à l'abrégé de celle de Caton. Cornélius avait composé des Chroniques, des Vies d'Historiens grecs et latins, des Vies des Hommes illustres, en seize Livres, et plusieurs autres ouvrages cités avec éloge par Aulu-Gèle, mais qui ne nous sont point parvenus. Cet Auteur, au rapport de Pline, mourut sous le règne d'Auguste.

Le style de Cornélius Népos est aussi simple que pur ; il porte le caractère du siècle d'Auguste : les réflexions n'y sont pas prodiguées ; mais celles qu'on y trouve sont justes, naturelles, souvent délicates, et toujours elles respirent la vertu.

La grande quantité d'îles et de villes, dont il est parlé dans l'histoire des grands capitaines de Sparte et d'Athènes, rendait indispensable une table géographique un peu détaillée ; et nous pensons que les élèves nous sauront gré d'y avoir joint deux cartes, où ils pourront trouver tous les endroits dont il est fait mention dans Cornélius Népos. Nous espérons qu'à la fin de notre collection, les jeunes gens auront une suite de cartes suffisante pour en composer un petit Atlas d'histoire ancienne.

CORNELII NEPOTIS

LIBER PRIOR.

AUCTORIS PRÆFATIO.

Non dubito fore plerosque, Attice, qui hoc genus scriptūræ leve et non satis dignum summōrum virōrum persōnis judicent, cùm relātum legent, quis musicam docuerit Epaminondam, aut in ējus virtutibus commemorāri, saltâsse eum commodè, scienterque tibiis cantâsse. Sed hi erunt ferè, qui expertes litterārum græcārum, nihil rectum nisi quod ipsōrum moribus conveniat, putābunt. Hi si didicerint non eadem omnibus esse honesta atque turpia, sed omnia majōrum institūtis judicāri, non admirabuntur nos, in Graiōrum virtutibus exponendis, mōres eōrum secūtos. Neque enim Cimōni fuit turpe, Atheniensium summo viro, sorōrem (1) germānam habēre in matrimonio, quippè cùm cīves ējus eōdem uterentur institūto. At id quidem nostris moribus nefas habētur. Laūdi in

(1) *Sororem germanam.* Sa sœur de père.

Græcià ducitur adolescentulis quàm plurimos habēre amatores. Nulla Lacedæmone tam est nobilis vidua, quæ non ad scēnam eat, mercēde conducta. Magnis in laudibus totâ fuit Græcià victōrem Olympiæ (1) citāri; in scēnam vērò prodīre, et populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini. Quæ omnia apud nos partim infamia, partim humilia atque ab honestāte remōta, ponuntur. Contrà, ea pleraque nostris moribus sunt decōra, quæ apud illos turpia putantur. Quem enim Romanōrum pudet uxōrem ducere in convivium? aut cujus māter-familiâs non primum locum tenet ædium, atque … lebritāte versātur? quod multò fit … ià. Nam neque in convivium adhi- … pinquōrum; neque sedet, nisi in … dium, quæ gynæconitis appel- … ccēdit, nisi propinqua cogná- … ed plūra persequi, tum ma- … ohibet, tum festinatio ut … is sum: quare ad propo- … exponēmus libro vitas

… se célébraient tous les …

I. MILTIADES.

Cap. I. *Miltiades dux colonōrum in itinere à Lemniis irridātur.*

Miltiades, Cimōnis filius, Atheniensis. Cùm et antīquitāte generis, et gloriâ majōrum, et suâ modestiâ ūnus omnium maximè florēret, eâque esset ætāte, ut non jam sōlùm de eo bonè sperāre, sed etiam confidēre cīves possent sui, tālem futūrum quālem cognitum judicârunt: accidit ut Athenienses Chersonēsum (1) colōnos vellent mittere. Cūjus generis cùm magnus numerus esset, et multi ējus demigratiōnis peterent societātem, ex his delecti Delphos (2) deliberātum missi sunt, qui consulerent Apollinem, quo potissimùm duce uterentur: nam tùm Thrāces eas regiōnes tenēbant, cum quibus armis erat dimicandum. His consulentibus nominātim Pythia præcēpit: *Ut Miltiadem sibi imperatōrem sumerent; id si fecissent, incepta prospera futūra.* Hoc oracŭli responso, Miltiades cum delectâ manu classe Chersonēsum profectus, cùm accessisset Lemnum, et incolas ējus insulæ sub potestātem redigere vellet Atheniensium, idque ut Lemnii suâ sponte facerent, postulâsset, illi

(1) *Chersonesum.* Celle de Thrace.

(2) *Delphos.* Il y avait à Delphes un célèbre oracle d'Apollon

irridentes respondērunt : *Tùm id se factūros, cùm ille domo navibus proficiscens, vento Aquilōne venisset Lemnum.* Hic enim ventus, à Septentrionibus oriens, adversum tenet Athēnis proficiscentibus. Miltiades, morandi tempus non habens, cursum direxit quò tendēbat, pervenītque Chersonēsum.

Cap. II. *Miltiades Chersonēso potītus, Lemnum capit et Cyclades.*

Ibi, brevi tempore, barbarōrum (1) copiis disjectis, tōtâ regiōne quam petierat, potītus, loca castellis idonea communīvit; multitudinem quam sēcum duxerat in agris collocāvit, crēbrisque excursionibus locupletāvit. Neque minùs in eâ re prudentiâ quàm felicitāte adjūtus est : nam cùm virtūte militum devicisset hostium exercitus, summâ æquitate res constituit, atque ipse ibidem manēre decrēvit. Erat enim inter eos dignitāte regiâ, quamvis carēbat nomine : neque id, magis imperio quàm justitiâ, consecūtus : neque eò seciùs Atheniensibus, à quibus erat profectus, officia præstābat. Quibus rēbus fiēbat, ut non minùs eōrum voluntāte perpĕtuò imperium obtinēret, qui miserant, quàm illōrum cum quibus erat profectus. Chersonēso tāli modo constitūtâ, Lemnum revertitur, et ex pacto

(1) *Barbarorum.* Les Grecs désignaient sous le nom général de barbares tous ceux qui n'étaient pas de leur nation.

postulat ut sibi urbem tradant. Illi enim dixerant, *cùm vento Boreâ domo profectus eò pervenisset sēse dedītūros*: se aūtem domum Chersonēsi habēre. Cāres, qui tùm Lemnum incolēbant, etsi præter opiniōnem res ceciderat, tamen non dicto, sed secundâ fortūnâ adversariōrum capti, resistere aūsi non sunt, atque ex insulâ demigrârunt. Pari felicitāte cæteras insulas, quæ Cyclades nominantur, sub Atheniensium redēgit potestātem.

Cap. III. *Dario* (1) *Scythis bellum inferente, Miltiades, pontis custos, consilium dat excutiendæ dominatiōnis Persicæ, sed ab Histiæo impeditur.*

Eisdem temporibus, Persārum rex Darius, ex Asiâ in Eurōpam exercitu trajecto, Scythis bellum inferre decrēvit. Pontem fēcit in Istro flumine, quà copias traduceret: ējus pontis, dùm ipse abesset, custōdes relīquit principes, quos sēcum ex Ioniâ et Æolide duxerat, quibus singulis ipsārum urbium perpetua dederat imperia. Sic enim putāvit facillimè se græcâ linguâ loquentes, qui Asiam incolerent, sub suâ retentūrum potestāte, si amīcis suis oppida tuenda tradidisset, quibus, se oppresso, nulla spes salūtis relinquerētur. In hoc fuit tùm numero Mil-

(1) *Dario*. Fils d'Hystaspe, roi de Perse.

tiades, cui illa custodia crederētur. Hic, cùm crebri afferrent nuntii malè rem gerere Darium premīque ab Scythis, Miltiades hortātus est pontis custōdes, *ne à fortūnâ datam occasiōnem liberandæ Græciæ dimitterent; nam si cum his copiis, quas sēcum transportaverat, interiisset Darius, non solùm Eurōpam fore tūtam, sed etiam eos qui Asiam incolerent Græci genere, liberos à Persārum futūros dominatiōne et periculo: id et facilè effici posse. Ponte enim rescisso, rēgem vel hostium ferro, vel inopiâ paucis diēbus interitūrum.* Ad hoc consilium, cùm plerīque accederent, Histiæus Milesius, ne res conficerētur, obstitit, dicens: *Non idem ipsis, qui summas imperii tenērent, expedīre et multitudini, quòd Darii regno ipsōrum nitерētur dominatio; quo exstincto, ipsos potestāte expulsos civibus suis pœnas datūros. Itaque adeò se abhorrēre à cæterōrum consilio, ut nihil putet ipsis utilius quàm confirmāri regnum Persārum.* Hūjus cùm sententiam plurimi essent secūti, Miltiades non dubitans, tam multis consciis, ad rēgis aures consilia sua perventūra, Chersonēsum relīquit, ac rursus Athēnas demigrāvit. Cūjus ratio etsi non valuit, tamen magnoperè est laudanda, cùm amicior omnium libertāti, quàm suæ fuerit dominatiōni.

CAP. IV. *Dario rēge in Græcos movente, auctor suis est Miltiades ut obviàm hosti eant.*

DARIUS aūtem cùm ex Eurōpâ in Asiam rediisset, hortantibus amīcis ut Græciam redigeret in suam potestātem, classem quingentārum navium comparāvit, eīque Datin præfēcit et Artaphernem: hisque ducenta peditum millia, et decem equitum dedit: caūsam interserens se hostem esse Atheniensibus, quòd eōrum auxilio Iōnes Sardes expugnâssent, suaque præsidia interfecissent. Præfecti regii, classe ad Eubœam appulsâ, celeriter Eretriam cepērunt, omnesque ējus gentis cives abreptos in Asiam ad regem misērunt. Indè ad Atticam accessērunt, ac suas copias in campum Marathōna deduxērunt. Is abest ab oppido circiter millia passuum decem (1). Hoc tumultu Athenienses tam propinquo tamque magno permōti, auxilium nusquàm nisi à Lacedæmoniis petivērunt; Philippidemque, cursōrem ējus generis, qui hemerodromæ (2) vocantur, Lacedæmonem misērunt, ut nuntiāret quàm celeri opus esset auxilio. Domi autem creāti decem prætōres qui exercitui præessent; in eis Miltiades. Inter quos magna fuit contentio, utrùm mœnibus se defenderent, an

(1) *Millia passuum decem.* Trois de nos lieues; car un mille faisait près d'un tiers de lieue.

(2) *Hemerodromæ.* Courriers ainsi nommés, parce qu'ils ne couraient qu'un jour, au bout duquel ils donnaient les lettres à d'autres *hémérodromes*.

obviàm īrent hostibus, aciēque decernerent. Unus Miltiades maximè nitebātur, *ut prīmo quōque tempore castra fierent. Id si factum esset, et civibus animum accessūrum, cùm vidērent de eōrum virtūte non desperāri, et hostes eâdem re fore tardiōres, si animadverterent audēri adversùs se tam exiguis copiis dimicāre.*

CAP. V. *Miltiādes, ante sociōrum adventum, Darium vincit Marathoniâ pugnâ.*

Hoc in tempore nulla civitas Atheniensibus auxilio fuit, prǣter Platæensium; ea mille mīsit militum. Itaque hōrum adventu decem millia armatōrum complēta sunt, quæ manus mirabili flagrābat pugnandi cupiditāte; quo factum est ut, plùs quàm collegæ, Miltiades valuerit. Ejus cuim auctoritāte impulsi Athenienses copias ex urbe eduxērunt, locoque idoneo castra fecērunt; deindè postero die, sub montis radicibus acie è regiōne instructâ, novâ arte, vi summâ prælium commisērunt. Namque arbores multis locis erant rāræ, hoc consilio ut et montium tegerentur altitudine, et arborum tractu equitātus hostium impedirētur, ne multitudine clauderentur. Datis; etsi non locum æquum vidēbat suis; tamen frētus numero copiārum suārum, confligere cupiēbat: eòque magis, quòd priusquàm Lacedæmonii subsidio venīrent, dimicāre utile arbitrabātur.

Itaque in aciem peditum centum, equitum decem millia produxit, prælîumque commīsit. In quo tantò plus virtūte valuērunt Athenienses, ut decemplicem numerum hostium profligārent: adeòque perterruērunt, ut Persæ non castra, sed nāves peterent. Quâ pugnâ nihil adhuc est nobilius. Nulla enim unquam tam exigua manus tantas opes prostrāvit.

Cap. VI. *Miltiades victoriæ præmium accipit.*

Cujus victoriæ non aliēnum vidētur quāle præmium Miltiadi sit tribūtum docēre, quò faciliùs intelligi possit eamdem omnium civitātum esse natūram. Ut enim populi nostri honōres quondam fuērunt rāri et tenues, ob eamque caūsam glòriōsi, nunc aūtem effūsi atque obsolēti: sic ōlim apud Athenienses fuisse reperimus. Namque huic Miltiadi, qui Athēnas totamque Græciam liberāvit, tālis honos tribūtus est, in pòrticu quæ Pœcile vocātur, cùm pugna depingerētur Marathonia, ut in decem prætōrum numero prīma ējus imāgo ponerētur; isque hortarētur milites, præliumque committeret. Idem ille populus, posteaquàm mājus imperium est nactus, et largitiōne magistratuum corruptus est, trecentas statuas Demetrio Phalereo decrēvit.

CAP. VII. *Miltiades, Pari oppugnatione omissâ damnatus, in vinculis moritur.*

POST hoc prælium, classem septuaginta navium Athenienses eidem Miltiadi dederunt, ut insulas quæ barbaros adjuverant bello prosequerētur: quo imperio plerasque ad officium redire coēgit, nonnullas vi expugnāvit. Ex his, Parum insulam opibus elātam, cum oratiōne reconciliāre non posset, copias è navibus eduxit, urbem operibus clausit, omnique commeātu privāvit: deinde vineis ac testudinibus constitūtis, propiùs mūros accessit. Cùm jam in eo esset ut oppido potirētur, procul in continenti lūcus qui ex insulâ conspiciebātur, nescio quo cāsu, nocturno tempore incensus est: cūjus flamma, ut ab oppidānis et oppugnatoribus est vīsa, utriusque vēnit in opinionem, signum à classiariis regiis datum. Quo factum est ut Parii à deditiōne deterrerentur; et Miltiades, timens ne classis regia adventāret, incensis operibus quæ statuerat, cum totidem navibus atque erat profectus, Athenas, magnâ cum offensiōne civium suōrum, rediret. Accusātus ergò proditiōnis, quòd cùm Parum expugnāre posset, à rēge corruptus, infectis rebus, à pugnâ discessisset. Eo tempore æger erat vulneribus, quæ in oppugnando oppido acceperat. Itaque quoniam ipse pro se dicere non posset, verba pro eo fēcit frater ejus Tisagoras. Causâ cognitâ, capitis absolūtus, pecuniâ mulc-

tātus est. Eaque lis quinquaginta talentis (1) æstimata est, quantus in classem sumptus factus erat. Hanc pecuniam quòd solvere non poterat, in vincula publica conjectus est, ibique diem obiit suprēmum.

(1) *Talentis.* Le talent valait trois mille de nos livres. Il y avait soixante mines au talent, cent dragmes à la mine, six oboles à la dragme. La dragme revenait à dix sous.

CAP. VIII. *Vēra caūsa damnatiōnis Miltiadis, metus populi.*

HIC etsi crimine Pario est accusātus, tamen alia fuit caūsa damnatiōnis. Namque Athenienses, propter Pisistrati tyrannidem, quæ paūcis annis antè fuerat, omnium suōrum civium potentiam extimescēbant. Miltiades, multùm in imperiis magistratibusque versātus, non videbātur posse esse privātus; præsertim cùm consuetudine ad imperii cupiditatem trahi viderētur. Nam Chersonēsi omnes illos quos habitārat annos, perpetuam obtinuerat dominatiōnem, tyrannusque fuerat appellātus, sed justus. Non erat enim vi consecūtus, sed suōrum voluntāte, eamque potestātem bonitāte retinuerat. Omnes aūtem et habentur et dicuntur tyranni, qui potestāte sunt perpetuâ in eâ civitāte quæ libertāte ūsa est. Sed in Miltiade erat cùm summa humanitas, tum mīra comitas, ut nemo tam humilis esset, cui non ad eum aditus patēret: magna auctoritas apud om-

nes civitātes, nobile nōmen, laus rei militāris maxima. Hæc populus respiciens, maluit eum innoxium plecti, quàm se diutiùs esse in timōre.

II. THEMISTOCLES.

Cap. I. *Themistocles adolescentiā ingeniōque ūsus liberiōre.*

Themistocles, Neocli filius, Atheniensis. Hūjus vitia ineuntis adolescentiæ magnis sunt emendāta virtutibus; adeòque ut anteferātur huic nēmo, paūci pāres putentur. Sed ab initio est ordiendum. Pater ejus Neoclus generosus fuit. Is uxorem Halicarnassiam civem duxit, ex quâ nātus est Themistocles. Qui cùm minùs esset probātus parentibus, quòd et liberiùs vivēbat, et rem familiarem negligēbat, à patre exhæredātus est. Quæ contumelia non frēgit eum, sed erexit. Nam cùm judicâsset, sinè summâ industriâ, non posse eam exstingui, tōtum se dedit reipublicæ, diligentiùs amīcis famǣque serviens. Multùm in judiciis privātis versabātur, sæpè in conciōnem populi prodībat: nulla res mājor sinè eo gerebatur; celeriterque quæ opus erant, reperiēbat, fácilè eadem ōratiōne explicābat. Neque minùs in rēbus gerendis promptus, quàm excogitandis erat, quòd et de *instantibus* (ut ait Thucydides (1)), *veris-*

(1) *Thucydides.* Thucydide, célèbre historien grec.

simè judicābat, et de futūris callidissimè conjiciēbat. Quo factum est ut brevi tempore illustrarētur.

CAP. II. *Themistocles bello clārus Corcyræo et Persico.*

PRIMUS aūtem grādus fuit capessendæ reipublicæ, bello Corcyrāeo, ad quod gerendum prætor à populo factus, non solùm præsenti bello, sed etiam reliquo tempore, ferociōrem reddidit civitātem. Nam cùm pecunia publica, quæ ex metallis (1) redībat, largitiōne magistratuum quotannis interīret: ille persuāsit populo, ut eâ pecuniâ classis centum navium ædificarētur. Quâ celeriter effectâ, prīmùm Corcyræos frēgit, deindè maritimos prædōnes consectando, mare tūtum reddidit. In quo cùm divitiis ornāvit, tum etiam peritissimos belli navālis fēcit Athenienses. Id quantæ salūti fuerit universæ Græciæ, bello cognitum est Persico. Nam cùm Xerxes (2) et mari et terrâ bellum universæ inferret Eurōpæ, cum tantis eam copiis invāsit, quantas neque anteà, neque posteà habuit quisquam: hūjus enim classis mille et ducentārum navium longārum fuit, quam duo millia onerariārum sequebantur: terrestres autem exercitus septingentōrum millium peditum, equitum quadrigentōrum millium fuērunt. Cūjus de adventu cùm fāma in Græciam

(1) *Metallis*. C'étaient des mines d'argent.

(2) *Xerxes* Roi de Perse, fils de Darius.

esset perlāta, et maximè Athenienses peti dicerentur, propter pugnam Marathoniam; misērunt Delphos consultum, quidnam facerent de rebus suis. Deliberantibus Pythia respondit, *ut mœnibus ligneis se munīrent.* Id responsum quò valēret cùm intelligeret nēmo, Themistocles persuāsit consilium esse Apollinis, *ut in nāves se suaque conferrent; eum enim à Deo significāri mūrum ligneum.* Tāli consilio probāto, addunt ad superiōres totidem nāves trirēmes; suaque omnia quæ movēri poterant, partim Salamīnem, partim Trœzēnem asportant; arcem sacerdotibus paūcisque majoribus nātu, ac sacra procuranda trādunt, reliquum oppidum relinquunt.

Cap. III. *Themistocles pugnat secundo prœlio Artemisium.*

Hujus consilium plērisque civitātibus displicēbat, et in terrâ dimicāri magis placēbat. Itaque missi sunt delecti cum Leonidâ, Lacedæmoniōrum rēge, qui Thermopylas occupārent, longiùsque barbaros progredi non paterentur. Hi vim hostium non sustinuērunt, eōque loco omnes interiērunt. At classis commūnis Græciæ trecentārum navium, in quâ ducentæ erant Atheniensium, prīmùm apud Artemisium, inter Eubœam continentemque terram, cum classiariis rēgis conflixit; angustias enim Themistocles

quærēbat, ne multitudine circumirētur. Hinc etsi pari prælio discesserant, tamen eōdem loco non sunt aûsi manēre; quòd erat periculum ne, si pars navium adversariōrum Eubœam superâsset, ancipiti premerentur periculo. Quo factum est ut ab Artemisio discederent, et adversùm Athēnas, apud Salamīna, classem suam constituerent.

Cap. IV. *Juxtà Salamīnem astu vincitur Xerxes.*

At Xerxes, Thermopylis expugnātis, protinùs accessit astu; idque nullis defendentibus, interfectis sacerdotibus quos in arce invenerat, incendio delēvit. Cujus fāmâ perterriti classiarii, cùm manēre non audērent; et plurimi hortarentur, ut domos suas quisque discederent, mœnibusque se defenderent: Themistocles ūnus restitit, et universos esse pares posse aiēbat, dispersos testabātur peritūros. Idque Eurybiadi rēgi Lacedæmoniōrum, qui tum summæ imperii præerat, fore affirmābat. Quem cùm minùs quàm vellet movēret, noctu de servis suis quem habuit fidelissimum ad Rēgem (1) mīsit, ut ei nuntiāret suis verbis: *Adversarios ējus in fugâ esse: qui si discessissent, majōre cum labōre et longinquiōre tempore bellum confectūrum, cùm sin-*

(1) *Regem.* Le nom de *Roi*, quand il était mis seul, ne signifiait chez les Grecs que le roi de Perse.

gulos consectāri cogerētur: quos si statim aggrederētur, brevì universos oppressūrum. Hoc eò valēbat, ut ingratìs ad depugnandum omnes cogerentur. Hâc re audītâ, barbarus, nihil doli subesse crēdens, postridiè alienissimo sibi loco, contrà opportunissimo hostibus, adeò angusto mari conflixit, ut ējus multitūdo navium explicāri non potuerit. Victus ergò est, magis consilio Themistoclis quàm armis Græciæ.

Cap. V. *Xerxes Eurōpâ pellitur.*

Hic etsi rem malè gesserat, tamen tantas habēbat reliquias copiārum, ut etiam cum his opprimere posset hostes. Interim ab eōdem gradu depulsus est. Nam Themistocles verens ne bellāre perseverāret, certiōrem eum fēcit id agi, ut pons quem ille in Hellesponto fecerat, dissolverētur, ac reditu in Asiam excluderētur. Idque ei persuāsit. Itaque, quà sex mensibus iter fecerat, eàdem minùs diēbus triginta in Asiam reversus est, sēque à Themistocle non superātum, sed conservātum judicavit. Sic unius viri prudentiâ Græcia liberāta est, Eurōpæque succubuit Asia. Hæc altera victoria, quæ cum Marathonio possit comparāri tropæo: nam pāri modo apud Salamīna, parvo numero navium, maxima post hominum memoriam classis est devicta.

CAP. VI. *Confecto bello, Themistocles mūros restituit.*

MAGNUS in hoc bello Themistocles fuit, nec minor in pāce. Cùm enim Phalereo portu neque magno, neque bono Athenienses uterentur, hūjus consilio triplex Piræi portus constitūtus est, isque mœnibus circumdatus, ut ipsam urbem dignitāte æquiparāret, utilitāte superāret. Idemque mūros Atheniensium restituit præcipuo periculo suo. Namque Lacedæmonii caūsam idoneam nacti, propter barbarōrum excursiōnes, quāre *negarent oportēre extra Pelŏponnēsum ullam urbem habēri, ne essent loca munīta quæ hostes possidērent*, Athenienses ædificantes prohibēre sunt conāti. Hoc longè aliò spectābat, atque vidēri volēbant. Athenienses enim duābus victoriis, Marathoniâ et Salaminiâ, tantam gloriam apud omnes gentes erant consecūti, ut intelligerent Lacedæmonii de principātu sibi cum his certamen fore: quāre eos quàm infirmissimos esse volebant. Postquàm audiērunt mūros instrui, legātos Athēnas misērunt, qui id fieri vetārent. His præsentibus desiērunt, ac se de eâ re legātos ad eos missūros dixērunt. Hanc legatiōnem suscēpit Themistocles, et sōlus prīmò profectus est: *reliqui legāti ut tùm exīrent, cùm satis altitūdo mūri exstructa viderētur, præcēpit: interim omnes servi atque liberi opus facerent,*

neque ulli loco parcerent, sive sacer esset, sive profanus; sive privātus, sive publicus; et undique, quod idoneum ad muniendum putārent, congererent. Quo factum est, ut Atheniensium mūri ex sacellis sepulcrisque constārent.

CAP. VII. *Spartānos arte elūsos Themistocles ācriter reprehendit.*

THEMISTOCLES autem, ut Lacedæmonem vēnit, adīre ad magistrātus noluit, et dedit operam ut quàm longissimè tempus duceret; caūsam interponens se collēgas exspectāre. Cùm Lacedæmonii quererentur opus nihilominùs fieri, eumque eâ re conāri fallere; interim reliqui legāti sunt consecūti. A quibus cùm audîsset non multùm superesse munitiōnis, ad Ephoros (1) Lacedæmoniōrum accessit, penès quos summum imperium erat, atque apud eos contendit: *Falsa his esse delāta; quāre æquum esse illos bonos viros nobilesque mittere, quibus fides haberētur, qui rem explorārent; interea se obsidem retinērent.* Gestus est ei mos; tresque legati, functi summis honoribus, Athēnas missi sunt. Cum his collēgas suos Themistocles jussit proficisci: eisque prædixit ut ne

(1) *Ephorōi*. Ephores, magistrats qui avaient à Lacédémone une autorité à peu près semblable à celle du tribun du peuple à Rome.

prius Lacedæmoniōrum legātos dimitterent, quàm ipse esset remissus. Hos postquàm Athēnas pervenisse ratus est, ad magistrātum senātumque Lacædemoniōrum adiit; et apud eos liberrimè professus est: « Athenienses suo consilio, quod communi jūre gentium facere possent, deos publicos, suosque patrios ac penātes, quò faciliùs ab hoste possent defendere, mūris sepsisse; neque eos quod inutile esset Græciæ fecisse: nam illōrum urbem ut propugnaculum oppositum esse barbaris, apud quam jam bis classis regia fecisset naufragium. Lacedæmonios aūtem malè et injustè facere, qui id potiùs intuerentur quod ipsorum dominationi, quàm quod universæ Græciæ utile esset. Quāre si suos legātos vellent recipere, quos Athēnas miserant, se remitterent, aliter illos nunquàm in patriam recepturi. »

Cap. VIII. *Themistocles in exilium ejectus variâ fugâ agitātur.*

Tamen non effūgit civium suōrum invidiam. Namque ob eumdem timōrem quo damnātus erat Miltiades, testārum suffragiis (1) è civitāte ejectus, Argos habitātum concessit. Hic cùm propter multas ējus virtūtes magnâ cum dignitāte viveret, Lacedæmonii legātos Athēnas misērunt, qui

(1) *Testarum suffragiis.* Coquilles enduites de cire, sur lesquelles on écrivait le nom de celui qu'on voulait bannir. Ce jugement, usité à Athènes, s'appelait *Ostracisme*, d'un mot grec qui veut dire coquille

cum absentem accusārent, quòd societātem cum rēge Persārum, ad Græciam opprimendam, fecisset. Hoc crimine absens proditiōnis est damnātus. Id ut audīvit, quòd non satìs tūtum se Argis vidēbat, Corcȳram demigrāvit. Ibì cùm ējus principes civitātis animadvertisset timēre ne propter se bellum his Lacedæmonii et Athenienses indicerent, ad Admētum Molossōrum rēgem, cum quo ei hospitium fuerat, confūgit. Hùc cùm venisset, et in præsentiâ rex adesset, quò majōre religiōne se receptum tuerētur, filìam ejūs parvulam arripuit; et cum eâ se in sacrarium, quod summâ colebātur cæremoniâ, conjēcit. Indè non priùs egressus est, quàm rex eum, datâ dextrâ, in fidem reciperet, quam præstitit. Nam cùm ab Atheniensibus et Lacedæmoniis exposcerētur publicè, supplicem non prodidit, monuitque ut consuleret sibi; difficile enim esse in tam propinquo loco tūtò eum versāri. Itaque Pydnam eum dedūci jussit, et quod satis esset præsidii dedit. Hic in nāvem omnibus ignōtus ascendit: quæ cùm tempestate maximâ Naxum ferrētur, ubì tùm Atheniensium erat exercitus, sensit Themistocles, si eò pervenisset, sibi esse pereundum. Hâc necessitāte coactus, domino nāvis quis sit aperit: multa pollicens, si se conservâsset. At ille clarissimi viri captus misericordiâ, diem noctemque procul ab insulâ in solo nāvem tenuit in anchoris, neque quemquam

ex eâ exīre passus est. Indè Ephesum pervenit, ibìque Themistoclem expōnit, cui ille pro meritis gratiam posteà retulit.

Cap. IX. *Themistoclis ad Artaxerxem litteræ.*

Scio plērosque ita scripsisse, Themistoclem, Xerxe regnante, in Asiam transiisse. Sed ego potissimùm Thucydidi credo, quòd ætāte proximus erat his qui illōrum temporum historiam reliquērunt, et ejusdem civitātis fuit. Is autem ait ad Artaxerxem (1) eum venisse, atqùe his verbis epistolam misisse : « Themistocles vēni ad te, qui plurima mala omnium Graiōrum in domum tuam intuli, cùm mihi necesse fuit adversùs patrem tuum bellāre, patriamque meam defendere. Idem multò plura bona fēci, postquàm in tūto ipse ego, et ille in periculo esse cœpit. Nam cùm in Asiam reverti vellet, prælio apud Salamīna facto, litteris eum certiōrem fēci id agi ut pons quem in Hellesponto fecerat dissolverētur, atque ab hostibus circumirētur : quo nuntio ille periculo est liberātus. Nunc autem confūgi ad te, exagitātus à cunctâ Græciâ, tuam petens amicitiam; quam si erò adeptus, non minùs me bonum amīcum habēbis quàm fortem inimīcum ille expertus est. Ea aūtem rogo, ut de his rēbus de quibus tēcum loqui volo, annum mihi temporis des, eōque transacto, me ad te venīre patiāris. »

(1) *Ad Artaxerxem.* Artaxerxès, surnommé Longue-main, roi de Perse, fils de Xerxès.

Cap. X. *Themistocles linguam persicam discit, reditus quarumdam urbium accipit à rēge; ējus mors et sepultūra.*

Hujus rex animi magnitudinem admīrans, cupiensque tālem virum sibi conciliāri, veniam dedit. Ille omne illud tempus litteris sermōnique Persārum dedit: quibus adeò erudītus est, ut multò commodiùs dicātur apud rēgem verba fecisse, quàm hi poterant qui in Perside erant nāti. Hic cùm multa rēgi esset pollicitus, gratissimumque illud, si suis ūti consiliis vellet, illum Græciam bello oppressūrum, magnis muneribus ab Artaxerxe donātus, in Asiam (1) rediit, domiciliumque Magnesiæ sibi constituit. Hanc urbem ei rex donaverat, his ūsus verbis, *quæ ei pānem præbēret*; ex quâ regiōne quinquaginta ei talenta quotannis redībant; Lampsacum, *unde vīnum sumeret*; Myunthem, *ex quâ obsonium habēret*. Hūjus ad nostram memōriam monumenta mansērunt duo: sepulcrum propè oppidum, in quo est sepultus; statuæ in foro Magnesiæ. De cūjus multis modis morte apud plerosque scriptum est: sed nos eumdem potissimùm Thucydidem auctōrem probāmus, qui illum ait Magnesiæ morbo mortuum, neque negat fuisse fāmam venenum suâ sponte sumpsisse, cùm se, quæ rēgi de Græciâ opprimendâ pollicitus esset

(1) *Asiam*. L'Asie-Mineure.

set, præstāre posse desperāret. Idem ossa ējus clam in Atticâ ab amīcis esse sepulta, quoniam legibus non concederētur, quòd proditiōnis esset damnātus, memoriæ prodidit.

III. ARISTIDES.

Cap. I. *Aristīdes justus propter virtūtem mulctātur exsilio.*

Aristides Lysimachi filius, Atheniensis. Æquālis ferè fuit Themistocli. Itaque cum eo de principātu contendit; namque obtrectârunt inter se. In his aūtem cognitum est quantò antistāret eloquentia innocentiæ. Quanquàm enim adeò excellēbat Aristīdes abstinentiâ, ut ūnus post hominum memoriam (quod quidem non audierimus) cognomine *Justus* sit appellātus; tamen à Themistocle collabefactus, textulâ illâ, exsilio decem annōrum multactus est. Qui quidem cùm intelligeret reprimi concitātam multitudinem non posse, cedensque animadverteret quemdam scribentem ut patriâ pellerētur: quæsîsse ab eo dicitur, *quare id faceret? aut quid Aristīdes commisisset cur tantâ pœnâ dignus ducerētur?* cui ille respondit: *Se ignorāre Aristīdem; sed sibi non placēre, quòd cupidè elaborâsset ut præter cæteros justus appellarētur.* Hic decem annōrum legitimam pœnam non pertulit. Nam

postquàm Xerxes in Græciam descendit, sexto ferè anno postquàm erat expulsus, plebiscito in patriam restitūtus est.

Cap. II. *Revocātus Aristīdes fit prætor: maris imperium Atheniensibus conciliat.*

Interfuit aūtem pugnæ navāli apud Salamīna, quæ facta est priùs quàm pœnâ liberarētur. Idem prætor fuit Atheniensium apud Platæas in prælio quo Mardonius (1) fūsus, barbarōrumque exercitus est interfectus. Neque aliud est ullum hūjus in re militāri illustre factum, quàm hūjus imperii memoria: justitiæ vērò, et æquitātis, et innocentiæ multa. Imprīmis, quod ējus æquitāte factum est, cùm in commūni classe esset Græciæ, simul cum Pausaniâ(2), quo duce Mardonius erat fugātus, ut summa imperii maritimi à Lacedæmoniis transferrētur ad Athenienses. Namque ante id tempus, et mari et terrâ duces erant Lacedæmonii: tùm aūtem et intemperantiâ Pausaniæ, et justitiâ factum est Aristīdis, ut omnes ferè civitātes Græciæ ad Atheniensium societātem se applicārent, et adversùs barbaros hos duces deligerent sibi, quò faciliùs repellerent, si fortè bellum renovāre conarentur.

(1) *Mardonius.* Seigneur persan, beau-frère de Xerxès.
(2) *Pausaniâ.* Pausanias, roi de Lacédémone.

CAP. III. *Ærario præest Aristīdes, pauper moritur.*

Ad classes ædificandas exercitusque comparandos, quantùm pecuniæ quæque civitas daret, Aristīdes delectus est qui constitueret. Ejus arbitrio quadringenta et sexaginta talenta quotannis Dēlum sunt collāta. Id enim commūne ærarium esse voluērunt. Quæ omnis pecunia postero tempore Athēnas translāta est. Hic quâ fuerit abstinentiâ nullum est certius indicium, quàm quòd, cùm tantis rēbus præfuisset, in tantâ paupertāte decessit, ut quî efferrētur vix reliquerit. Quo factum est ut filiæ ējus publicè alerentur, et de commūni ærario dotibus datis, collocarentur. Decessit aūtem ferè post annum quartum quàm Themistocles Athēnis erat expulsus.

IV. PAUSANIAS.

CAP. I. *Pausanias Mardonii victor fit insolens.*

Pausanias Lacedæmonius. Magnus homo, sed varius in omni genere vitæ fuit. Nam ut virtutibus eluxit, sic vitiis est obrutus. Hūjus illustrissimum est prælium apud Platæas, Namque

illo duce, Mardonius satrapes (1) regius, natiōne Mēdus, rēgis gener, in prīmis omnium Persārum et manu fortis et consilii plēnus, cum ducentis millibus peditum quos viritim lēgerat, et viginti millibus equitum, haud ita magnâ manu, Græciâ fugātus est, eōque ipse dux cecidit prælio. Quâ victoriâ ēlātus, plurima miscēre cœpit et majōra concupiscere. Sed prīmum in eo est reprehensus, quòd cùm ex prædâ tripodem aureum Delphis posuisset, epigrammate scripto, in quo erat hæc sententia: *Suo ductu barbaros apud Platæas esse delētos, ējusque victoriæ ergò Apollini dōnum dedisse;* hos versus Lacedæmonii exculpsērunt, neque aliud scripsērunt, quàm nomina eārum civitātum quārum auxilio Persæ erant victi.

CAP. II. *Pausanias Byzantium capit, captīvos regios remittit.*

Post id prælium, eumdem Pausaniam cum classe commūni Cyprum atque Hellespontum misērunt, ut ex his regionibus barbarōrum præsidia depelleret. Pari felicitāte in eâ re usus, elatiùs se gerere cœpit, majōresque appetere res. Nam cùm, Byzantio expugnāto, cepisset complūres Persārum nobiles, atque in his non-

(1) *Satrapes.* Satrape. On nommait ainsi, chez les Perses, les gouverneurs de province.

nullos Rēgis propinquos, hos clam Xerxi remīsit, simulans ex vinculis publicis effugisse, et cum his Gongylum Eretriensem, qui litteras Rēgi redderet, in quibus hæc fuisse scripta Thucydides memoriæ prodidit : « Pausanias dux Spartæ, quos Byzantii ceperat, postquàm propinquos tuos cognōvit, tibi muneri mīsit : sēque tēcum affinitāte conjungi cupit. Quāre si tibi videtur, des ei filiam tuam nuptum. Id si feceris, et Spartam et cæteram Græciam sub tuam potestātem, se adjuvante, redactūrum pollicētur. His de rēbus si quid geri volueris, certum hominem ad eum mittas fac, cum quo colloquātur. » Rex tot hominum salūte tam sibi necessariōrum magnoperè gavīsus, confestim cum epistolâ Artabazum ad Pausaniam mittit, in quâ eum collaūdat, ac petit ne cui rei parcat ad ea perficienda quæ pollicētur : si fecerit, nullius rei à se repulsam latūrum. Hūjus Pausaniæ voluntāte cognitâ, alacrior ad rem gerendam factus, in suspiciōnem cecidit Lacedæmoniōrum. In quo facto domum revocātus, accusātus capitis, absolvitur ; mulctātur tamen pecuniâ : quam ob caūsam ad classem remissus non est.

CAP. III. *Pausaniæ peregrini mōres et carcer; Helōtes* (1) *sollicitat.*

At ille post non multò, suâ sponte ad exercitum rediit; et ibi non callidâ, sed dementi ratiōne, cogitāta perfēcit. Non enim mōres patrios solùm, sed etiam cultum vestītumque mutāvit. Apparātu regio utebātur, veste medicâ (2); Satellites mēdi et ægyptii sequebantur; epulabātur mōre Persārum, luxuriosiùs quàm qui aderant perpeti possent; aditum petentibus conveniendi non dabat; superbè respondēbat, et crudeliter imperābat; Spartam redīre nolēbat. Colōnas, qui locus in agro Troade est, se contulerat: ibi consilia cùm patriæ, tùm sibi inimīca capiēbat. Id postquam Lacedæmonii rescivērunt, legātos ad eum cum scytalâ (3) misērunt, in quâ, mōre illōrum, erat scriptum:

(1) *Helotes* ou *Elotes* ou *Ilotes*. Ainsi nommés de la ville d'Hélos, ancienne ville du Péloponèse, dont les Lacédémoniens avaient réduit tous les habitans en esclavage. Ils donnèrent ensuite ce nom à tous les prisonniers de guerre, dont ils faisaient des esclaves.

(2) *Veste medicâ*. Les Mèdes étaient connus par leur goût pour le luxe et la magnificence.

(3) *Scythalâ*. C'était un moyen dont les magistrats lacédémoniens se servaient pour s'expliquer par lettres avec leurs généraux qui étaient à la tête des armées, ou avec les ambassadeurs qu'ils avaient dans les cours étrangères. Voici en quoi il consistait: ils prenaient une bande de cuir ou de parchemin qu'ils roulaient

Nisi domum reverterētur, se capitis eum damnatūros. Hoc nuntio mōtus, spērans se etiam pecuniâ et potentiâ instans periculum posse depellere, domum rediit. Huc ut vēnit, ab ephoris in vincula publica conjectus est : licet enim legibus eōrum cuivis ephoro hoc facere rēgi. Hinc tamen se expedīvit : neque eò magis carēbat suspiciōne ; nam opinio manēbat eum cum Rēge habēre societātem. Est genus quoddam hominum, quod *Helotes* vocātur, quōrum magna multitūdo agros Lacedæmoniōrum colit, servōrumque munere fungitur. Hos quoque sollicitāre spe libertātis existimabātur. Sed quòd hārum rērum nullum erat apertum crimen quo argui posset, non putābant de tāli tàmque clāro viro suspicionibus oportēre judicāri, sed exspectandum dum se ipsa res aperīret.

autour d'un bâton dans toute sa longueur, de manière qu'il n'y avait aucun vide. Ils écrivaient sur cette bande ; et, après avoir écrit, ils la déroulaient et l'envoyaient au général à qui elle était adressée. Ce général, qui avait un bâton tout semblable à celui sur lequel cette bande avait été roulée et écrite, l'appliquait sur ce bâton ; et, par ce moyen, il trouvait la suite et la liaison des caractères, qui sans cela étaient si dérangés qu'ils ne pouvaient être lus.

CAP. IV. *Pausanias Tænari in æde Neptūni observātus, se ipsum indicat.*

Interim Argilius quidam adolescentulus, quem puerum Pausanias multùm dilexerat, cùm epistolam ab eo ob Artabazum accepisset, eique in suspiciōnem venisset aliquid in eâ de se esse scriptum, quòd nēmo eōrum rediisset qui super tāli causâ eōdem missi erant; vincula epistolæ laxāvit, signōque detracto, cognōvit, si pertulisset, sibi esse pereundum. Erant in eâdem epistolâ quæ ad ea pertinebant quæ inter Rēgem Pausaniamque convenerant. Has ille litteras Ephoris tradidit. Non est prætereunda gravitas Lacedæmoniōrum hoc loco: nam ne hūjus quidem indicio impulsi sunt ut Pausaniam comprehenderent: neque priùs vim adhibendam putavērunt, quàm se ipsum indicâsset. Itaque huic indici, quid fieri vellent, præcepērunt. Fānum Neptūni est Tænari, quod violāri nefas putant Græci. Eò ille index confugit: in ārâ consēdit. Hanc juxta locum fecērunt sub terrâ, ex quo posset audiri, si quis quid loquerētur cum Argilio. Huc ex Ephoris quidam descendērunt. Pausanias, ut audīvit Argilium confugisse in āram, perturbātus vēnit eò; quem cùm supplicem Dei vidēret in ārâ sedentem, quærit causæ quid sit tam repentīni consilii. Huic ille, quid ex litteris comperisset, aperit. Tantò magis

Pausanias perturbātus orāre cœpit *ne enuntiāret, nec se meritum de illo optimè proderet : quòd si eam veniam sibi dedisset, tantisque implicitum rēbus sublevâsset, magno esse ei præmio futūrum.*

Cap. V. *Pausanias in Chalciæco* (1) *Minervæ obstruitur et mox interit.*

His rēbus Ephori cognitis, satiùs putavērunt in urbe eum comprehendi. Quò cùm essent profecti, et Pausanias, placāto Argilio, ut putābat, Lacedæmonem reverterētur; in itinere, cùm in eo esset ut comprehenderētur, è vultu cujusdam Ephori, qui eum admonēre cupiēbat, insidias sibi fieri intellexit. Itaque paūcis antè gradibus quàm qui sequebantur, in ædem Minervæ quæ Chalciæcus vocātur confūgit. Hinc ne exīre posset, statim Ephori valvas ējus ædis obstruxērunt, tectumque sunt demolīti, quò faciliùs sub dio interīret. Dicitur eo tempore mātrem Pausaniæ vixisse; eamque jam magno nātu (postquàm de scelere filii comperit), in prīmis, ad filium claudendum, lapidem ad introitum ædis attulisse. Sic Pausanias magnam belli gloriam turpi morte maculāvit. Hic cùm semianimus de templo elātus esset, confestim animam efflāvit. Cūjus mortui corpus cùm *eòdem* nonnulli dice-

(1) *Chalciæco.* Temple de Minerve, ainsi nommé, parce qu'il était revêtu ou orné de cuivre.

rent inferni apparēre, quò hi qui ad supplicium essent dati, displicuit pluribus: et procul ab eo loco infodērunt, in quo erat mortuus. Inde posteriùs Dei Delphici responso erutus, atque in eo loco sepultus, ubi vītam finierat.

V. CIMON.

Cap. I. *Cimōnem è vinculis paternis uxor liberat, mutāto matrimonio.*

Cimon, Miltiadis filius, Atheniensis. Dūro admodùm initio ūsus est adolescentiæ. Nam cùm pater ējus lītem æstimātam populo solvere non potuisset, ob eamque causam in vinculis publicis decessisset; Cimon eādem custodiā tenebātur, neque lēgibus Atheniensibus emitti poterat, nisi pecuniam quā pater mulctātus erat, solvisset. Habēbat autem in matrimonio sorōrem germānam suam, nomine Elpinicen: non magìs amōre, quàm patrio mōre ductus; nam Atheniensibus licet eōdem patre nātas, uxōres dūcere. Hujus conjugii cupidus Callias quidam, non tam generōsus quàm pecuniōsus, qui magnas pecunias ex metallis fecerat, ēgit cum Cimōne ut eam sibi uxōrem dăret: id si impetrāsset, se pro illo pecuniam solutūrum. Is cùm tālem conditiōnem aspernarētur, Elpinice negāvit *se passūram Miltiadis progeniem in vinculis publicis interīre; quoniam prohibēre posset, se Calliæ nuptūram, si ea quæ pollicerētur, præstitisset.*

Cap. II. Cimonis res gestæ ad Strymona, Amphipolim, Eurymedonta et rebelles insulas.

Tali modo custodiâ liberātus Cimon, celeriter ad principātum pervēnit. Habēbat enim satis eloquentiæ, summam liberalitātem, magnam prudentiam cùm jūris civīlis, tum rei militāris, quòd cum patre à puero in exercitu fuerat versātus. Itaque hic et populum urbānum in suâ tenuit potestāte, et apud exercitum plurimùm valuit auctoritāte. Prīmùm imperātor apud flūmen Strymona magnas op[illegible]hrāeum fugāvit; oppidum Amphipolim constituit, eòque decem millia Atheniensium in coloniam mīsit. Idem iterum apud Mycalem, Cypriōrum et Phœnīcum (1) ducentārum navium classem devictam cēpit: eōdemque die pari fortūnâ in terrâ ūsus est. Namque hostium navibus captis, statim ex classe copias suas eduxit, barbarōrumque ūno concursu maximam vim prostrāvit. Quâ victoriâ, magnâ prædâ potītus, cùm domum reverterētur, quòd jam nonnullæ insulæ, propter acerbitātem imperii, defecerant, benè animātas confirmāvit, alienātas ad officium redīre coēgit. Scyrum, quam eo tempore Dolopes incolēbant, quòd contumaciùs se gesserat, vacuefēcit, sessōres

(1) *Cypriorum et Phœnicum.* Ces peuples, tributaires des Perses, étaient leurs auxiliaires dans la guerre contre les Grecs.

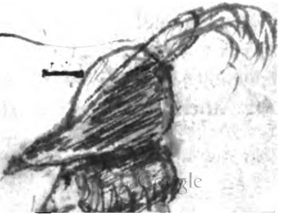
veteres urbe insulâque ejēcit, agros civibus dīvīsit. Thasios opulentiâ frētos suo adventu frēgit. His ex manubiis, Athenārum arx, quà ad meridiem vergit, est ornāta.

Cap. III. *Ostracismo Cīmon ejicitur; sed restitūtus, pāce cum Spartānis conciliātâ, in oppugnatiōne Citii moritur.*

Quibus rēbus, cùm ūnus in civitāte maximè floreret, incidit in eamdem invidiam quam pater suus cæterīque Atheniensium principes. Nam testārum suffragio, quod illi *Ostracismum* vocant, decem annōrum exsilio mulctatus est. Cūjus facti celeriùs Athenienses quàm ipsum pœnituit. Nam cùm ille forti animo invidiæ ingratōrum civium cessisset, bellumque Lacedæmonii Atheniensibus indixissent, confestim notæ ējus virtūtis desiderium consecūtum est. Itaque post annum quintum quo expulsus erat, in patriam revocātus est. Ille, quòd hospitio Lacedæmoniōrum utebātur, satiùs existimans eos et cīves suos inter se ūnâ voluntāte consentīre, quàm armis contendere, Lacedæmonem suâ sponte est profectus, pācemque inter duas potentissimas civitātes conciliāvit. Pòst neque ità multò in Cyprum cum ducentis navibus imperātor missus, cùm ējus majōrem partem insulæ devicisset, in morbum implicitus, in oppido Citio est mortuus.

Cap. IV. *Cimōnis summa liberalitas.*

Hunc Athenienses, non sōlùm in bello, sed in pace diù desiderāvērunt. Fuit enim tantâ liberalitate, cùm compluribus locis prædia hortosque habēret, ut numquàm eis custōdem imposuerit fructus servandi gratiâ, ne quis impedirētur quominùs ējus rebus, quibus vellet, fruerētur. Semper eum pedisequi cum nummis sunt secūti, ut si quis opis ējus indigēret, habēret quod statim daret, ne differendo vidērētur negāre. Sæpè cùm aliquem offensum fortūnâ vidēret minùs benè vestītum, suum amiculum dedit. Quotidiè sic cœna ei coquebātur, ut quos non vocātos vidisset in foro, omnes devocāret: quod facere nullum diem prætermittēbat. Nulli fides ējus, nulli opera, nulli res familiāris defuit. Multos locupletāvit; complūres pauperes mortuos qui, undè efferrentur non reliquissent, suo sumptu extulit. Sic se gerendo, minimè est mirandum si et vīta ējus fuit sēcūra, et mors acerba.

VI. LYSANDER.

CAP. I. *Lysander Bellum Peloponnesiacum conficit: Decemviros civitatibus impōnit.*

LYSANDER Lacedæmonius magnam reliquit sui fāmam, magis felīcitāte quàm virtūte partam. Athenienses enim in Peloponnesios sexto et vicesimo anno bellum gerentes confecisse (1) appāret. Id quâ ratiōne consecūtus sit latet. Non enim virtūte sui exercitûs, sed immodestiâ factum est adversariōrum: qui quòd dicto audientes imperatoribus suis non erant, dispalāti in agris, relictis navibus, in hostium venērunt potestātem. Quo facto, Athenienses se Lacedæmoniis dedidērunt. Hâc victoriâ Lysander elātus, cùm antea semper factiōsus, audaxque fuisset, sic sibi indulsit, ut ējus operâ in maximum odium Græciæ Lacedæmonii pervenerint. Nam cùm hanc caūsam Lacedæmonii dictitâssent sibi esse belli, ut Atheniensium impotentem dominatiōnem refringerent, postquàm apud Ægos flūmen Lysander classis hostium est potītus, nihil aliud molītus est quàm ut omnes civitātes in suâ tenēret potestāte, cùm id se Lacedæmoniōrum caūsâ facere simulāret. Namque, undique qui Atheniensium rebus studuissent, ejectis,

(1) *Confec*[illegible] *os-Potamos.*

decem elegeret in unaquaque civitate, qu summum imperium potestatemque omnium rum committeret. Horum in numerum n admittebatur, nisi qui aut ejus hospitio co neretur, aut se illius fore proprium fide con maret.

Cap. II. *Lysander in Thasios subdolus crudelis.*

Ita decemvirali potestate in omnibus urb constituta, ipsius nutu omnia gerebantur: c de crudelitate ac perfidia satis est unam r exempli gratia, proferre, ne de eodem p enumerando fatigemus lectores. Victor ex cum reverteretur, Thasumque divertisset, c ea civitas præcipua fide fuerat erga Athenien proinde ac si iidem firmissimi solerent amici, qui constantes fuissent inimici (1), pervertere concupivit. Vidit autem, nisi i occultasset voluntatem, futurum ut T dilaberentur, consulerentque rebus suis (2)

(1) *Inimici.* Les Thasiens avaient été long-temps les nis mortels des Athéniens.

(2) Il y a ici une lacune dans le texte. Nous savons d'a que Lysandre trompa les Thasiens par des démonstr de clémence et de bonté, et qu'ensuite ayant profité d ment où, endormis par ses promesses, ils n'étaient p leurs gardes, ce perfide Lacédémonien en fit saisir et en grand nombre.

Cap. III. *Lysander Lacedæmoniōrum rēges tollere et oracula corrumpere conātur. Occiditur à Thebānis : molitiōnes prodit.*

Itaque decemviralem suam potestātem sui ab illo constitūtam sustulērunt. Quo dolōre incensus iniit consilia rēges Lacedæmoniōrum tollere; sed sentiēbat id se sinè ope Deōrum facere non posse, quòd Lacedæmonii omnia ad oracula referre consueverant. Prīmùm itaque Delphos corrumpere est conātus. Cùm id non potuisset, Dodonam (1) adortus est. Hinc quoque repulsus, dixit se vōta suscepisse quæ Jovi Ammōni (2) solveret, existimans se Afros faciliùs corruptūrum. Hâc spe cùm profectus esset in Africam, multùm eum antistites Jovis fefellērunt. Nam non sōlùm corrumpi non potuērunt, sed etiam legātos Lacedæmona misērunt, qui Lysandrum accusārent, quòd sacerdotes fāni corrumpere conātus esset. Acsusātus hoc crimine, judicumque absolūtus sententiis, Orchomeniis missus subsidio, occīsus est à Thebānis apud Haliartum. Quàm vērè de eo foret judicātum, oratio indicio fuit, quæ post mortem in domo ējus reperta est, in quâ suādet Lacedæmoniis, *ut regiâ potestāte dissolūtâ, ex omnibus dux deligātur*

(1) *Dodonam.* Près de Dodone était une forêt consacrée à Jupiter, dont les chênes rendaient des oracles.

(2) *Ammoni.* Jupiter avait dans la Lybie un temple célèbre, où il était honoré sous le nom d'*Ammon*, et sous la forme d'un belier.

ad bellum gerendum; sed ità scripta ut Deōrum viderētur congruere sententiæ, quam ille se habitūrum, pecuniâ fīdens, non dubitābat. Hanc ei scripsisse Cleon Halicarnasseus dicitur.

Cap. IV. *Lysander semetipsum accusāvit per suppositum libellum.*

Atque hoc loco non est prætereundum factum Pharnabazi, satrapis regii. Nam cùm Lysander, præfectus classis, in bello multa crudeliter avārèque fecisset, dēque his rēbus suspicarētur ad cives suos esse perlātum, petiit à Pharnabazo ut *ad Ephoros sibi testimonium daret, quantā sanctitāte bellum gessisset, sociosque tractâsset, dēque eā re accurātè scriberet: magnam enim ējus auctoritātem in eā re futūram.* Huic ille liberaliter pollicētur: librum gravem multis verbis conscripsit, in quo summis eum effert laudibus. Quem cùm legisset, probâssetque, dum obsignarētur, alterum pari magnitudine, tantâ similitudine ut discerni non posset, signātum subjēcit in quo accuratissimè ējus avaritiam perfidiamque accusābat. Hinc Lysander domum cùm redîsset, postquàm de suis rēbus gestis apud maximum magistrātum, quæ voluerat, dixerat, testimonii loco librum à Pharnabazo datum tradidit. Hunc, summōto Lysandro, cùm Ephori cognôssent, ipsi legendum dedērunt. Ita ille imprudens ipse suus fuit accusātor.

VII. ALCIBIADES.

CAP. I. *Alcibiades et vitiis et virtutibus celebris.*

Alcibiades, Cliniæ filius, Atheniensis. In hoc natūrā quid efficere possit, videtur experta. Constat enim inter omnes qui de eo memoriæ prodidērunt, nihil illo fuisse excellentius, vel in vitiis, vel in virtutibus. Nātus in amplissimā civitāte, summo genere, omnium ætātis suæ formosissimus, ad omnes res aptus, consiliique plēnus. Namque imperātor fuit summus mari et terrā: disertus, ut imprimis dicendo valēret, quod tanta erat commendatio ōris atque orationis, ut nēmo ei dicendo posset resistere. Idem, cum tempus posceret, laboriōsus, patiens, liberālis, splendidus non minus in vitā, quàm victu; affabilis, blandus, temporibus callidissimè inserviens. Idem, simul ac se remiserat, neque causa suberat quāre animi labōrem perferret, luxuriōsus, dissolūtus, libidinōsus, intemperans reperiebātur; ut omnes admirentur, in ūno homine tantam inesse dissimilitudinem, tamque diversam natūram.

CAP. II. *Alcibiadis præceptores : adolescens amātus est, et ipse amāvit.*

EDUCATUS est in domo Periclis (1) (privignus enim ējus fuisse dicitur), erudītus à Socrate (2); socerum habuit Hipponicum, omnium græcæ linguæ eloquentiâ ditissimum; ut si ipse fingere vellet, neque plūra bona reminisci, neque majōra posset consequi, quàm vel fortūna, vel natūra tribuerat. Ineunte adolescentiâ, amātus est à multis, mōre Græcōrum : in eis à Socrate, de quo mentiōnem facit Plato (3) in Symposio (4). Namque cum induxit commemorantem se *pernoctâsse cum Socrate; neque aliter ab eo surrexisse ac filius à parente debuerit.* Posteaquàm robustior est factus, non minùs multos amāvit; quæ referrēmus, nisi majōra potiōraque habērēmus.

(1) *Periclis*, Périclès, athénien, l'un des plus grands hommes d'état de l'antiquité.

(2) *Socrate*. Socrate, le plus fameux philosophe de l'antiquité.

(3) *Plato*. Platon, autre philosophe célèbre, disciple de Socrate.

(4) *Symposio*, Banquet, l'un des Dialogues de Platon.

Cap. III. *Belli dux Alcibiades contra Syracūsam in suspiciōnem venit.*

Bello Peloponnesiaco, hūjus consilio atque auctoritāte Athenienses bellum Syracusānis indixērunt: ad quod gerendum ipse dux delectus est. Duo præterea collēgæ dati, Nicias et Lamachus. Id cùm apparārētur, priùs quàm classis exīret, accidit ut ūnâ nocte omnes Hermæ (1) qui in oppido erant Athēnis, dejicerentur, præter ūnum qui ante januam Andocidis erat. Itaque ille posteà Andocidis Hermes vocātus est. Hoc cùm apparēret non sinè magnâ multōrum consensiōne esse factum, quòd non ad privātam, sed ad publicam rem pertinēret, magnus multitudini timor est injectus, ne qua repentīna vis in civitāte existeret, quæ libertātem opprimeret populi. Hoc maximè convenīre in Alcibiadem videbātur, quòd et potentior et mājor quàm privātus existimabātur. Multos enim liberalitāte devinxerat, plures etiam operâ forensi suos reddiderat. Quāre fiēbat ut omnium oculos, quotiescumque in publicum prodîsset, ad se converteret, neque ei par quisquam in civitāte ponerētur. Itaque non sōlùm spem in eo habēbant maximam, sed etiam timōrem; quòd et obesse plurimùm, et prodesse poterat. Asper-

(1) *Hermæ.* Ces *Hermès* ou statues de Mercure étaient en pierre, et de forme cubique, sans pieds et sans mains.

gebātur etiam infamiâ, quòd in domo suâ facere mysteria (1) dicebātur : quod nefas erat mōre Atheniensium : idque non ad religiōnem, sed ad conjuratiōnem pertinēre existimabātur.

(1) *Mysteria.* Ceux de Cérès, qu'on célébrait à Athènes avec beaucoup de pompe.

Cap. IV. *Alcibiades domum vocātus devovētur, ideōque Spartānis inservit.*

Hoc crimine in conciōne ab inimicis compellabātur. Sed instābat tempus ad bellum proficiscendi. Id ille intuens, neque ignōrans civium suōrum consuetudinem, postulābat ut, si quid de se agi vellent, potiùs de præsenti *quæstio haberētur, quàm absens invidiæ crimine accusarētur.* Inimīci vērò ējus quiescendum in præsenti, quia nocēre se ei non posse intelligēbant, et illud tempus exspectandum decrevērunt, quo exîsset, ut sibi absentem aggrederentur : itaque fecērunt. Nam postquàm in Siciliam eum pervenisse credidērunt, absentem, *quòd sacra violâsset,* reum fecērunt. Quâ de re cùm ei nuntius à magistrātu in Siciliam missus esset, ut domum ad caūsam dicendam redīret, essetque in magnâ spe provinciæ benè administrandæ, non parēre noluit, et in trirēmem, quæ ad eum deportandum erat missa, ascendit; ac Thurios in Italiam pervectus, multa sēcum reputans de immoderātâ civium suōrum licentiâ crudelitāteque erga

nobiles, utilissimum rātus impendentem evitāre tempestātem, clàm se à custodibus subduxit, et indè prīmùm Elidem, deindè Thēbas vēnit. Postquàm aūtem se capitis damnātum, bonis publicātis, audīvit, et (id quod ūsu venerat) Eumolpidas (1) sacerdōtes à populo coactos ut se devovērent; ejusque devotiōnis, quo testatior esset memoria, exemplum in pīlà lapideà incīsum esse positum in publico, Lacedæmonem demigrāvit. Ibi (ut ipse prædicāre consuēverat), non adversus patriam, sed inimīcos suos bellum gessit, quòd iidem hostes essent cīvitāti. Nam cùm intelligerent se plurimùm prodesse Reipublicæ, ex eà ejecisse, plùsque īræ suæ quàm utilitāti commūni paruisse. Itaque hūjus consilio Lacedæmonii cum Persārum rēge amicitiam fēcērunt: deindè Deceliam in Atticà muniērunt, præsidioque perpetuo ibì posito, in obsidiōne Athēnas tenuērunt. Ejusdem operà Ioniam à societāte avertērunt Atheniensium: quo facto, multò superiōres bello esse cœpērunt.

(1) *Eumolpidas*. Les Eumolpides, prêtres de Cérès.

CAP. V. *Spartānis suspectus Alcibiades, ad Tissaphernem venit, et Atheniensium exercitui conciliātur.*

NEQUE vērò his rēbus tam amīci Alcibiadi sunt facti, quàm timōre ab eo alienāti. Nam cùm acerrimi viri præstantem prudentiam in omnibus rēbus cognoscerent, pertimuērunt ne, caritāte patriæ ductus, aliquandò ab ipsis descisceret, et cum suis in gratiam redīret. Itaque tempus ējus interficiendi quærere instituērunt. Id Alcibiadi diutiùs celāri non potuit: erat enim eâ sagacitāte ut decipi non posset, præsertim cùm animum attendisset ad cavendum. Itaque ad Tissaphernem, præfectum rēgis Darii, se contulit. Cūjus cùm in intimam amicitiam pervenisset, et Atheniensium malè gestis in Siciliâ rēbus, opes senescere, contrà, Lacedæmoniōrum crescere vidēret; initio cum Pisandro prætōre, qui apud Samum exercitum hābēbat, per internuntios colloquitur, et de reditu suo facit mentiōnem. Erat enim eōdem quo Alcibiades sensu, populi potentiæ non amīcus, et optimātum fautor. Ab hoc destitūtus, prīmùm per Thrasybulum Lyci filium, ab exercitu recipitur prætorque fit apud Samum. Pòst, suffragante Theramēne, plebiscito restituitur, parique absens imperio præficitur simul cùm Thrasybulo et Theramēne. Hōrum imperio, tanta commutatio rērum facta est, ut

Lacedæmonii, qui paulò antè victōres viguerant, perterriti pācem peterent. Victi enim erant quinque præliis terrestribus, tribus navalibus, in quibus ducentas nāves triremes amiserant, quæ captæ in hostium venerant potestātem. Alcibiades simul cum collēgis receperat Ioniam, Hellespontum, multas prætereà urbes Græcas, quæ in ōrâ sitæ sunt Asiæ, quārum expugnaverant complūres; in his Bysantium. Neque minùs multas consilio ad amicitiam adjunxerant, quòd in captos clementiâ fuerant ūsi. Indè prædâ onusti, locupletāto exercitu, maximis rēbus gestis, Athēnas venērunt.

Cap. VI. *Alcibiades benè domi exceptus resecrātur.*

His cùm obviam universa civitas in Pyræum descendisset, tanta fuit omnium exspectatio visendi Alcibiadis, ut ad ējus trirēmem vulgus conflueret, perindè ac si sōlus advenisset. Sic enim populo erat persuāsum et adversas superiōres, et præsentes secundas res accidisse ējus operâ. Itaque et Siciliæ amissum, et Lacedæmoniōrum victorias culpæ suæ tribuēbant, quòd tālem virum ex civitāte expulissent. Neque id sinè caūsâ arbitrāri videbantur; nam postquàm exercitui præesse cœperat, neque terrâ, neque mari hostes pares esse potuerant. Hic ut nāvi egressus est, quanquàm Theramenes et Thra-

sybulus eisdem rēbus præfuerant, simulque venerant in Pyræum, tamen illum ūnum omnes prosequebantur: et id (quod nunquam anteà ūsu venerat, nisi Olympiæ victoribus) corōnis aureis æneisque vulgò donabātur. Ille lacrymans tālem benevolentiam civium suōrum accipiēbat, reminiscens pristini temporis acerbitātem. Postquam Astu vēnit, conciōne advocātâ, sic verba fēcit, ut nēmo tam ferus fuērit, quin ējus casum lacrymârit, inimīcumque his se ostenderit quōrum operâ patriâ pulsus fuerat, perindè ac si alius populus, non ille ipse qui tùm flēbat, eum sacrilegii damnâsset. Restitūta ergò huic sunt publicè bona; iidemque Eumolpidæ sacerdōtes rursùs resecrāre sunt coacti, qui eum devoverant: pilæque illæ, in quibus devotio fuerat inscripta, in mare præcipitātæ.

Cap. VII. *Minùs felix Alcibiades, in invidiam recidit.*

Hæc Alcibiadis lætitia minùs fuit diuturna; nam cùm ei essent omnes honōres decrēti, totaque Respublica domi bellique tradita, ut unius arbitrio gererētur; et ipse postulâsset, ut duo sibi collegæ darentur Thrasybulus et Adimantus, neque id negatum esset; classe in Asiam profectus, quòd apud Cymen minùs ex sententiâ rem gesserat, in invidiam recidit. Nihil enim eum non efficere posse ducēbant. Ex quo fiēbat.

ut omnia minus prosperè gesta ējus culpæ tribuerent, cùm eum aut neglĭgenter, aut maliti ōsè fecisse loquerentur, sicut tum accidit; nam *corruptum à rēge capere Cymen noluisse* arguēbant. Itaque huic maximè putāmus, malo fuisse nimiām opiniōnem ingenii atque virtūtis; timēbātur enim non minùs quàm diligebātur, ne secundâ fortūnâ magnisque opibus elātus, tyrannidem concupisceret. Quibus rēbus factum est ut absenti magistrātum abrogārent, et alium in ējus locum substituērent. Id ille ut audīvit, domum reverti noluit, et se Perinthum contulit, ibique tria castella communīvit, Bornos, Bysanthem, Neonthicos: manūque collectâ, prīmus Græciæ in Thraciam introiit, gloriosius existimans barbarōrum prædâ locupletāri, quàm Graiōrum. Quâ ex re creverat cùm fāmâ, tum opibus, magnamque amicitiam sibi cum quibusdam regibus Thraciæ pepererat.

CAP. VIII. *Civibus, quantùm potest, Alcibiades consulit.*

NEQUE tamen à caritāte patriæ potuit recedere: nam cùm apud Ægos flūmen Philocles, prætor Atheniensium, classem constituisset suam; neque longè abesset Lysander prætor Lacedæmoniōrum, qui in eo erat occupātus ut bellum quàm diutissimè duceret, quòd ipsis pecunia à rēge suppeditabātur, contrà, Athe-

niensibus exhaustis, præter arma et nāves nihil erat super : Alcibiades ad Atheniensium vēnit exercitum, ibique, præsente vulgo, agere cœpi[illegible]*i vellent, se coactūrum Lysandrum, aut d[illegible]āre, aut pācem petere; Lacedæmonios eò nolle [illegible]gere classe, quòd pedestribus copiis plùs quàm navibus valērent; sibi aūtem esse facile Seuthen rēgem Thrācum deducere, ut eos terrâ depelleret : quo [illegible], necessariò aut classe conflictūros, a[illegible] compositūros.* Id etsi vērè dictum Philocles animadvertēbat, tamen postulāta facere noluit ; quòd sentiēbat, se, Alcibiade recepto, nullius momenti apud exercitum futūrum : etsi quid secundi evenisset, nullam in eâ re suam partem fore ; contra ea, si quid adversi accidisset, se ūnum ējus delicti futūrum reum. Ab hoc discēdens Alcibiades : *Quoniam*, inquit, *victoriæ patriæ repugnas, illud moneo, juxta hostes castra habeas nautica : periculum est enim, ne, immodestiâ mīlitum nostrōrum, occasio dētur Lysandro nostri opprimendi exercitûs.* Neque ea res illum fefellit. Nam Lysander, cùm per speculatōres comperîsset vulgum Atheniensium in terram prædātum exiisse, nāvesque pēnè inānes relictas, tempus rei gerendæ non dimisit, eōque impetu tōtum bellum delēvit.

Cap. IX. *Alcibiades spe patriæ orbātus ad Pharnabazum se confert.*

At Alcibiades, victis Atheniensibus, non satis tūta eadem loca sibi arbitrātus, penitùs in Thraciam se supra Propontidem abdidit, sperans ibì facillimè suam fortūnam occuli posse; sed falsò. Nam Thrāces, postquàm eum cum magnâ pecuniâ venisse sensērunt, insidias ei fecērunt; qui ea quæ apportavit abstulērunt, ipsum capere non potuērunt. Ille cernens nullum locum sibi tūtum in Græciâ, propter potentiam Lacedæmoniōrum, ad Pharnabazum in Asiam transiit. Quem quidem adeò suâ cēpit humanitāte, ut eum nēmo in amicitiâ antecederet. Namque ei Grunium dederat in Phrygiâ castrum, ex quo quinquaginta talenta vectīgālis capiēbat. Quâ fortūnâ Alcibiades non erat contentus, neque Athēnas victas Lacedæmoniis servīre poterat pati. Itaque ad patriam liberandam omni ferebātur cogitatiōne. Sed vidēbat id sinè rēge Persārum (1) non posse fieri, ideòque eum amīcum sibi cupiēbat adjungi. Neque dubitābat facilè se consecutūrum, si modò ējus conveniendi habuisset potestātem. Nam Cyrum frātrem ei bellum clam parāre, Lacedæmoniis adjuvantibus, sciēbat. Id si ei aperuisset, magnam se ab eo initūrum gratiam vidēbat.

(1) *Rege Persarum.* Artaxerxès Mnémon.

Cap. X. *Apud Pharnabazum in insidiis Alcibiades conficitur.*

Hæc cùm molīrētur, peteretque à Pharnabazo, ut ad rēgem mitterētur, eōdem tempōre Critias (1) cæterique tyranni Atheniensium, certos homines ad Lysandrum in Asiam misērunt, qui cum certiōrem facerent, *nisi Alcibiadem sustulisset, nihil eārum rērum fore rātum, quæ ipse Athēnis constituisset. Quāre si suas res gestas manēre vellet, illum persequerētur.* His Lacon rēbus commōtus, statuit accuratiùs sibi agendum cum Pharnabazo. Huic ergò renuntiat societātem quæ rēgi cum Lacedæmoniis esset, stāre non posse, fœderaque irrita futūra, nisi Alcibiadem vīvum aut mortuum tradidisset. Non tulit hoc satrapes, et violāre clementiam quàm rēgis opes minui maluit. Itaque mīsit Sysamithren et Bagōam ad Alcibiadem interficiendum, cùm ille esset in Phrygiâ, iterque ad rēgem comparāret. Missi, clam vicinitāti, in quâ tum Alcibiades erat, dant negotium, ut eum interficiant. Illi cùm eum ferro aggredi non audērent, noctu ligna contulērunt circa casam eam in quâ quiescēbat, eamque succendērunt, ut incendio conficerent, quem manu superāri

(1) *Critias.* L'un des trente tyrans établis à Athènes par Lysandre, après la victoire qui termina la guerre du Péloponèse.

posse diffidēbant. Ille autem, sonitu flammæ excitātus quòd gladius ei erat subductus, familiāris sui subalāre tēlum eripuit; namque erat cum eo quidam ex Arcadiâ hospes, qui nunquàm discedere voluerat. Hunc sequi se jubet, et id quod in præsentiâ vestimentōrum fuit arripuit. His in ignem ejectis, flammæ vim transiit. Quem ut barbari incendium effugisse eminùs vidērunt, tēlis missis interfecērunt, caputque ejus ad Pharnabazum retulērunt. At mulier, quæ cum eo vivere consueverat, muliebri suâ veste contectum, ædificii incendio mortuum cremāvit, quod ad vivum interimendum erat comparātum. Sic Alcibiades, annos circiter quadraginta nātus, diem obiit suprēmum.

Cap. XI. *Alcibiades infamātus et laudātus.*

Hunc infamātum à plerisque, tres gravissimi historici summis laudibus extulērunt: Thucydides, qui ejusdem ætātis fuit; Theopompus, qui fuit pòst aliquantò nātus, et Timæus, qui quidem duo maledicentissimi, nescio quo modo in illo uno laudando consensērunt. Nam ea quæ suprà diximus, de eo prædicārunt; atque hoc ampliùs: « Cùm Athēnis splendidissimâ civitāte nātus esset, omnes Athenienses splendōre ac dignitāte vitæ superâsse. Postquàm indè expulsus Thēbas venerit, adeò studiis eōrum inservîsse, ut nēmo eum labōre, corporisque viribus

posset æquiperāre. » Omnes enim Bœotii, magis firmitāti corporis, quàm ingenii acumini inserviunt. Eumdem, apud Lacedæmonios, quōrum moribus summa virtus in patientiâ ponebātur, sic duritiæ se dedisse, ut parsimoniâ victûs atque cultûs omnes Lacedæmonios vinceret: fuisse apud Thrācas, homines vinolentos rēbusque venereis deditos, hos quoque in his rēbus antecessisse: venisse ad Persas, apud quos summa laus esset fortiter venāri, luxuriōsè vivere: hōrum sic imitātum consuetudinem, ut illi ipsi eum in his maximè admirarentur. Quibus rēbus effecisse, ut apud quoscumque esset, princeps ponerētur haberēturque clarissimus. » Sed satis de hoc: reliquos ordiāmur.

VIII. THRASYBULUS.

Cap. I. Thrasybulus, virtūte clārus, patriam à triginta tyrannis liberat.

Thrasybulus, Lyci filius, Atheniensis. Si per se virtus sinè fortūnâ ponderanda sit, dubito an hunc primum omnium pōnam. Illi sinè dubio neminem præfero fide, constantiâ, magnitudine animi, in patriam amōre. Nam quod multi voluērunt, paūci potuērunt, ab ūno tyranno patriam liberāre: huic contigit ut à triginta oppressam tyrannis ex servitūte in libertātem vindicāret. Sed nescio quo modo, cùm eum

nēmo anteīrēt his virtutibus, multi nobilitāte præcurrērunt. Prīmùm Peloponnesio bello multa hic sinè Alcibiade gessit, ille nullam rem sinè hoc: quæ ille universa naturāli quōdam bono fēcit lucri. Sed illa tamen omnia communia imperatoribus cum mīlitibus et fortūnâ, quòd in prælii concursu abit res à consilio ad vīres, vimque pugnantium. Itaque jūre suo, nonnulla ab imperatōre mīles, plurima vērò fortūna vindicat; sēque his plùs valuisse quàm ducis prudentiam, vērè potest prædicāre. Quāre illud magnificentissimum factum proprium est Thrasybuli. Nam cùm triginta tyranni, præpositi à Lacedæmoniis, servitūte oppressas tenērent Athēnas; plurimos cīves quibus in bello pepercerat fortūna, partìm patriâ expulissent, partìm interfecissent, plurimōrum bona publicāta inter se divisissent; non sōlùm princeps, sed et sōlus initio bellum his indixit.

Cap. II. *Thrasybulus Phylen confugit: Munychiam occupat, parcit civibus.*

Hic enim cùm Phylen confugisset, quod est castellum in Atticâ munitissimum, non plùs habuit sēcum quàm triginta de suis. Hoc initium fuit salūtis Atticōrum; hoc robur libertātis clarissimæ civitātis. Neque vērò hic contemptus est prīmò à tyrannis, sed ējus solitūdo. Quæ quidem res et illis contemnentibus perniciēi, et huic

despectŏ salūti fuit. Hæc enim illos ad per: quendum segnes, hos aūtem, tempore ad co parandum datō fēcit robustiōrès. Quò ma præceptum illud omnium in animis esse dēb *Nihil in bello oportēre contemni.* Nec sinè ca dīci : *mātrem timidi flēre non solēre.* Nēque men pro opiniōne Thrasybuli auctæ sunt op Nam jam tùm illis temporibus, fortiùs boni libertāte loquebantur, quàm pugnābant. H in Pyræum transiit, Munychiamque munī Hanc bis tyranni oppugnāre sunt adorti : eâque turpiter repulsi, protinùs in urbem, ar impedimentisque amissis, refugērunt. Usus Thrasybulus non minùs prudentiâ, quàm fo tudine; nam cedentes violāri vetuit : cives e civibus parcere æquum censēbat, neque q quam est vulnerātus, nisi qui prior impugn voluit. Neminem jacentem veste spoliāvit : attigit, nisi arma quōrum indigēbat, et quæ victum pertinēbant. In secundo prælio cec Critias, dux tyrannōrum, cùm quidem adv sùs Thrasybulum fortissimè pugnāret.

CAP. III. *Thrasybulus, pāce factâ, lēgem oblivīōnis.*

Hoc dejecto, Pausanias vēnit Atticis auxi rex Lacedæmoniōrum. Is inter Thrasybulum eos qui urbem tenēbant, fēcit pācem, his c ditionibus : *Ne quis prǣter triginta tyrann*

et decem, qui postea prætōres creati, superiōris mōre crudelitātis erant usi, afficerentur exsilio, nēve cujusquam bona publicarentur: Reipublicæ procuratio populo redderetur. Præclārum hoc quoque Thrasybuli, quòd reconciliātâ pāce, cùm plurimùm in cīvitāte posset, lēgem tulit: *Ne quis antè actārum rērum accusarētur, nēve multarētur*: eamque illi lēgem obliviōnis appellārunt. Neque vērò hanc tantùm ferendam curāvit, sed etiam, ut valēret, effēcit. Nam cùm quidam ex his qui simul cum eo in exsilio fuērant, cædem facere eōrum vellent, cum quibus in gratiam reditum erat, publicè prohibuit, et id quod pollicitus erat præstitit.

CAP. IV. *Thrasybulus coronā olivæ, non aliter ac Pittacus agello modico, contentus fuit. Interficitur.*

Huic pro tantis meritis, honōris ergò corōna à populo data est, facta è duābus virgulis oleaginis. Quæ, quòd amor civium, non vis expresserat, nullam habuit invidiam, magnæque fuit gloriæ. Benè ergò Pittacus ille, qui septem Sapientûm numero est habitus, cùm ei Mitylenæi multa millia jugerum agri muneri darent: *Nolite, rogo vos,* inquit, *mihi dare quod multi invideant, plūres etiam concupiscant. Quāre ex istis nōlo ampliùs quàm centum jugera, quæ et meam animi æquitatem, et vestram vo-*

luntātem indicent : nām parva munera, diutina ; locupletia, non propria esse consuevērunt. Illâ igitur corōnâ contentus Thrasybulus, neque ampliùs requisīvit, neque quemquam honōre se antecessisse existimāvit. Hic, sequenti tempore, cùm prætor classem ad Ciliciam appulisset, neque satis diligenter in castris ejus agerentur vigiliæ, à barbaris, ex oppido noctu eruptiōne factâ, in tabernaculo interfectus est.

IX. CONON.

Cap. I. *Conon, Peloponnesio bello, egregius bellātor.*

Conon, Atheniensis, Peloponnesio bello accessit ad Rempublicam, in eōque ejus opera magni fuit ; nam et prætor pedestribus exercitibus præfuit, et præfectus classis res magnas mari gessit. Quas ob causas præcipuus ei honos habitus est. Namque omnibus ūnus insulis præfuit. In quâ potestāte Pharas cēpit, coloniam Lacedæmoniōrum. Fuit etiam extrēmo Peloponnesio bello prætor, cùm apud Ægos flūmen copiæ Atheniensium à Lysandro sunt devictæ. Sed tùm abfuit, eōque pejùs res administrāta est ; nam et prūdens rei militāris, et diligens erat imperātor. Itaque nemini erat his temporibus dubium, si affuisset, illam Athenienses calamitātem accep- tūros non fuisse.

CAP. II. *Conon, afflictis patriæ rēbus, Pharnabazo, contra Spartānos, usui fuit.*

REBUS aūtem afflictis, cùm patriam obsidēri audîsset, non quæsīvit ubì ipse tūtò viveret, sed undè præsidio posset esse civibus suis. Itaque contulit se ad Pharnabazum, satrapem Ioniæ et Lydiæ, eumdemque generum rēgis et propinquum: apud quem ut multùm gratiâ valēret, multo labōre, multisque affēcit periculis. Nam cùm Lacedæmonii, Atheniensibus devictis, in societāte non manērent quam cum Artaxerxe fecerant, Agesilaumque (1) bellātum misissent in Asiam; maximè impulsi à Tissapherne (2), qui ex intimis rēgis ab amicitiâ ējus defecerat, et cum Lacedæmoniis coierat societātem; hunc adversùs Pharnabazus habitus est imperātor: re quidem vērâ exercitui præfuit Conon, ējusque omnia arbitrio gesta sunt. Hic militum ducem summum Agesilāum impedīvit: sæpèque ējus consiliis obstitit. Neque vērò non fuit apertum, si ille non affuisset, Agesilāum Asiam Tauro tenùs, rēgi fuisse ereptūrum. Qui posteaquàm domum à suis civibus revocātus est, quòd Bæotii et Athenienses Lacedæmoniis bellum indixerant; Conon nihilò seciùs apud præfectos rēgis versabātur, hisque omnibus maximo erat usui.

(1) *Agesilaum*. Agésilas, roi de Sparte.
(2) *Tissapherne*. Satrape persan.

CAP. III. *Conon Tissaphernem accusaturus, per litteras agit cum Artaxerxe.*

DEFECERAT à rēge Tissaphernes; neque id tam Artaxerxi, quàm cæteris erat apertum. Multis enim magnisque meritis apud rēgem, etiam cùm in officio non manēret, valēbat. Neque mirandum, si non facilè ad credendum inducebātur, reminiscens ējus se operâ Cyrum frātrem superâsse. Hūjus accusandi gratiâ Conon à Pharnabazo ad rēgem missus: posteaquàm vēnit, prīmùm ex mōre Persārum ad chiliarchum (1), qui secundùm gradum imperii tenēbat, Tithraustem accessit, sēque ostendit cùm rēge colloqui velle. Nēmo enim sinè hoc admittitur. Huic ille inquit: *Nulla mora est; sed tu delibera utrùm colloqui mālis, an per litteras agere quæ cogitas. Necesse est enim, si in conspectum veneris, venerāri te rēgem, quod* Προσκυνεῖν (2) *illi vocant. Hoc si tibi grave est, per me nihilò seciùs, editis mandātis, conficies quod studes.* Tùm Conon: *Mihi vērò*, inquit, *non est grave quemvis honōrem habēre rēgi; sed vereor ne civitāti meæ sit opprobrio, si, cùm ex eâ sim profectus quæ cæteris gentibus*

(1) *Chiliarchum.* Chiliarque, d'un mot grec qui signifie *commandant de dix mille hommes* de la garde royale.

(2) C'est-à-dire, *proscunein*, mot grec qui signifie *adorer*.

imperāre consuevĕrit, potiùs barbarōrum quàm illius mōre fungar. Itaque quæ volēbat, huic scripta tradidit.

CAP. IV. *Spartāni, Conōne duce, vincuntur ad Cnidum: Græcia liberātur, et mūri Athenārum reficiuntur.*

QUIBUS cognitis, rex tantum auctoritāte ējus mōtus est, ut Tissaphernem hostem judicârit, et Lacedæmonios bello persequi jusserit, et ei permiserit quem vellet eligere, ad dispensandam pecuniam. Id arbitrium Conon negāvit sui esse consilii, sed ipsius qui optimè suos nosse debēret: sed se suadēre, Pharnabazo id negotii daret. Hinc magnis muneribus donātus, ad mare est missus, ut Cypriis et Phœnicibus, cæterisque civitatibus maritimis, nāves longas imperāret, classemque, quâ proximâ æstāte mare tuēri posset, comparāret; dato adjutōre Pharnabazo, sicut ipse voluerat. Id ut Lacedæmoniis est nuntiātum bellum, non sinè cūrâ rem administrârunt, quòd mājus bellum imminēre arbitrabantur, quàm si cum barbaro sōlùm contenderent. Nam ducem fortem et prudentem regiis opibus præfutūrum, ac sēcum dimicatūrum vidēbant: quem neque consilio, neque copiis, superāre possent. Hâc mente magnam contrahunt classem; proficiscuntur Pisandro duce. Hos Conon apud Cnidum adortus; magno prælio fugat, multas nāves

capit, complūres deprimit. Quâ victoriâ non sōlùm Athēnæ, sed etiam cuncta Græcia, quæ sub Lacedæmoniōrum fuerat imperio, liberāta est. Conon cum parte navium in patriam vēnit, mūros dirūtos à Lysandro utrosque et Piræi et Athenārum, reficiendos cūrat; pecuniæque quinquaginta talenta quæ à Pharnabazo acceperat, civibus suis donat.

CAP. V. *Conon Ioniam et Æoliam Atheniensibus restitutūrus, à Tiribazo in vincula conjicitur.*

ACCIDIT huic quod cæteris mortalibus, ut inconsideratior in secundâ, quàm in adversâ esset fortūnâ. Nam classe Peloponnesiōrum devictâ, cùm ultum se injurias patriæ putāret, plūra concupīvit, quàm efficere potuit. Neque tamen ea non pia et probanda fuērunt, quòd potiùs patriæ opes augēri quàm rēgis maluit. Nam cùm magnam auctoritātem sibi pugnâ illâ navāli, quam apud Cnidum fecerat, constituisset, non sōlùm inter Barbaros, sed etiam inter omnes Græciæ civitātes, clàm dare operam cœpit, ut Ioniam et Æoliam restitueret Atheniensibus. Id cùm minùs diligenter esset celātum, Tiribazus, qui Sardibus præerat, Conōnem evocāvit, simulans ad rēgem eum mittere velle, magnâ de re. Hūjus nuntio parens, cùm venisset, in vincula conjectus est, in quibus aliquandiù fuit. Nonnulli

eum ad rēgem abductum, ibīque periisse, scriptum reliquērunt. Contra ea, Dīnon historicus, cui nos plurimùm de Persicis rēbus credimus, effugisse scripsit. Illud addubitat utrùm Tiribazo sciente, an imprudente sit factum.

X. DION.

Cap. I. *Dion, affinis Dionysiōrum, intimus et legātus.*

Dion, Hipparīni filius, Syracusānus. Nobili genere nātus, utrâque implicātus tyrannide Dionysiōrum. Namque ille superior (1) Aristomachen, sorōrem Diōnis, habuit in matrimonio, ex quâ duos filios Hipparīnum et Nisæum procreāvit, totidemque filias, Sophrosynem et Arēten, quārum priōrem Dionysio filio, eīdem cui regnum reliquit, nuptum dedit; alteram, Arēten, Diōni. Dion aūtem, præter nobilem propinquitātem, generōsamque majōrum fāmam, multa alia à natūrâ habuit bona. In his ingenium docile, cōme, aptum ad artes optimas; magnam corporis dignitātem, quæ non minimùm commendātur; magnas præterea divitias à patre relictas, quas ipse tyranni muneribus auxerat. Erat intimus Dionysio priōri, neque minùs propter mōres, quàm affinitātem. Namque etsi

(1) *Ille superior.* Denis l'ancien.

Dionysii crudelitas ei displicēbat, tamen salvum esse propter necessitudinem, magis etiam suōrum causâ, studēbat. Aderat in magnis rēbus; ējusque consilio multùm movebātur tyrannus, nisi quâ in re mājor ipsius cupiditas intercesserat. Legatiōnes vērò omnes, quæ essent illustriōres, per Diōnem administrabantur, quas quidem ille diligenter obeundo, fideliter administrando, crudelissimum nōmen tyranni suâ hùmanitāte tegēbat. Hunc à Dionysio missum Carthaginienses suspexērunt, ut neminem unquàm græcâ linguâ loquentem magis sint admirāti.

Cap. II. *Dion impetrat ut Plato adducātur. Regni spērat divisiōnem.*

Neque vērò hæc Dionysium fugiēbant. Nam quanto esset sibi ornamento sentiēbat; quo fiēbat, ut ūni huic maximè indulgēret, neque eum secùs diligeret ac filium. Qui quidem, cùm Platōnem Tarentum venisse fāma in Siciliam esset perlāta, adolescenti negāre non potuit quin eum arcesseret, cùm Dion ējus audiendi cupiditāte flagrāret. Dedit ergò huic veniam, magnâque eum ambitiōne Syracūsas perduxit. Quem Dion adeò admirātus est atque adamāvit, ut se tōtum ei traderet. Neque vērò minùs Plato delectātus est Diōne. Itaque cùm à Dionysio tyranno crudeliter violātus esset, quippè quem venundāri jussisset, tamen eòdem rediit, ejusdem Diōnis

precibus adductus. Interim in morbum incidit Dionysius; quo cùm graviter conflictarētur, quæsīvit à medicis Dion, *quemadmodùm se habēret?* simulque ab iis petiit, *si fortè majōri esset in periculo, ut sibi faterentur. Nam velle se cum eo colloqui de partiendo regno; quòd sorōris suæ filios ex illo nātos, partem regni putābat debēre habēre.* Id medici non tacuērunt; et ad Dionysium filium sermōnem retulērunt. Quo ille commōtus, ne agendi cum eo esset Diōni potestas, patri sopōrem medicos dare coēgit. Hoc æger sumpto, somno sopītus, diem obiit suprēmum.

CAP. III. *Dion offendit umbrem Dionysium. Platōnis redītum obtinet, et Philistus adversātur.*

Tale initium fuit Diōnis et Dionysii simultātis, eaque multis rēbus aucta est; sed tamen prīmis temporibus, aliquandiù simulāta inter eos amicitia mansit. Cùmque Dion non desineret obsecrāre Dionysium, ut Platōnem Athēnis arcesseret, et ējus consiliis uterētur; ille, qui in aliquà re vellet patrem imitāri, mōrem ei gessit; eōdemque tempore Philistum historicum Syracūsas reduxit, hominem amīcum non magis tyranno quàm tyrannidi. Sed de hoc in eo meo libro plūra sunt exposita, qui de historicis græcis conscriptus est. Plato autem tantùm apud

Dionysium auctoritāte potuit, valuitque eloquentiā, ut ei persuaserit tyrannidis facere finem, libertātemque reddere Syracusānis. A quâ voluntāte, Philisti consilio deterritus, aliquantò crudelior esse cœpit.

Cap. IV. *Dion Corinthum deportātur, uxor traditur alii, filius corrumpitur.*

Qui quidem cùm à Diōne se superāri vidēret ingenio, auctoritāte, amōre populi, verens ne, si eum sēcum habēret, aliquam occasiōnem suî daret opprimendi, nāvem ei trirēmem dedit, quâ Corinthum deveherētur, ostendens, *se id utriusque facere causâ, ne, cùm inter se timērent, alteruter alterum præoccupāret.* Id cùm factum multi indignarentur, magnæque esset invidiæ tyranno, Dionysius omnia, quæ movēri poterant Diōnis, in nāves imposuit, ad eumque misit. Sic enim existimāri volēbat id se, non odio hominis, sed suæ salūtis fecisse causâ. Posteà vērò quàm audīvit eum in Peloponnēso manum comparāre, sibīque bellum facere conāri, Arēten, Diōnis uxōrem, alii nuptum dedit, filiumque ējus sic educāri jussit, ut indulgendo turpissimis imbuerētur cupiditatibus. Nam puer vīno epulisque obruebātur; neque ullum tempus sobrio relinquebātur. Is usque eò vītæ stātum commutātum ferre non potuit, postquàm in patriam rediit pater (namque appositi erant

custōdes, qui eum à pristino victu deducĕrent), ut se de superiōre parte ædium dejecerit, atque ità interierit. Sed illuc revertor.

Cap. V. *Dion Syracūsis potītus, tyrannum ad pactiōnem adigit.*

Postquam Corinthum pervēnit Dion, et eòdem perfūgit Heraclīdes, ab eōdem expulsus Dionysio, qui præfectus fuerat equitum, omni ratiōne bellum comparāre cœpērunt: sed non multùm proficiēbant, quòd multōrum annōrum tyrannis magnārum opum putabātur. Quam ob caūsam paūci ad societātem periculi perducebantur. Sed Dion frētus non tam suis copiis quàm odio tyranni, maximo animo, duābus onerariis navibus, quinquaginta annōrum imperium, munītum quingentis longis navibus, decem equitum, centumque peditum millibus, profectus oppugnātum: quod omnibus gentibus admirabile est vīsum, adeò facilè perculit, ut post diem tertium, quàm Siciliam attigerat, Syracūsas introierit. Ex quo intelligi potest, *nullum esse imperium tūtum, nisi benevolentiâ munītum.* Eo tempore aberat Dionysius, et in Italiâ classem opperiebātur, adversariōrum rātus neminem sinè magnis copiis ad se ventūrum. Quæ res eum fefellit. Nam Dion iis ipsis, qui sub adversarii fuerant potestāte, regios spiritus repressit, totiusque ējus partis Siciliæ potītus

est, quæ sub Dionysii potestāte fuerat: parīque modo urbis Syracusārum, præter arcem et insulam adjunctam oppido; eòque rem perduxit, ut talibus pactionibus pācem tyrannus facere vellet: *Siciliam Dion obtinēret, Italiam Dionysius, Syracūsas Apollocrates*, cui maximam fidem ūni habēbat Dionysius.

CAP. VI. *Dion morte filii tristātur. Heraclīdis cæde populum à se aliēnat.*

HAS tam prosperas tamque inopinātas res consecūta est subita commutatio; quòd fortūna, suâ mobilitāte, quem paūlò antè extulerat, demergere est adorta. Prīmùm in filio, de quo commemorāvi suprà, suam vim exercuit. Nam cùm uxōrem reduxisset, quæ aliis fuerat tradita, filiumque vellet revocāre ad virtūtem à perditâ luxuriâ, accēpit gravissimum parens vulnus morte filii; dein orta dissensio est inter eum et Heraclīdem qui Diōni principātum non concēdens, factiōnem comparāvit. Neque is minùs valēbat apud optimātes, quōrum consensu præerat classi, cùm Dion exercitum pedestrem tenēret. Non tulit hoc animo æquo Dion, et versum illum Homēri retulit ex secundâ rhapsodiâ in quo hæc sententia est: *Non posse benè geri Rempublicam multōrum imperiis.* Quod dictum magna invidia consecūta est. Namque aperuisse videbātur, se omnia in suâ potes-

iratum esse velle. Hanc ille non lenire obsequio, sed acerbitāte opprimere studuit, Heraclidemque cùm Syracūsas venisset, interficiendum curāvit.

Cap. VII. *Dion largitionibus militem conciliat, amittit optimātes, tyrannus appellātur.*

Quod factum omnibus maximum timōrem injēcit: nemo enim, illo interfecto, sē tūtum putābat. Ille autem, adversario remōto, licentiùs eōrum bona, quos sciēbat adversùs se sensisse, militibus dispertīvit. Quibus divisis, cùm quotidiāni maximi fierent sumptus, celeriter pecunia deesset cœpit; neque, quò manus porrigeret, suppetēbat, nisi in amicōrum possessiōnes. Id ejus modi erat, ut, cùm milites reconciliâsset, amitteret optimātes. Quārum rērum cūrâ frangebātur, et insuētus malè audiendi, non æquo animo ferēbat, de se ab his malè existimāri, quōrum paullò antè in cœlum fuerat elātus laudibus. Vulgus autem, offensâ in eum militum voluntāte, liberiùs loquebātur, et tyrannum non ferendum dictitābat.

Cap. VIII. *Dion Callicratis insidiis decipitur.*

Hæc ille intuens, cùm quemadmodùm sedāret nesciret, et quorsùm evaderet, timēret; Callicrates, quidam, civis atheniensis, qui simul cum eo ex Peloponnēso in Siciliam venerat,

homo et callidus et ad fraudem acūtus, sine ullâ religiōne ac fide, adit ad Diōnem, et ait: *eum in magno periculo esse, propter offensiōnem popŭli et odium militum; quod nullo modo evitāre posset, nisi alicui suōrum negotium daret, qui se simulāret illi inimīcum. Quem si invenisset idoneum, facilè omnium animos cogniturum, adversariosque sublatūrum; quòd inimici ejus dissidenti suos sensus apertūri forent.* Tali consilio probāto, excipit has partes ipse Callicrătes, et se armat imprudentiâ Diōnis. Ad eum interficiendum socios conquīrit; adversarios ejus convenit; conjurātiōnem confirmat. Res multis consciis quæ gererētur, elāta refertur ad Aristomachen sorōrem Diōnis, uxōremque Arēten. Illæ, timōre perterritæ, conveniunt cujus de periculo timebant. At ille negat à Callicrăte fieri sibi insidias, sed illa quæ agerentur fieri præcepto suo. Mulieres nihilò secius Callicratem in ædem Proserpinæ (1) dedūcunt, ac jurāre cōgunt nihil ab illo periculi fore Dioni. Ille hâc religiōne non modo ab incepto non deterritus, sed ad maturandum concitātus est, verens ne prius consilium aperirētur suum, quàm conāta perfecisset.

(1) *Proserpinæ.* Proserpine, divinité spécialement honorée en Sicile.

CAP. IX. *Dion domi suæ, die festo, occiditur.*

HAC mente, proximo die festo, cùm à conventu remōtum se Dion domi tenēret, atque in conclāvi edito recubuisset, consciis loca munitiōra oppidi tradidit, domum custodibus sepsit, à foribus qui non discederent certos præficit: nāvem trirēmem armātis ornat, Philocratīque frātri suo trādit; eamque in portu agitāri jubet, ut si exercēre remiges vellet, cogitans, si fortè consiliis obstitisset fortūna, ut habēret quà fugeret ad salūtem. Suōrum aūtem è numero Zacynthios adolescentes quosdam elēgit, cùm audacissimos, tum viribus maximis: hisque dat negotium ut ad Diōnem eant inermes, sicuti, conveniendi ējus gratiâ, viderentur venīre. Hi, propter notitiam, sunt intromissi. At illi, ut līmen ējus intrârunt, foribus obserātis, in lecto cubantem invādunt, colligant: fit strepitus, adeò ut exaudīri posset foris. Hìc, sicut antè sæpè dictum est, quàm invīsa sit singulāris potentia, et miseranda vīta, *qui se metui quàm armāri mālunt*, cuīvis facilè intellectu fuit. Namque illi ipsi custōdes, si propitiâ fuissent voluntāte, foribus effractis, servāre eum potuissent, quòd illi inermes, tēlum foris flagitantes, vīvum tenēbant. Cui cùm succurreret nēmo, Lyco quīdam Syracusānus per fenestras gladium dedit, quo Dion interfectus est.

CAP. X. *Fit tumultus et cædes : desiderium mortui Diōnis sequitur.*

CONFECTA cæde, cùm multitūdo, visendi gratiâ, introîsset, nonnulli ab insciis pro noxiis conciduntur. Nam celeri rumōre dilāto, Diōni vim allātam, multi concurrerant, quibus tāle facinus displicēbat. Hi falsâ suspiciōne ducti, immerentes, inermes, ut scelerātos occīdunt. Hūjus de morte ut palàm factum est, mirabiliter vulgi immutāta est voluntas. Nam qui vīvum eum tyrannum vocitârant, eumdem liberatōrem patriæ, tyrannīque expulsōrem prædicābant. Sic subitò misericordia odio successerat, ut eum suo sanguine, si possent, ab Acheronte (1) cuperent redimere. Itaque in urbe, celeberrimo loco elātus publicè, sepulcri monumento donātus est. Diem obiit circiter annos quinquaginta quinque nātus, quartum post annum, quàm ex Peloponnēso in Siciliam redierat.

(1) *Acheronte.* L'Achéron, fleuve fabuleux de l'enfer des païens.

XI. IPHICRATES.

CAP. I. *Iphicrates nobilis disciplinâ militari.*

IPHICRATES Atheniensis, non tam genere aut magnitudine rērum gestārum, quàm disciplinâ militāri nobilitātus est. Fuit enim tālis dux, ut non sōlùm ætātis suæ cum primis compararētur, sed ne de majoribus nātu quidem quisquam anteponerētur. Multùm vērò in bello versātus, sæpè exercitibus præfuit, nusquàm culpâ suâ malè rem gessit, semper consilio vīcit : tantùmque eo valuit, ut multa in re militāri partim nova attulerit, partim meliōra fecerit. Namque ille pedestria arma mutāvit : cùm ante illum imperatōrem maximis clypeis, brevibus hastis, minutis gladiis uterentur, ille è contrario peltam (1) pro parmâ fēcit, à quâ posteà *pellastæ* pedites appellantur, ut ad mōtus concursusque essent leviōres. Hastæ modum duplicāvit, gladios longiōres fēcit. Idem genus loricārum mutāvit, et, pro ferreis atque æneis, lineas dedit. Quo facto expeditiōres milites reddidit. Nam, pondere detracto, quod æquè corpus tegeret et leve esset, curāvit.

(1) *Peltam.* Petit bouclier échancré. — *Parma.* Bouclier rond, plus léger que le grand bouclier appelé *clypeus.*

Cap. II. Iphicrates bellum gessit cum Thracibus, Lacedæmonios fugavit; Persarum conductitiis præfuit; Epaminondam retardavit.

Bellum cum Thracibus gessit; Seuthen, socium Atheniensium, in regnum restituit. Apud Corinthum tantâ severitāte exercitui præfuit, ut nullæ unquàm in Græciâ neque exercitatiōres copiæ, neque magis dicto audientes fuerint duci: in eamque consuetudinem adduxit, ut cùm prælii signum ab imperatōre esset datum, sinè ducis operâ, sic ordinātæ consisterent, ut singuli à peritissimo imperatōre dispositi viderentur. Hoc exercitu, *mōrām* (1) Lacedæmoniōrum intercēpit. Quod maximè totâ celebrātum est Græciâ. Iterùm eōdem bello omnes copias eōrum fugāvit. Quo facto, magnam adeptus est gloriam. Cùm Artaxerxes (2) Ægyptio rēgi bellum inferre voluit, Iphicratem ab Atheniensibus petīvit ducem, quem præficeret exercitui conductitio, cujus numerus duodecim millium fuit. Quem quidem sic omni disciplīnâ militāri erudīvit, ut quemadmodum quondam Fabiāni (3) milites Romāni appellāti sunt, sic Iphicratenses apud

(1) Moram, du grec Μοῖρα, partie.

(2) *Artaxerxes*. Artaxerxès Mnémon. — *Ægyptio regi*. Les Ægyptiens révoltés contre les Perses s'étaient donné un roi.

(3) *Fabiani*. De Fabius, général romain célèbre par sa prudence.

Græcos in summâ laude fuerint. Idem subsidio Lacedæmoniis profectus, Epaminondæ retardâvit impetus; nam nisi ējus adventus appropinquâsset, non priùs Thebāni Spartâ abscessissent, quàm incendio delêssent.

Cap. III. *Iphicratis dōtes, et filii exprobratio de uxōre barbarâ.*

Fuit aūtem et animo magno et corpore, imperatoriâque formâ, ut, ipso aspectū, cuīvis injiceret admiratiōnem suî: sed in labōre remissus nimìs, parùmque patiens, ut Theopompus memoriæ prodidit; bonus vērò cīvis, fideque magnâ. Quod cùm in aliis rēbus declaraverit, tum maximè in Amynthæ (1) Macedōnis liberis tuendis. Namque Eurydice, mater Perdiccæ et Philippi, cùm his duōbus puēris, Amynthâ mortuo, ad Iphicratem confūgit, ējusque opibus defensa est. Vixit ad senectūtem, placātis in se suōrum civium animis. Caūsam capitis semel dixit, bello Sociāli (2), simul cum Timothēo, eōque judicio est absolūtus. Menesthea filium relīquit ex Thressâ nātum, Cōti rēgis filiâ. Is cùm interrogarētur, *utrùm*

(1) *Amynthæ.* Amynthas, roi de Macédoine, aïeul d'Alexandre-le-Grand.

(2) *Bello Sociali.* Guerre que les Athéniens déclarèrent aux peuples de Bysance, de Chio, de Rhodes et de Cos, parce que ces peuples avaient manqué au traité d'alliance fait avec eux.

plūrìs pātrem, matremne faceret: Mātrem, inquit. Id cùm omnibus mīrum viderētur, at ille: *Meritò*, inquit, *facio; nam pater, quantùm in se fuit, Thrācem me genuit; contrà, mater Atheniensem.*

XII. CHABRIAS.

CAP. I. *Chabrias, novo pugnandi modo invento, gloriam adeptus est.*

CHABRIAS Atheniensis. Hic quoque in summis habitus est ducibus, resque multas memoriâ dignas gessit. Sed ex his elūcet maximè inventum ējus in prælio, quod apud Thēbas fēcit, cùm Bæotiis subsidio venisset. Namque in eâ victoriâ, fidente summo duce Agesilāo, fugātis jam ab eo conductitiis catervis, reliquam phalangem loco vetuit cedere; obnixōque genu scūto, projectâque hastâ, impetum excipere hostium docuit. Id novum Agesilāus intuens, progredi non est aūsus, suosque jam incurrentes tubâ revocāvit. Hoc usque eò in Græciâ fāmâ celebrātum est, ut illo statu Chabrias sibi statuam fieri voluerit, quæ publicè ei ab Atheniensibus in foro constitūta est. Ex quo factum est, ut posteà athlētæ, cæterīque artifices his statibus in statuis ponendis uterentur, in quibus victoriam essent adepti.

CAP. II. *Res Chabriæ cum Nectanēbo Ægyptio, Evagorâ Cyprio, etc.*

Chabrias autem multa in Europâ bella administrāvit, cùm dux Atheniensium esset : multa in Ægypto suâ sponte gessit. Nam Nectanēbum (1) adjūtum profectus, regnum ei constituit. Fēcit idem Cypri, sed publicè ab Atheniensibus Evagoræ (2) adjūtor datus, neque priùs indè discessit quàm totam insulam bello devinceret. Quâ ex re Athenienses magnam glòriam sunt adepti. Interim bellum inter Ægyptios et Persas conflātum est. Athenienses cum Artaxerxe societātem habēbant, Lacedæmonii cum Ægyptiis, à quibus magnas prædas Agesilāus rex eōrum faciēbat. Id intuens Chabrias, cùm in re nullâ Agesilāo cederet, suâ sponte eos adjūtum profectus, Ægyptiæ classi præfuit, pedestribus copiis Agesilāus.

(1) *Nectanēbum.* Nectanebus, roi des Égyptiens révoltés contre les Perses.

(2) *Evagoræ.* Evagoras, roi de Chypre.

CAP. III. *Chabrias revocātur ex Ægypto domum : propter invidiam abest.*

Tum præfecti regis Persæ legātos misērunt Athēnas questum, quòd Chabrias adversùm regem bellum gereret cum Ægyptiis. Athenienses diem certam Chabriæ præstituērunt, quam antè

domum nisi redîsset, capitis se illum damnatūros, denuntiârunt. Hoc ille nuntio Athēnas rediit, neque ibi diutiùs est morātus, quàm fuit necesse. Non enim libenter erat ante oculos civium suōrum, quòd et vivēbat lautè, et indulgēbat sibi liberaliùs, quàm ut invidiam vulgi posset effugere. Est enim hoc commūne vitium in magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriæ comes sit, et libenter de iis detrahant quos eminēre videant altiùs; neque animo æquo pauperes aliēnam opulentiorum intuentur fortūnam. Itaque Chabrias, quoad ei licēbat, plurimùm aberat. Neque vērò solus ille aberat Athēnis libenter, sed omnes ferè principes fecērunt idem; quòd tantùm se ab invidiâ putābant abfutūros, quantùm â conspectu suōrum recessissent. Itaque Conon plurimùm Cypri vixit, Iphicrates in Thraciā, Timotheus Lesbi, Chāres in Sigēo. Dissimilis quidem Chāres horum et factis et moribus, sed tamen Athēnis et honorātus et potens.

Cap. IV. *Chabrias perit bello, desertus â suis.*

Chabrias autem periit bello Sociāli, tali modo. Oppugnābant Athenienses Chium. Erat in classe Chabrias privātus; sed omnes qui in magistrātu erant, auctoritāte anteībat; eùmque magis milites, quàm qui præerant, aspiciēbant.

Quæ res ei maturāvit mortem. Nam dùm prīmus studet portum intrāre, et gubernatōrem jubet eò dirigere nāvem, ipse sibi perniciēi fuit. Cùm enim in eo penetrâsset, cæteræ non sunt secūtæ. Quo facto, circumfūsus hostium concursu, cùm fortissimè pugnāret, nāvis rostro percussa cœpit sidere. Hinc cùm refugere non posset, nisi se in mare dejecisset, quòd suberat classis Atheniensium quæ exciperet natantem, perīre maluit quàm, armis abjectis, nāvem relinquere in quâ fuerat vectus. Id cæteri facere noluerunt, qui nando in tūtum pervenērunt. At ille, *præstāre honestam mortem turpi vītæ existimans*, cominùs pugnans, tēlis hostium interfectus est.

XIII. TIMOTHEUS.

Cap. I. *Timothèus describitur. Ejus res gestæ.*

Timotheus, Conōnis filius, Atheniensis. Hic a patre acceptam gloriam multis auxit virtutibus. Fuit enim disertus, impiger, laboriōsus, rei militāris perītus, neque minùs civitātis regendæ. Multa hūjus sunt præclārè facta, sed hæc maximè illustria. Olynthios et Bysanthios bello subēgit; Samum cēpit, in quâ oppugnandâ, superiōre bello, Athenienses mille et ducenta talenta consumpserant. Hanc ille sinè

ullâ publicâ impensâ populo restituit. Adversùm Cotym bella gessit; ab eōque mille et ducenta talenta prædæ in publicum retulit. Cyzicum obsidiōne liberāvit. Ariobarzani simul cum Agesilāo auxilio profectus est: à quo cùm Laco pecuniam numerātam accepisset, ille cīves suos agro atque urbibus augēri maluit, quam id sumere, cūjus partem domum suam ferre posset. Itaque accēpit Erichthonem et Sestum.

Cap. II. *Victis Lacedæmoniis, Timothēo statua posita.*

Idem classi præfectus, circumvehens Peloponnēsum, Laconiam popnlātus, classem eōrum fugāvit. Corcyram sub imperium Atheniensium redēgit: sociosque īdem adjūnxit Epirōtas, Acarnanas, Chaonas, omnesque eas gentes quæ mare illud adjacent. Quo facto Lacedæmonii de diutinâ contentiōne destitērunt, et suâ sponte Atheniensibus imperii marītimi principātum concessērunt, pacemque his legibus constituērunt, ut *Athenienses mari duces essent.* Quæ victoria tantæ fuit Atticis lætitiæ, ut tùm prīmùm āræ *Pāci publicæ* sint factæ, eīque deæ pulvinar (1) sit institūtum. Cūjus laudis ut memoria manēret, Timothēo publicè statuam in fōro posuērunt; qui honos huic ūni ante hoc

(1) *Pulvinar.* Espèces de lits sur lesquels on plaçait, en certaines occasions, les statues des Dieux.

tempus contigit, ut, cùm patri populus statuam posuisset, filio quoque daret. Sic juxtà posita recens filii, veterem pātris renovāvit memoriam.

Cap. III. *Timothĕus senex, Menesthēo in consilium datus, accusātus, damnātus.*

Hic cùm esset magno nātu, et magistrātus gerere desiisset, bello Athenienses undiquè premi sunt cœpti. Defecerat Samus: descierat Hellespontus: Philippus jam tunc valens Macedo multa moliebātur: cui oppositus Chāres cùm esset, non satìs in eo præsidii putabātur. Fit Menesthēus prætor, filius Iphicratis, gener Timothĕi, et ut ab bellum proficiscātur, decernitur. Huic in consilium dantur duo ūsu et sapientiâ præstantes, quōrum consilio uterētur, pater et socer; quòd in his tanta erat auctoritas, ut magna spes esset, per eos amissa posse recuperāri. Hi cùm Samum profecti essent, et eòdem Chāres, eōrum adventu cognito, cum suis copiis proficiscerētur, ne quid absente se gestum viderētur; accidit cùm ad insulam appropinquārent, ut magna tempestas orirētur; quam evitāre duo veteres imperatōres utile arbitrāti, suam classem suppressērunt. At ille temerariâ ūsus ratiōne, non cessit majōrum nātu auctoritāti, et, ut in suâ nāvi esset fortūna, quò contenderat pervēnit; eòdemque ut sequerentur, ad Timothēum et Iphicratem nuntium mīsit. Hinc

malè re gestâ, compluribus amissis navibus, eòdem undè erat profectus se recēpit, litterasque Athenas publicè misit, *sibi proclive fuisse Samum capere, nisi à Timothĕo et Iphicrate desertus esset*. Ob eam rem in crimen vocabantur: populus acer, suspicax, mobilis, adversarius, invidus etiam potentiæ, domum revocat: accusantur proditionis. Hoc judicio damnātur Timothĕus, lisque ējus æstimātur centum talentis. Ille odio ingratæ civitātis coactus, Chalcidem se contulit.

Cap. IV. *Timothēi filius mūros reficere cogitur, Fides Jasōnis.*

Hujus post mortem, cùm populum judicii sui pœnitēret, mulctæ novem partes detraxit, et decem talenta Conōnem ējus filium, ad mūri quamdam partem reficiendam, jussit dare: in quo fortūnæ varietas est animadversa. Nam quos avus Conon mūros, ex hostium prædâ, patriæ restituerat, eosdem nepos cum summâ ignominiâ familiæ, ex suâ re familiāri reficere coactus est. Timothēi autem moderātæ sapientisque vitæ, cùm pleraque possīmus proferre testimonia, ūno erimus contenti, quòd ex facilè conjici poterit quàm cārus suis fuerit. Cùm Athēnis adolescentulus causam diceret, non sōlum amici privatīque hospites ad eum defendendum convenērunt, sed etiam in eis

Jāson tyrannus (1), qui illo tempore fuit omnium potentissimus. Hic cùm in patriâ sinè satellitibus se tūtum non arbitrarētur, Athēnas sinè ullo præsidio vēnit: eīque hospitem fēcit, ut mallet se capitis periculum adīre, quàm Timothēo de fāma dimicanti deesse. Hunc adversùs ...nen Timothēus posteà, populi jussu, bellum gessit: patriæque sanctiōra jūra, quàm hospitii esse, duxit. Hæc extrēma fuit ætas imperatōrum Atheniensium, Iphicratis, Chabriæ, Timothēi: neque, post illōrum obitum, quisquam dux in illâ urbe fuit dignus memoriâ.

(1) *Jason.* Tyran de Thessalie.

XIV. DATAMES.

Cap. I. *Datames, barbarōrum clarissimus, bello Artaxerxis contra Cadusios, paternam provinciam, Ciliciæ partem, meruit.*

Venio nunc ad fortissimum virum, maximīque consilii omnium barbarōrum, exceptis duōbus Carthaginiensibus, Hamilcare et Hannibale; de quo hoc plūra referēmus, quòd et obscuriōra sunt ējus gesta pleraque, et ea quæ prosperè ei cessērunt, non magnitudine copiārum, sed consilii quo tùm omnes superābat, accidērunt. Quōrum nisi ratio explicāta fuerit, res apparēre non poterunt.

Datames patre Camissare, natiōne Cāre, matre Scythissâ nātus; prīmùm militum numero fuit, apud Artaxerxem, eōrum qui regiam tuebantur. Pater ējus Camissares, quòd et manu fortis et bello strenuus, et rēgi multis locis fidēlis erat repertus, habuit provinciam Ciliciæ, juxta Cappadociam, quam incolunt Leucosyri. Datames militāre mūnus fungens, prīmùm quālis esset apparuit in bello quod rex adversùs Cadusios gessit. Namque hìc multis militibus hostium et regiōrum interfectis, magni fuit ējus opera. Quo factum est ut, cùm in eo bello cecidisset Camissares, paterna ei traderētur provincia.

CAP. II. *Datames Thyum vīvum capit.*

PARI se virtūte posteà præfuit, cùm Autophradates, jussu rēgis, bello persequerētur eos qui defecerant. Namque ējus operâ hostes, cùm castra jam intrâssent, profligāti sunt, exercitusque reliquus conservātus rēgis est. Quâ ex re majoribus rēbus præesse cœpit. Erat eo tempore Thyus, dynastes Paphlagoniæ, antiquo genere nātus à Pylæmēne illo quem Homērus (1) Troico bello (2) à Patroclo interfec-

(1) *Homerus.* Homère, le plus célèbre poète de l'antiquité.

(2) *Troico bello.* La ville de Troie est fameuse par le siége qu'elle soutint, pendant dix ans, contre les princes grecs confédérés.

tum ait. Is rēgis dicto audiens non erat. Quam ob causam bello eum persequi constituit, eique rei præfēcit Datamem, propinquum Paphlagonis. Namque ex frātre et sorōre erant nāti. Quam ob causam, Datames omnia prīmùm experīri voluit, ut sinè armis propinquum ad officium reduceret. Ad quem cùm venisset sinè præsidio, quòd ab amīco nullas verērētur insidias, penè interiit. Nam Thyus eum clàm interficere voluit. Erat māter cum Datame, amita Paphlagonis: ea quid agerētur rescivit, filiumque monuit. Ille fugâ periculum evitāvit, bellumque indixit Thyo. In quo cùm ab Ariobarzane præfecto Lydiæ et Ioniæ totiusque Phrygiæ, desertus esset, nihilō segniùs perseverāvit, vīvumque Thyum cēpit cum uxore et liberis.

Cap. III. Datames Thyum captum, insolito ornātu, rēgi addūcit. Copiis contra Ægyptios præficitur.

Cujus facti, ne priùs fāma ad rēgem, quàm ipse pervenīret, dedit operam. Itaque, omnibus insciis, eò ubi erat rex vēnit; posterōque die Thyum, hominem maximi corporis, terribilīque facie, quòd et niger et capillo longo, barbâque erat prolixâ, optimâ veste contexit, quam satrapæ regii gerere consueverant. Ornāvit etiam torque et armillis aureis, cæteroque regio cultu.

ipse agresti duplicique amiculo circumdatus, hirtâque tunicâ, gerens in capite galeam venatoriam, dextrâ manu clāvam, sinistrâ copulam, quâ vinctum ante se Thyum agēbat, ut si feram bestiam captam duceret. Quem cùm omnes prospicerent propter novitātem ornātûs, ignōtamque formam, ob eamque rem magnus esset concursus; fuit non nēmo, qui agnosceret Thyum, regīque nuntiāret. Primò non accredidit. Itaque Pharnabazum mīsit explorātum: à quo, ut rem gestam comperit, statìm admitti jussit, magnoperè delectātus cùm facto, tum ornātu; in prīmis, quòd nobilis rex in potestātem inopinanti venerat. Itaque magnificè Datamem donātum ad exercitum mīsit, qui tùm contrahebātur duce Pharnabazo et Tithrauste ad bellum Ægyptium: parique eum, atque illos, imperio esse jussit. Posteà vērò quàm Pharnabazum rex revocāvit, illī summa imperiī tradita est.

Cap. IV. *Datames revocātus Aspim Cappadocem capit.*

Hic cùm maximo studio comparāret exercitum, Ægyptumque proficisci parāret, subitò à rēge litteræ sunt ei missæ, ut Aspim aggrederētur, qui Cataoniam tenēbat; quæ gens jacet supra Ciliciam, confīnis Cappadociæ. Namque Aspis saltuōsam regiōnem castellisque

munītam incolens, non sōlùm imperio rēgis non parēbat, sed etiam finitimas regiōnes vexābat, et quæ rēgi portarentur abripiēbat. Datames etsi longè aberat ab his regiōnibus et à majōre abstrahebātur, tamen rēgis voluntāti mōrem gerendum putāvit. Itaque cum paūcis, sed viris fortibus, nāvem conscendit, existimans (id quod accidit) faciliùs se imprudentem et imparātum parvâ manu oppressūrum, quàm parātum, quamvìs magno exercitu. Hâc spe delātus in Ciliciam, egressus indè, dies noctesque iter faciens, Taūrum transiit, eòque, quò studebat, vēnit. Quærit quibus locis sit Aspis: cognoscit haud longè abesse, profectumque eum venātum; quem dùm speculātur, adventûs ējus caūsa cognoscitur. Pisidas cum iis quos sēcum habēbat, ad resistendum Aspis comparat. Id Datames ubi audīvit, arma capit, suos sequi jubet, ipse equo concitāto ad hostem vehitur. Quem procul Aspis conspiciens ad se ferentem, pertimescit, atque à conātu resistendi deterritus, sēse dedit. Hunc Datames vinctum ad rēgem ducendum trādit Mithridāti.

Cap. V. *Datames aulicōrum insidias edoctus, Cappadociam sibi et Paphlagoniam occupat.*

Hæc dùm geruntur, Artaxerxes, reminiscens à quanto bello ad quam parvam rem principem ducum misisset, se ipse reprehendit, et nuntium ad exercitum Acen mīsit: quòd nondùm Datamem profectum putābat, qui ei diceret, ne ab exercitu discederet. Hic priusquàm pervenīret quò erat profectus, in itinere convenit, qui Aspim ducēbant. Quâ celeritāte, cùm magnam benevolentiam rēgis Datames consecūtus esset, non minōrem invidiam aulicōrum excēpit, quòd illum ūnum plūris quàm se omnes fieri vidēbant; quo facto, cuncti ad eum opprimendum consensērunt. Pandātes, gāzæ custos regiæ, amīcus Datami, præscripta ei mittit, in quibus docet *eum magno fore in periculo, si quid, illo imperante in Ægypto, adversi accidisset. Namque eam esse consuetudinem règum, ut cāsus adversos hominibus tribuant, secundos fortūnæ suæ: quo facilè fieri, ut impellantur ad eōrum perniciem, quōrum ductu res malè gestæ nuntientur: illum hòc majōre fore in discrimine, quòd quibus rex maximè obediat, eos habeat inimicissimos.* Talibus ille litteris cognitis, cùm jam ad exercitum Acæum venisset, quòd non ignorābat ea vērè scripta, desciscere à rēge

constituit, neque tamen quidquam fēcit, quod fide suâ esset indignum. Nam Androclem Magnētem exercitui præfēcit, ipse cum suis in Cappadociam discēdit; conjunctamque huic Paphlagoniam occupat, cēlans quâ voluntāte esset in rēgem. Clam cum Ariobarzane facit amicitiam, manum comparat, urbes munītas suis tuendas trādit.

CAP. VI. *Datames filium in Pisidas mittit, quos soceri perfidiam ultus superat.*

SED hæc propter hiemāle tempus minùs prosperè succedēbant. Aūdit Pisidās quasdam copias adversùs se parāre. Filium eò Arsidæum cum exercitu mittit. Cadit in prælio adolescens: proficiscitur eò pater non ità magnâ cum manu, cēlans quantum vulnus accepisset; quòd priùs ad hostem pervenīre cupiēbat, quàm de re malè gestâ fāma ad suos pervenīret, ne, cognitâ filii morte, animi debilitarentur militum. Quò contenderet pervenit, iisque locis castra pōnit, ut neque circumīri multitudine adversariōrum posset, neque impedīri quominùs ipse ad dimicandum manum habēret expedītam. Erat cum eo Mithrobarzanes, socer ējus, præfectus equitum. Is, desperātis generi rēbus, ad hostes transfūgit. Id Datames ut audīvit, sēnsit, si in turbam exîsset ab homine tam necessario se relictum, futūrum ut cæteri consilium sequere-

rentur. Et vulgus edit: *Suo jussu Mithrobarzanem profectum pro perfuga, quo facilius receptus, hostes interficeret. Quare eum relinqui non par esse, sed omnes confestim sequi. Quod si animo strenuo fecissent, futurum ut adversarii non possent resistere, cum et intra vallum et foris cæderentur.* Hac re probatâ, exercitum educit: Mithrobarzanem persequitur; qui dum ad hostes pervenerat, Datames signa inferri jubet. Pisidæ, novâ re commoti, in opinionem adducuntur perfugas malâ fide compositoque fecisse, ut recepti, essent majori calamitati. Primum eos adoriuntur. Illi cum quid ageretur, aut quare fieret, ignorarent, coacti sunt cum eis pugnare ad quos transierant, ab hisque stare quos reliquerant. Quibus cùm neutri parcerent, celeriter sunt occisi. Reliquos Pisidas resistentes Datames invādit: prīmo impetu pellit, fugientes persequitur, multos interficit, castra hostium capit. Tāli consilio, ūno tempore et prōditōres perculit et hostes profligāvit; et quod ad suam perniciem fuerat cogitātum, id ad salūtem convertit: quo neque acutius ullius imperatōris cogitātum, neque celerius factum usquàm legimus.

CAP. VII. *Datames proditur à filio.*

AB hoc tamen viro Sisynas maximo nātu filius desciit, ad rēgemque transiit; et de defectiōne patris detulit. Quo nuntio Artaxerxes commo-

tus, quòd intelligēbat sibi cum viro forti ac strenuo negotium esse, qui cùm cogitâsset, facere audēret, et priùs cogitāre quàm conāri consuêsset, Autophradatem in Cappadociam mittit. Ilic ne intrāre posset saltum, in quo Ciliciæ (1) portæ sunt sitæ, Datames præoccupāre studuit; sed tam subitò copias contrahere non potuit. A quâ re depulsus, cum eâ manu quam contraxerat, locum delēgit tālem, ut neque circumirētur ab hostibus, neque præterīret adversarius, quin ancipitibus locis premerētur; et si dimicāre eò vellet, non multùm obesse multitūdo hostium suæ paucitāti posset.

(1) *Ciliciæ portæ.* Le *Pas de Cilicie*, passage étroit du mont Taurus, par où l'on entre dans cette province.

CAP. VIII. *Datames Autophradatem contra se missum vincit.*

HÆC etsi Autophradates vidēbat, satius tamen statuit congredi, quàm cum tantis copiis refugere, aut tam diù in ūno loco sedēre. Habēbat barbarōrum equitum viginti, peditum centum millia, quos illi Cardācas (1) appellant; ejusdemque generis tria funditōrum. Prætereà, Cappadocum octo, Armeniōrum decem, Paphlagonum quinque, Phrygum decem, Lydōrum quinque, Aspendiōrum et Pisidārum circiter

(1) *Cardacas*, c'est-à-dire, gens vivant de rapines.

tria, Cilicum duo, Captianōrum totidem, ex Græciâ conductōrum tria millia, levis armatūræ maximum numerum. Has adversùs copias, spes omnis consistēbat Datami in se, locīque natūrâ. Namque hūjus partem non habēbat vicesimam militum. Quibus frētus conflixit, adversariōrumque multa millia concīdit; cùm de ipsius exercitu non ampliùs hominum mille cecidissent. Quam ob caūsam postero die tropæum posuit, quo loco pridiè pugnātum. Hinc cùm castra movisset, ut inferior copiis, ità superior omnibus præliis discedēbat; quòd nunquàm manum consereret, nisi adversarios locōrum angustiis clausisset, quod perīto regiōnum callidèque cogitanti sæpè accidēbat. Autophradates cùm bellum dūci majōre rēgis calamitāte quàm adversariōrum vidēret, ad pācem atque amicitiam hortātus est, ut cum rēge in gratiam redīret. Quam ille etsi non fīdam fōre putābat, tamen conditiōnem accēpit, sēque ad Artaxerxem legātos missūrum dixit. Sic bellum quod rex adversùs Datamem susceperat, sedātum, Autophradates in Phrygiam se recēpit.

Cap. IX. *Datames rēgis insidias callidè declīnat.*

At rex, quòd implacabile odium adversùs Datamem susceperat, postquàm bello eum opprimi non posse animadvertit, insidiis interficere studuit, quas ille pleràsque vitāvit; sic

ut cùm nuntiātum esset quosdam sibi insidiāri, qui in amicōrum erant numero; de quibus, quod inimīci detulerant, *neque credendum, neque negligendum* putāvit: experīri voluit vērumne falsumne sibi esset relātum. Itaque eò profectus est, in quo itinere futūras insidias illi dixerant. Sed elēgit corpore et statūrâ simillimum suî, eique vestitum suum dedit; atque eò loci īre, quò ipse consueverat, jussit. Ipse aūtem ornātus vestitu militāri inter corporis custōdes iter facere cœpit. At insidiatōres, postquàm in eum locum agmen pervēnit, decepti ordine atque vestitu, in eum faciunt impetum qui suppositus erat. Prædixerat autem his Datames cum quibus iter faciēbat, *ut parāti essent facere quod ipsum vidissent*. Ipse ut concurrentes insidiatōres animadvertit, tēla in eos conjēcit. Hoc idem cùm universi fecissent, priusquàm pervenīrent ad eum quem aggredi volēbant, confixi cecidērunt.

CAP. X. *Datames dolo Mithridātis deceptus.*

Hic tamen tam callidus vir extrēmo tempore captus est Mithridātis Ariobarzanis filii dolo. Namque is pollicitus est rēgi se eum interfectūrum, si rex promitteret, ut quodcumque vellet licēret impunè facere, fidemque de eâ re, mōre Persārum, dextrâ dedisset. Hanc ut accēpit, simulat se suscepisse cum rege inimici-

tibus; copias parat, et absens amicitiam cum Datame facit. Regis provinciam vexat, castella expugnat, magnas prædas capit, quarum partem suis dispertit, partem ad Datamem mittit. Pari modo compluria castella ei tradit. Hæc diu faciendo, persuasit homini, se infinitum adversus regem suscepisse bellum: cùm nihilò magis, ne quam suspicionem illi præberet insidiarum, neque colloquium ejus petivit, neque in conspectum venire studuit. Sic absens amicitiam gerebat, ut non beneficiis mutuis, sed odio communi quod erga regem susceperant, contineri viderentur.

Cap. XI. Datames in colloquio per fraudem occiditur.

Id cùm satis se confirmâsse arbitratus est, certiorem facit Datamem tempus esse majores exercitus parari, et bellum cum rege suscipi; de quâ re, si ei videretur, quo vellet in colloquium veniret. Probatâ re, colloquendi tempus sumitur, locusque quò conveniretur. Huc Mithridates cum uno, cui maximam habebat fidem, ante aliquot dies venit, compluribusque locis separatim gladios obruit, eaque loca diligenter notat. Ipso autem colloquendi die, utrique, locum qui explorarent atque ipsos scrutarentur, mittunt. Deinde ipsi sunt congressi. Hic cùm aliquamdiu in colloquio fuissent.

et diversi discessissent, jamque procul Datames abesset, Mithridātes, priusquàm ad suos pervenīret, ne quam suspiciōnem parēret, in eumdem locum revertitur, atque ubì tēlum erat positum resēdit, ut si à lassitudine cuperet acquiescere; Datamemque revocāvit, simulans se quiddam in colloquio esse oblītum. Interim tēlum quod latēbat, protulit, nudātumque vaginâ veste texit, ac Datami venienti ait digredientem se animadvertisse locum quemdam, qui erat in conspectu, ad castra ponenda esse idoneum. Quem cùm digito monstrāret, et ille conspiceret, adversum ferro transfixit, priùsque quàm quisquam posset succurrere, interfēcit. Ità ille vir qui multos consilio, neminem perfidiâ ceperat, simulātâ captus est amicitiâ.

XV. EPAMINONDAS.

Cap. I. *Præfatio et dispositio.*

Epaminondas, Polymni filius, Thebānus. De hoc priusquàm scribāmus, hæc præcipienda videntur lectoribus, ne aliēnos mōres ad suos referant; nēve ea, quæ ipsis leviōra sunt, pari modo apud cæteros fuisse arbitrentur. Scīmus enim musicen nostris moribus abesse à principis persōnâ, saltāre etiam in vitiis pōni. Quæ omnia apud Græcos et grāta et laūde digna

ducuntur. Cùm aūtem exprimere imaginem consuetudinis atque vītæ velīmus Epaminondæ, nihil vidēmur debēre prætermittere, quod pertineat ad eam declarandam. Quāre dicēmus primùm de genere ējus; deindè quibus disciplīnis, et à quibus sit eruditus; tum de moribus, ingeniique facultatibus, et si qua alia digna memoriâ erunt; postrēmò de rēbus gestis quæ, à plurimis, omnium anteponuntur virtutibus.

Cap. II. *Epaminondæ pueritia et adolescentia.*

Natus igitur patre quo diximus, honesto genere, pauper jam à majoribus relictus. Erudītus aūtem sic, ut nēmo Thebānus magis; nam et citharizāre, et cantāre ad chordārum sonum doctus est à Dionysio, qui non minōre fuit in musicis gloriâ, quàm Dāmon, aut Lamprus, quōrum pervulgāta sunt nomina: carmina cantāre tibiis ab Olympiodōro: saltāre à Calliphrōne. At philosophiæ præceptōrem habuit Lysim Tarentīnum, Pythagorēum (1). Cui quidem sic fuit deditus, ut adolescens tristem et sevērum senem omnibus æqualibus suis in familiaritāte anteposuerit; neque priùs eum à se dimiserit,

(1) *Pythagoreum.* Sectateur de Pythagore, ancien philosophe, auteur du système de la métempsycose, c'est-à-dire, du passage des ames dans d'autres corps que ceux qu'elles habitaient.

quam doctrinis tanto antecessit condiscipulos, ut hinc intelligi posset pari modo superaturum omnes in cæteris artibus. Atque hæc ad nostram consuetudinem sunt levia, et potius contemnenda: at in Græcia utique olim magnæ laudi erant. Postquam ephēbus factus est, et palæstræ dare operam cœpit, non tam magnitudini virium servīvit, quàm velocitāti. Illam enim ad athletārum ūsum, hanc ad belli existimabat utilitātem pertinēre. Itaque exercēbatur plurimùm currendo et luctando, ad eum finem, quoad stans complecti posset atque contendere. In armis plurimùm studii consumēbat.

Cap. III. *Epaminondæ animi virtūtes, studium audiendi, paupertātis patientia, liberalitas.*

Ad hanc corporis firmitātem plūra etiam animi bona accesserant. Erat enim modestus, prūdens, gravis, temporibus sapientēr ūtens; perītus belli, fortis manu, animo maximo; adeò veritātis diligens, ut ne joco quidem mentirētur. Idem continens, clēmens patiensque admirandum in modum; non sōlùm populi, sed etiam amicōrum ferens injurias, imprimisque commissa cēlans: quod interdùm non minùs prodest, quàm disertè dicere. Studiōsus audiendi; ex hoc enim facillimè disci arbitrabātur. Itaque cùm in circulum venisset, in quo

aut de Republicâ disputaretur, aut de philosophiâ sermo haberetur, nunquàm indè priùs discessit, quàm ad finem sermo esset deductus. Paupertatem adeo facilè perpessus est, ut de Republicâ nihil præter gloriam ceperit. Amicorum in se tuendo caruit facultatibus: fide ad alios sublevandos sæpè sic usus est, ut possit judicari omnia ei cum amicis fuisse communia. Nam cùm aut civium suorum aliquis ab hostibus fuisset captus, aut virgo amici nubilis, propter paupertatem collocari non posset; amicorum concilium habebat, et quantùm quisque daret, pro cujusque facultatibus, imperabat. Eamque summam cùm faceret, priusquàm acciperet pecuniam, adducebat eum qui quærebat ad eos qui conferebant: eique ut ipsi numerarent faciebat; ut ille, ad quem ea res perveniebat, sciret quantùm cuique deberet.

Cap. IV. Epaminondæ abstinentia tentata.

Tentata autem est ejus abstinentia à Diomedonte Cysiceno. Namque is rogatu Artaxerxis Epaminondam pecuniâ corrumpendum susceperat. Hic magno cum pondere auri Thebas venit. et Micythum adolescentulum quinque talentis ad suam perduxit voluntatem, quem tùm Epaminondas plurimùm diligebat. Micythus Epaminondam convenit, et causam adventûs Diomedontis ostendit. At ille, Diome-

donte cōram : *Nihil*, inquit, *opus pecuniâ est. Nam si ea rex vult, quæ Thebānis sint utilia, grātis facere sum parātus. Sin autem contraria, non habet auri atque argenti satis. Namque orbis terrārum divitias accipere nōlo, pro patriæ caritāte. Te, qui me incognitum tentâsti, tuique similem existimâsti, non miror; tibi ignosco: sed egredere properè, ne alios corrumpas, cùm me non potueris. Tu, Micythe, argentum huic redde: nisi id confestim facis, ego te trādam magistratui.* Hunc Diomedon cùm rogāret ut tūtò exīre, suaque quæ attulisset liceret efferre: *Istud*, inquit, *faciam, neque tuâ causâ, sed meâ; ne, si tibi sit pecunia adempta, aliquis dīcat ad me ereptum pervenisse, quod delātum accipere noluissem.* A quo cùm quæsīsset, quò se dūci vellet, et ille Athēnas dixisset, præsidium ei dedit, ut eò tūtò pervenīret. Neque vērò id satis habuit, sed etiam ut inviolātus in nāvem ascenderet, per Chabriam Atheniensem, de quo suprà mentiōnem fecimus, effēcit. Abstinentiæ erit hoc satis testimonium. Plurima quidem proferre possēmus; sed modus adhibendus est, quoniam ūno hoc volumine *vitas excellentium virōrum complurium* concludere constituimus, quōrum separātim multis millibus versuum complūres scriptōres ante nos explicârunt.

CAP. V. *Epaminondæ dicta argūta contra Meneclīdem.*

FUIT et disertus, ut nēmo Thebānus ei par esset eloquentiâ; neque minùs concinnus in brevitāte respondendi, quàm in perpetuâ ōratiōne ornātus. Habuit obtrectatōrem Meneclīdem quemdam, indidem Thēbis, adversarium in administrandâ Republicâ, satìs exercitātum in dicendo, ut Thebānum scilicèt. Namque illi genti plùs inest virium, quàm ingenii. Is, quòd in re militāri florēre Epaminondam vidēbat, hortāri solēbat Thebānos ut pācem bello anteferrent, ne illius imperatōris opera desiderarētur. Huic ille: *Fallis*, inquit, *verbo cīves tuos, quòd hos à bello avocas. Otii enim nomine servitūtem concilias. Nam paritur pax bello. Itaque qui eâ diutinâ volunt frui, bello exercitāti esse dēbent. Quārè si principes Græciæ esse vultis, castris est vobis utendum, non palestrâ.* Idem ille Meneclīdes cùm huic objiceret, quòd liberos non haberet, neque uxōrem dúxisset, maximèque insolentiam, quòd sibi Agamemnonis (1) belli gloriam viderētur consecūtus; at ille: *Desine*, inquit, *Meneclīde, de uxōre exprobrāre. Nam nullius in istâ re minùs ūti consilio volo* (Habēbat enim Mene-

(1) *Agamemnonis.* Agamemnon, roi de Mycènes, chef des princes grecs ligués contre Troie.

cīdes suspiciōnem adulterii). *Quòd autem me Agamemnonem æmulāri putas, falleris. Namque ille cum universâ Græciâ, vix decem annis ūnam cēpit urbem : ego, contrà, ex ūnâ urbe nostrâ, diēque ūnâ* (1), *tōtam Græciam, Lacedæmoniis fugātis, liberāvi.*

(1) *Die unâ.* Il parle de la bataille de Leuctres.

CAP. VI. *Epaminondæ dicta contra Callistratum, maximè contra Spartanos.*

Idem cùm in conventum venisset Arcadum, petens ut societātem cum Thebānis et Argīvis facerent ; contràque Callistratus Atheniensium legātus, qui eloquentiâ omnes eo præstābat tempore, postulāret ut potiùs amicitiam sequerentur Atticōrum ; et in oratiōne suâ multa invectus esset in Thebānos et Argīvos, in eisque hoc posuisset : *Animadvertere debēre Arcades, quāles utraque civitas cīves procreâsset, ex quibus de cæteris possent judicāre : Argīvos enim fuisse Orestem et Alcmæōnem, matricīdas, Thēbis Œdipum nātum, qui cùm patrem suum interfecisset, ex matre liberos procreâsset.* Hic in respondendo Epaminondas, cùm de cæteris perorâsset, postquàm ad illa duo opprobria pervēnit : *Admirāri sē*, dixit, *stultitiam rhetoris Attici, qui non animadverteret innocentes illos nātos ; domi scelere admisso, cùm patriâ essent pulsi, receptos esse ab Athe-*

requisitus. Sed maxime ejus eloquentia eluxit Spartae, legatus ante pugnam Leuctricam. Quo cum omnium sociorum convenissent legati, coram frequentissimo legationum conventu, sic Lacedaemoniorum tyrannidem coarguit, ut non minus illa oratione opes eorum concusserit, quam Leuctrica pugna. Tum enim perfecit, quod post apparuit, ut auxilio sociorum Lacedaemonii privarentur.

CAP. VII. *Injuriārum oblīvio. Imperiō diuturnior usurpatio.*

Fuisse autem patientem, suorumque injurias ferentem civium, quod se patriae irasci nefas esse duceret, haec sunt testimonia. Cum eum propter invidiam, cives exercitui praeficere noluissent, duxque esset delectus belli imperitus, cujus errore eo esset deducta multitudo militum, ut omnes de salute pertimescerent, quod locorum angustiis clausi ab hostibus obsidebantur; desiderari coepta est Epaminondae diligentia. Erat enim ibi privatus, numero militis. A quo cum peterent opem; nullam adhibuit memoriam contumeliae, et exercitum obsidione liberatum domum reduxit incolumem. Nec vero hoc semel fecit, sed saepius. Maxime autem fuit illustre, cum in Peloponnesum exercitum duxisset adversus Lacedaemonios, haberet collegas duos, quorum alter erat Pelopidas.

fortis ac strenuus. Hic cùm criminibus adversāriōrum omnes in invidiam venissent ob ; eamque rem imperium his esset abrogātum, atque in eōrum locum alii prætōres successissent ; Epaminondas plebiscito non paruit, idemque ut facerent persuāsit collēgis, et bellum quod susceperat gessit. Namque animadvertēbat ; ubi id fecisset, tōtum exercitum, propter prætōrum imprudentiam inscitiamque belli, peritūrum. Lex erat Thēbis quæ morte mulctābat, si quis imperium diutiùs retinuisset quàm lege præfinītum foret. *Hanc* Epaminondas *cùm Reipublicæ conservandæ causâ lātam vidēret, ad perniciem civitātis conferre noluit* : et quatuor mensibus diutiùs, quàm populus jusserat, gessit imperium.

CAP. VIII. *Epaminondæ accusāti defensio*

POSTQUAM domum reditum est, collēgæ ējus hoc crimine accusabantur. Quibus ille permīsit, omnem ut caūsam in se transferrent; suâque operâ factum contenderent, ut lēgi non obedīrent. Quâ defensiōne illis periculo liberātis, nēmo Epaminondam responsūrum putābat, quòd quid diceret non habēret. At ille in judicium vēnit, nihil eōrum negāvit quæ adversarii crimini dabant; omniaque, quæ collēgæ dixerant, confessus est, neque recusāvit quominùs lēgis pœnam subīret : sed ūnum ab iis petīvit,

ut in periculo (1) suo conscriberent: *Epaminondas à Thebānis morte mulctātus est, quòd eos coēgit apud Leuctra superāre Lacedæmonios, quos, ante se imperatōrem, nèmo Bœotiōrum aūsus fuit aspicere in acie: quòdque ūno prœlio non sōlùm Thebas ab interitu retraxit, sed etiam universam Græciam in libertātem vindicāvit; eòque res utrōrumque perduxit, ut Thebāni Spartam oppugnārent, Lacedæmonii satìs habērent, si salvi esse possent: neque priùs bellāre destitit, quàm, Messēnâ (2) constitūtâ, urbem eōrum obsidiōne claūsit.* Hæc cùm dixisset, rīsus omnium cum hilaritāte coortus est; neque quisquam jūdex aūsus est ferre suffragium. Sic è judicio capitis maximâ discessit gloriâ.

(1) *Periculo. Plumitif*, papier où est inscrit l'original d'un arrêt, etc.

(2) *Messena.* Messène avait été détruite par les Lacédémoniens; elle fut rétablie par Epaminondas.

Cap. IX. *Ad Mantinēam Epaminondæ invicti mors.*

Hic, extrēmo tempore imperātor apud Mantinēam, cùm acie instructâ audaciùs instāret hostibus, cognitus à Lacedæmoniis, quòd in ējus unius pernicie patriæ sitam putābant salūtem, universi in ūnum impetum fecērunt; neque priùs abscessērunt, quàm magnâ cæde

facta, multisque occisis, fortissimè ipsum Epaminondam pugnantem, sparo eminùs percussum, concidere vidērunt. Hujus casu aliquantulùm retardati sunt Bœotii; neque tamen priùs pugnâ excessērunt, quàm repugnantes profligârunt. At, Epaminondas, cùm animadverteret mortiferum se vulnus accepisse, simulque si ferrum quod ex hastili in corpore remanserat extraxisset, animam statim amissūrum, usque eò retinuit, quoad renuntiātum est vicisse Bœotios. Id postquàm audivit: *Satis*, inquit, *vixi, invictus enim morior*. Tum, ferro exstracto, confestim exanimātus est.

Cap. X. *Epaminondæ cœlibātûs criminatio dilūta. Horror à civili victoriâ. Thebārum gloria.*

Hic uxorem nunquam duxit; in quo cùm reprehenderētur à Pelopidâ qui filium habēbat infāmem, malèque eum in eo patriæ consulere diceret, quòd liberos non relinqueret: *Vide*, inquit, *ne tu pejùs consulas, qui tālem ex te nātum relictūrus sis. Neque vèrò stirps mihi potest deesse. Namque ex me nātam relinquo pugnam Leuctricam, quæ non modò mihi superstes, sed etiam immortālis sit necesse est.* Quo tempore, duce Pelopidâ, exsules (1) Thebas occupārunt, et præsidium Lacedæmo-

(1) *Exsules*. Citoyens de Thèbes, bannis de leur pays par les Lacédémoniens.

niōrum ex arce expulērunt; Epaminondas, quamdiù facta est cædes civium, domi se tenuit; quòd neque malos defendere volēbat, neque impugnāre, ne manus suōrum sanguine cruentāret: namque *omnem civilem victōriam funestam putābat*. Idemque, postquàm apud Cadmēam (1) pugnāri cum Lacedæmoniis cœpit, in primis stetit. Hujus de virtutibus vitâque satis erit dictum, si hoc unum adjunxero quod nēmo eat inficias: Thēbas, et ante Epaminondam nātam, et post ejusdem interitum, perpetuò aliēno paruisse imperio; contrà eas, quamdiù ille præfuerit Reipublicæ, caput fuisse totius Græciæ. Ex quo intelligi potest, unum hominem plūris quàm civitātem fuisse.

(1) *Cadmēam*. La Cadmée, citadelle de Thèbes.

XVI. PELOPIDAS.

CAP. I. *Pelopidas Cadmēam occupat, in exsilium ejicitur.*

PELOPIDAS Thebānus magis historicis, quàm volgò, nōtus. Cūjus de virtutibus dubito quemadmodùm expōnam; quòd vereor ne, si res explicāre incipiam, non vitam ejus enarrāre, sed historiam videar scribere. Si tantummodò summas attigero, ne rudibus litterārum græcārum minùs lucidè appareat quantus fuerit ille

vir. Itaque utrīque rei occurram, quantùm potero; et medēbor cùm satietāti, tum ignorantiæ lectōrum. Phœbidas Lacedæmonius, cùm exercitum Olynthum duceret, iterque per Thēbas faceret, arcem oppidi, quæ Cadmēa nominātur, occupāvit impulsu perpaucōrum Thebanōrum, qui, adversariæ factiōni quò faciliùs resisterent, Lacōnum rēbus studēbant, idque suo privāto, non publico fēcit consilio. Quo facto, eum Lacedæmonii ab exercitu removērunt, pecuniâque mulctārunt; neque eò magis arcem Thebānis reddidērunt, quòd susceptis inimicitiis, satiùs ducēbant eos obsidēri, quàm liberāri. Nam post Peloponnesium bellum, Athenasque devictas, cum Thebānis sibi rem esse existimābant, et eos esse sōlos qui adversùs resistere audērent. Hâc mente, amīcis suis summas potestātes dederant, alterius factiōnis principes partìm interfecerant, alios in exsilium ejecerant: in quibus Pelopidas hic, de quo scribere exorsi sumus, pulsus, patriâ carēbat.

CAP. II. *Pelopidas cum duodecim Thēbas redit.*

Hi omnes ferè Athēnas se contulerant, non quò sequerentur otium, sed ut, quemcumque ex proximo locum sors obtulisset, eo patriam recuperāre niterentur. Itaque cùm tempus est vīsum rei gerendæ, communiter cum his qui Thēbis idem sentiēbant, diem delegērunt ad ini-

mīcos opprimendos, civitātemque liberandam, cum quo maximi magistrātus simul consueverant epulāri. Magnæ sæpè res non ità magnis çopiis sunt gestæ; sed profectò nunquàm à tam tenui initio, tantæ opes sunt profligātæ. Nam duodecim adolescentuli coiērunt ex his qui exsilio erant mulctāti, cùm omnīnò non essent ampliùs centum qui tanto se offerrent periculo. Quâ paucitāte percussa est Lacedæmoniōrum potentia. Hi enim non magìs adversariōrum factiōni, quàm Spartānis, eo tempore bellum intulērunt, qui principes erant totius Græciæ. Quōrum imperiōsa majestas, neque ità multò pòst, Leuctricâ pugnâ, ab hoc initio perculsa, cecidit. Illi igitur duodecim quōrum erat dux Pelopidas, cùm Athēnis interdiù exîssent, ut, vesperascente cœlo, Thēbas possent pervenīre, cum canibus venaticis exiērunt, retia ferentes, vestītu agresti, quò minōre suspiciōne facerent iter. Qui cùm tempore ipso, quo studuerant, pervenissent, domum Charōnis devenērunt, à quo et tempus et dies erat datus.

Cap. III. *Pelopidas restituit libertātem, interfectis tyrannis, et Spartānum præsidium ex arce deturbat.*

Hoc loco libet interponere, etsi sejunctum à re propositâ est, nimia fiducia quantæ calamitāti soleat esse. Nam magistratuum Thebanōrum statim ad aūres pervēnit, exsules in urbem devenisse. Id illi, vino, epulisque dediti, usque eò despexērunt, ut ne quærere quidem de tantâ re laborārent. Accessit etiam, quod magis aperīret eōrum dementiam. Allāta est enim epistola Athēnis ab Archiâ Hierophante (1), Archiæ, qui tum maximum magistrātum Thēbis obtinēbat: in quâ, omnia de profectiōne exsulum scripta erant. Quæ cùm jam accubanti in convivio esset data, sicut erat signāta, in pulvīnum subjiciens: *In crastinum*, inquit, *differo res sevèras*. At illi omnes, cùm jam nox processisset, vinolenti, ab exsulibus, duce Pelopidâ, sunt interfecti. Quibus rēbus confectis, vulgo ad arma libertātemque vocāto, non sōlum qui in urbe erant, sed etiam undiquè ex agris concurrērunt; præsidium Lacedæmoniōrum ex arce pepulērunt, patriam obsidiōne liberavērunt. Auctōres Cadmēæ occupandæ partìm occidērunt, partìm in exsilium ejecērunt.

(1) *Hierophante*. Hiérophante, pontife qui présidait à la célébration des mystères de Cérès, à Athènes

Cap. IV. *Prior expeditio propria fuit Pelopidæ, altera commūnis cum Epaminondâ, quemadmodùm et reliquæ.*

Hoc tam turbido tempore, sicut suprà docuimus, Epaminondas, quoad cum civibus dimicātum est, domi quiētus fuit. Itaque hæc, liberandārum Thebārum, propria laus est Pelopidæ: cæteræ ferè omnes commūnes cum Epaminondâ. Namque in Leuctricâ pugnâ, imperatōre Epaminondâ, hic fuit dux delectæ manûs, quæ prīma phalangem prostrāvit Lacōnum. Omnibus prætereà periculis affuit: sicut, Spartam cùm oppugnāvit, alterum tenuit cornu; quòque Messēna celeriùs restitueretur, legātus in Persas est profectus. Denique hæc fuit altera persōna Thēbis, sed tamen secunda, ità ut proxima esset Ēpaminondæ.

Cap. V. *Pelopidas adversâ fortūnâ conflictātus, cadit in prælio.*

Conflictatus aūtem est cum adversâ fortūnâ. Nam et initio, sicut ostendimus, exsul patriâ caruit: et cùm Thessaliam in potestātem Thebanōrum cuperet redigere, legatiōnisque jūre satìs tectum se arbitrarētur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuesset; à tyranno Alexandro Pheræo, simul cum Ismeniâ com-

hensus, in vincula conjectus est. Hunc Epaminondas recuperāvit, bello prosequens Alexandrum. Post id factum, nunquàm is animo placari potuit in eum à quo erat violātus. Itaque persuāsit Thebānis, ut subsidio Thessaliæ proficiscerentur, tyrannosque ējus expellerent. Cujus belli cùm summa ei esset data, eòque cum exercitu profectus esset, non dubitāvit, simul ac conspexit hostem, confligere. In quo prælio Alexandrum ut animadvertit, incensus īrâ, equum in eum concitāvit, proculque digressus à suis, conjectu telōrum confossus, cecidit. Atque hoc secundâ victoriâ accidit; nam jam inclinātæ erant tyrannōrum copiæ. Quo facto, omnes Thessaliæ civitātes interfectum Pelopidam corōnis aureis et statuis æneis, liberosque ējus multo agro donârunt.

XVII. AGESILAUS.

Cap. I. *Agesilāus de regno contendit cum fratris filio.*

Agesilaus Lacedæmonius, cùm à cæteris scriptoribus, tum eximiè à Xenophonte Socratico (1) collaudātus est; eo enim ūsus est familiarissimè. Hic prīmùm de regno cum Leotychide

(1) *Xenophonte Socratico.* Xénophon, disciple de Socrate, guerrier, historien et philosophe.

frātris filio habuit contentiōnem. Mos est enim à majoribus Lacedæmoniis traditus, ut duos habērent semper rēges, nomine (1) magis quàm imperio, ex duābus familiis Prōclis et Eurysthēnis; qui principes ex progenie Herculis, Spartæ rēges fuērunt. Hārum ex alterâ, in alterius familiæ locum, fieri non licēbat. Itaque uterque suum retinēbat ordinem. Prīmùm ratio habebātur, qui maximus nātu esset, ex liberis ējus qui regnans decessisset. Sin is virīlem sexum non reliquisset, tùm deligebātur qui proximus esset propinquitāte. Mortuus erat Agis rex, frāter Agesilāi. Filium reliquerat Leotychidem, quem ille vīvus non agnôrat : eumdem moriens suum esse dixerat. Is de honōre regni cum Agesilāo suo patruo contendit; neque id quod petīvit consecūtus est. Nam Lysandro suffragante, homine (ut suprà ostendimus) factiōso et his temporibus potente, Agesilāus antelātus est.

(1) *Nomine*. Les rois, à Sparte, étaient subordonnés aux Ephores et au Sénat.

CAP. II. *Agesilāus in Asiâ pactas cum Tissapherne inducias servat.*

HIC simul atque imperii potītus est, persuāsit Lacedæmoniis ut exercitum emitterent in Asiam, bellumque Rēgi facerent; docens, satius esse in Asiâ quàm in Eurōpâ dimicāre. Namque fāma exierat Artaxerxem comparāre classem, pedes-

tresque exercitus, quos in Græciam mitteret. Datâ potestāte, tantâ celeritāte ūsus est, ut prius in Asiam cum copiis pervenīret, quàm regni satrapæ eum scīrent profectum. Quo factum est ut omnes imparātos imprudentesque offenderet. Id ut cognōvit Tissaphernes, qui summum imperium tùm inter præfectos habēbat regios, inducias à Lacōne petīvit, simulans se dare operam ut Lacedæmoniis cum Rēge convenīret, re aūtem vērâ ad copias comparandas; easque impetrāvit trimestres. Jurāvit aūtem uterque, se sine dolo inducias conservatūrum: in quâ pactione, summâ fide mansit Agesilāus; contra ea Tissaphernes nihil aliud quàm bellum comparāvit. Id etsi sentiēbat Laco, tamen jusjurandum servābat, multùmque in eo se consequi dicēbat, *quòd Tissaphernes perjurio suo, et homines rēbus suis abalienāret, et Deos sibi irātos redderet: se aūtem, servātâ religiōne, confirmāre exercitum, cùm animadverteret Deōrum nūmen facere sēcum, hominesque sibi conciliāri amiciōres, quòd his studēre consuēssent, quos servāre fidem vidērent.*

Cap. III. *Agesilāus Phrygiam depopulātur: Ephesi milites exercet. Aliò it, aliò se itūrum simulat.*

Postquam induciārum præteriit dies, Barbarus non dubitans quòd ipsius erant plurima domicilia in Cariâ, et ea regio his temporibus multò putabātur locupletissima, eò potissimum hostes impetum factūros, omnes suas copias eò contraxerat. At Agesilāus in Phrygiam se convertit, eamque priùs depopulātus est, quàm Tissaphernes usquàm se movēret. Magnâ prædâ militibus locupletātis, Ephesum hiemātum exercitum reduxit: atque ibi officīnis armōrum institūtis, magnâ industriâ bellum apparāvit, et quò studiosiùs armarentur, insigniùsque ornarentur, præmia proposuit, quibus donarentur, quōrum egregia in eâ re fuisset industria. Fēcit idem in exercitatiōnum generibus, ut qui cæteris præstitissent, eos magnis afficeret muneribus. His igitur rēbus effēcit, ut et ornatissimum et exercitatissimum habēret exercitum. Huic cùm tempus esset vīsum copias extrahere ex hibernaculis, vīdit, si, quò esset iter factūrus, palàm pronuntiâsset, hostes non creditūros, aliasque regiōnes occupatūros, nec dubitatūros aliud esse factūrum ac pronuntiâsset. Itaque cùm ille Sardes se itūrum dixisset, Tissaphernes eamdem Cariam defendendam putāvit. In quo

cùm eum opinio fefellisset, victumque se vidisset consilio, sèrò suis præsidio profectus est. Nam cùm illò venisset, jam Agesilāus, multis locis expugnātis, magnâ erat prædâ potītus. Laco autem cùm vidēret hostes equitātu superāre, nunquam in campo suî fēcit potestātem, et his locis manum conseruit, quibus plùs pedestres copiæ valērent. Pepulit ergò, quotiescumquè congressus est, multò majōres adversariōrum copias; et sic in Asiâ versātus est, ut omnium opiniōne victor ducerētur.

CAP. IV. *Agesilāus revocātus contra Bœotios, vincit apud Coronēam, et parcit supplicibus.*

Hic cùm animo meditarētur proficisci in Persas, et ipsum Rēgem adorīri, nuntius ei domo vēnit, Ephorûm jussu, bellum Athenienses et Bœotios indixisse Lacedæmoniis, quāre venīre non dubitāret. In hoc non minùs ējus pietas suspicienda est quàm virtus bellica, qui cùm victōri præesset exercitui, maximamque habēret fiduciam regni Persārum potiundi, tantâ modestiâ dicto audiens fuit jussis absentium magistratuum, ut si privātus esset in comitio Spartæ. Cūjus exemplum utinam imperatōres nostri (1) sequi voluissent! Sed hùc redeāmus.

(1) *Imperatores nostri.* L'auteur veut parler de *Jules-César*, qui refusa de licencier son armée après la conquête des Gaules, ce qui fut cause de la ruine de la République.

Agesilāus opulentissimo regno præposuit bonam existimatiōnem, multòque gloriosius duxit, si institūtis patriæ paruisset, quàm si bello Asiam superâsset. Hàc igitur mente Hellespontum copias trajēcit, tantâque ūsus est celeritāte, ut quod iter Xerxes anno vertente confecerat, hic transierit triginta diēbus. Cùm jam haud longè abesset à Peloponnēso, obsistere ei conāti sunt Athenienses et Bœotii, cæterīque eōrum socii apud Coronēam: quos omnes gravi prælio vīcit. Hūjus victoriæ vel maxima fuit laus, quòd, cùm plerīque ex fūgâ se in templum Minervæ conjecissent, quærerēturque ab eo, quid his vellet fieri; etsi aliquot vulnera acceperat eo prælio, et irātus videbātur omnibus qui adversùs arma tulerant, tamen *antetulit īræ religiōnem, et eos vetuit violāri*. Neque hoc sōlùm in Græciâ fēcit, ut templa Deōrum sancta habēret, sed etiam apud barbaros summâ religiōne omnia simulacra, arasque conservāvit. Itaquè prædicābat *mirāri se, non sacrilegōrum numero habēri, qui supplicibus Deōrum nocuissent; aut non gravioribus pœnis affici, qui religiōnem minuerent, quàm qui fāna spoliārent.*

CAP. V. *Agesilāus, bello circa Corinthum collāto, hâc urbe abstinet.*

POST hoc prælium, collātum est omne bellum circa Corinthum; ideōque *Corinthium* est ap-

pellātum. Hic cùm ūnâ pugnâ decem millia hostium, Agesilāo duce, cecidissent, eōque facto opes adversariōrum debilitātæ viderentur; tantùm abfuit ab insolentiâ gloriæ, ut commiserātus sit fortūnam Græciæ, quòd tam multi à se victi, vitio adversariōrum, concidissent. Namque illâ multitudine, si sāna mens esset, Græciæ supplicium Persas dare potuisse. Idem cùm adversarios intra mœnia compulisset, et ut Corinthum oppugnāret, multi hortarentur, negāvit id suæ virtūti convenīre: *Se enim eum esse*, dixit, *qui ad officium peccantes redīre cogeret, non qui urbes nobilissimas expugnāret Græciæ. Nam si*, inquit, *eos exstinguere voluerimus, qui nobiscum adversùs barbăros stetērunt, nosmetipsos expugnaverimus, illis quiescentibus. Quo facto, sinè negotio, cùm voluerint, nos oppriment.*

CAP. VI. *Agesilāus ad Leuctricam pugnam ire noluit: Spartam à Thebānis oppugnātam singulāri servat commento.*

INTERIM accidit illa calamitas apud Leuctra Lacedæmoniis; quò ne proficiscerētur, cùm à plērisque ad exeundum premerētur, ut si de exitu divināret, exīre noluit. Idem cùm Epaminondas Spartam oppugnāret, essetque sinè mūris oppidum, tālem se imperatōrem præbuit, ut eo tempore omnibus apparuerit, nisi ille

fuissent, Spartam futūram non fuisse. In quo quidem discrimine celeritas ējus consilii saluti fuit universis. Nam cùm quīdam adolescentuli, hostium adventu perterriti, ad Thebānos transfugere vellent, et locum extra urbem editum cepissent; Agesilāus, qui perniciosissimum fore vidēret, si animadversum esset quemquam ad hostes transfugere conāri, cum suis eò vēnit, atque, ut si bono animo fecissent, laudāvit consilium eōrum, quòd eum locum occupāssent; et se id quoque fieri debēre, animadvertisse. Sic adolescentulos simulātā laudatiōne recuperāvit, et adjunctis de suis comitibus, locum tūtum relīquit. Namque illi, aucto numero eōrum qui expertes erant consilii, commovēre se non sunt aūsi; eòque libentiùs, quòd latēre arbitrabantur quæ cogitārant.

CAP. VII. *Agesilāus pecuniâ patriam sublevat, munera sibi missa confert in publicum.*

SINÈ dubio, post Leuctricam pugnam Lacedæmonii se nunquam refecērunt, neque pristinum imperium recuperārunt: cùm interim Agesilāus non destitit, quibuscumque rēbus posset, patriam juvāre. Nam cùm præcipuè Lacedæmonii indīgērent pecuniâ, ille omnibus, qui à Rēge defecerant, præsidio fuit. A quibus magnâ donātus pecuniâ, patriam sublevāvit. Atque in hoc illud imprīmis fuit admirabile.

cùm maxima munera ei ab regibus, et dynastis, civitatibusque conferrentur, nihil unquàm in domum suam contulit; nihil de victu, nihil de vestītu Lacōnum mutāvit. Domo eâdem fuit contentus, quâ Eurysthenes progenitor majōrum suōrum fuerat ūsus: quam qui intrârat, nullum signum libidinis, nullum luxuriæ vidēre poterat: contrà, plurima patientiæ atque abstinentiæ. Sic enim erat instructa, ut nullâ in re differret à cujusvis inopis atque privāti.

CAP. VIII. *Agesilāus corpore deformis apparatūque ūtens vulgāri, contemnitur à Barbaris: in portu Menelāi moritur.*

ATQUE hic tantus vir, ut natūram fautricem habuerat in tribuendis animi virtutibus, sic maleficam nactus est in corpore: exiguus et claūdus altero pede. Quæ res etiam nonnullam afferēbat deformitātem: atque ignōti, faciem ējus cùm intuerentur, contemnēbant: qui aūtem virtūtem noverant, non poterant admirāri satis. Quod ei ūsu vēnit, cùm annōrum octoginta, subsidio Thāco (1) in Ægyptum ivisset, et in actâ cum suis accubuisset sinè ullo tecto, strātumque habēret tāle ut terra tecta esset stramentis, neque hùc ampliùs quàm pellis esset injecta; eōdemque loco comites omnes occu-

(1) *Tachos*, roi des Egyptiens, alors révoltés contre les Perses.

buissent, vestītu humili atque obsolēto, ut eōrum ornātus non modò in his rēgem neminem significāret, sed hominis non beatissimi suspiciōnem præbēret. Hūjus de adventu fāma cùm ad regios esset perlāta, celeriter munera eò cujusque generis sunt allāta. His quærentibus Agesilāum, vix fides facta est, ūnum esse ex iis qui tùm accubābant. Qui cùm rēgis (1) verbis, quæ attulerant, dedissent, ille præter vitulīna, et hujusmodi genera obsonii, quæ præsens tempus desiderābat, nihil accēpit : unguenta, corōnas secundamque mensam servis dispertiit : cætera referri jussit. Quo facto, eum barbari magis etiam contempsērunt, quòd eum, ignorantiâ bonārum rērum, illa potissimùm sumpsisse arbitrabantur. Hic cùm ex Ægypto reverterētur, donātus à rēge Nectanēbo ducentis viginti talentis, quæ ille muneri populo suo daret, venissetque in portum qui Menelāi vocātur, jacens inter Cyrēnas et Ægyptum, in morbum implicitus decessit. Ibi eum amīci, quò Spartam faciliùs perferre possent, quòd mel non habēbant, cērâ circumfudērunt : atque ità domum retulērunt.

(1) *Regis*. Celui d'Egypte, Nectanébus, qui venait de déposséder Tachos.

XVIII. EUMENES.

CAP. I. *Eumenes primùm Philippi et Alexandri scriba, posteà præfectus equitum.*

EUMENES Cardiānus. Hūjus si virtūti par data esset fortūna, non ille quidem mājor fuisset, sed multò illustrior atque etiam honoratior, quòd magnos homines virtūte metimur, non fortūnâ. Nam cùm ætas ējus incidisset in ea tempora quibus Macedones florērent, multùm ei detraxit inter eos viventi quòd aliēnæ erat civitātis, neque aliud huic defuit, quàm generōsa stirps. Etsi enim ille domestico summo genere erat, tamen Macedones eum sibi aliquandò antepōni indignè ferēbant: neque tamen non patiebantur. Vincēbat enim omnes cūrâ, vigilantiâ, patientiâ, calliditāte et celeritāte ingenii. Hic peradolescentulus ad amicitiam accessit Philippi (1) Amyntæ filii: brevīque tempore in intimam pervēnit familiaritātem. Fulgēbat enim jam in adolescentulo indoles virtūtis. Itaque eum habuit ad manum scrībæ loco, quod multò apud Grāios honorificentius est quàm apud Romānos. Nam apud nos, re vērâ, sīcut sunt, mercenārii scrībæ existimantur; et apud illos, contrariò,

(1) *Philippi.* Philippe, roi de Macédoine, père d'Alexandre-le-Grand.

nemo ad id officium admittitur, nisi honesto loco, et fide, et industriâ cognitâ, quòd necesse est omnium consiliōrum eum esse participem. Hunc locum tenuit amicitiæ apud Philippum annos septem. Isto interfecto, eōdem gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. Novissimo tempore, præfuit etiam alteri equitum alæ quæ Hetærice (1) appellabātur. Utrique autem et in consilio semper affuit, et omnium rērum habitus est particeps.

(1) *Hæterice*. Mot grec qui signifie les *compagnons* du prince.

Cap. II. *Eumenes Cappadociam sortitus, carus Perdiccæ fuit et fidus.*

Alexandro Babylone mortuo, cùm regna singulis familiaribus dispertirentur, et summa rērum tradita esset tuenda eīdem, cui Alexander moriens annulum suum dederat, Perdiccæ; ex quo omnes conjecerant, eum regnum ei commendâsse, quoad liberi ējus in suam tutēlam pervenissent: aberant enim Cratērus et Antipater (1), qui antecedere hunc videbantur: mortuus erat Hephæstio, quem ūnum Alexander, quod facilè intelligi posset, plurimi fecerat. Hoc tempore data est Eumeni Cappadocia, sīve potiùs

(1) *Craterus et Antipater*. Deux des principaux capitaines d'Alexandre, ainsi que ceux qui sont nommés dans les pages suivantes

dicta; nam tùm in hostium erat potestāte. Hunc sibi Perdiccas adjunxerat magno studio, quòd in homine fidem et industriam magnam vidēbat, non dubitans, si eum pellexisset, magno usui fore sibi in his rēbus quas apparābat. Cogitābat enim (quod ferè omnes in magnis imperiis concupiscunt) omnium partes corripere atque complecti. Neque vērò hoc sōlus fēcit, sed cæteri quoque omnes qui Alexandri fuerant amīci. Prīmus Leonātus Macedoniam præoccupāre destinaverat. Is multis magnis pollicitationibus persuadēreEumeni studuit, ut Perdiccam desereret, ac sēcum faceret societātem. Cùm perducere eum non posset, interficere conātus est, et fecisset, nisi ille clam noctu ex præsidiis ējus effugisset.

Cap. III. *Eumenes à Perdiccâ oppositus Europæis adversariis.*

Interim conflāta sunt illa bella quæ ad internecīōnem, post Alexandri mortem, gesta sunt, omnesque concurrērunt ad Perdiccam opprimendum. Quem etsi infirmum vidēbat, quòd ūnus resistere omnibus cogebātur, tamen amīcum non deseruit; neque salūtis quàm fidei fuit cupidior. Præfecerat eum Perdiccas ei parti Asiæ, quæ inter Taūrum montem jacet atque Hellespontum; et illum ūnum opposuerat Europæis adversariis. Ipse Ægyptum oppugnātum, adversùs Ptolemæum erat profectus. Eumenes

cùm neque magnas copias, neque firmas habēret, quòd inexercitātæ, et non multò antè erant contractæ; adventāre aūtem dicerentur, Hellespontumque transiisse Antipater et Cratērus magno cum exercitu Macedonum, viri tum claritāte, tum ūsu belli præstantes (Macedones vērò milites ea tùm erant fāmâ, quâ nunc Romāni feruntur; etenim semper habiti sunt fortissimi qui summam imperii potirentur): Eumenes intelligēbat, si copiæ suæ cognoscerent adversùs quos ducerentur, non modò non itūras, sed simul cum nuntio dilapsūras. Itaque hoc ējus fuit prudentissimum consilium, ut deviis itineribus milites duceret, in quibus vēra audīre non possent, et his persuadēret se contra quosdam barbaros proficisci. Itaque tenuit hoc propositum, et priùs in aciem exercitum duxit, prœliumque commīsit, quàm milites sui scīrent cum quibus arma conferrent. Effēcit etiam illud, locōrum præoccupatiōne, ut equitātu potiùs dimicāret, quò plùs valēbat, quàm peditātu, in quo erat deterior.

Cap. IV. *Eumenes vincit Neoptolemum singulāri pugnâ: Cratērum amplo funere effert.*

Quorum acerrimo concursu cùm magnam partem diēi esset pugnātum, cadit Cratērus dux, et Neoptolemus, qui secundum locum imperii tenēbat. Cum hoc concurrit ipse Eume-

nes: qui cùm, inter se complexi, in terram ex equis decidissent, ut facilè intelligi posset inimicâ mente contendisse, animōque magis pugnâsse quàm corpore, non priùs distracti sunt, quàm alterum anima reliquerit. Ab hoc aliquot plāgis Eumenes vulnerātur, neque eò magis ex prælio excessit, sed acriùs hostibus institit. Hic, equitibus profligātis, interfecto duce Cratēro, multis præterea et maximè nobilibus captis, pedester exercitus, quòd in ea loca erat deductus, ut, invīto Eumene, elābi non posset, pācem ab illo petiit. Quam cùm impetrâsset, in fide non mansit, et se, simul ac potuit, ad Antipatrum recēpit. Eumenes Cratērum ex acie semivīvum elātum recreāre studuit. Cùm id non posset, pro hominis dignitāte, prōque pristinâ amicitiâ (namque illo ūsus erat, Alexandro vīvo, familiariter) amplo funere extulit; ossaque in Macedoniam uxōri ējus ac liberis remīsit.

CAP. V. *Eumenes ab Antigono damnātus, victus et obsessus, callido invento evādit.*

Hæc dum apud Hellespontum geruntur, Perdiccas apud flūmen Nīlum interficitur à Seleuco et Antigono: rērumque summa ad Antipatrum defertur. Hìc, qui deseruerant, exercitu suffragium ferente, capitis absentes damnantur. In his Eumenes. Hâc ille perculsus plāgâ non succubuit, neque eò seciùs bellum administrāvit.

[illegible] ullis reb., quidem magnitudinem, etsi non frangebant, tamen imminuēbant. Hunc persequens Antigonus, cùm omni genere copiārum abundāret, sæpè in itineribus vexabātur; neque unquàm ad manum accedere licēbat, nisi his locis, quibus paūci possent multis resistere. Sed extrēmo tempore, cùm consilio capi non posset, multitudine circumventus est. Hinc, tamen, multis suis amissis, se expedīvit, et in castellum Phrygiæ, quod *Nora* appellātur, confūgit. In quo cùm circumsederētur, et vererētur ne ūno loco manens, equos militāres perderet, quòd spatium non esset agitandi; callidum fuit ējus inventum, quemadmodum stans jumentum calefiĕri exercerique posset, quò libentiùs et cibo uterētur, et à corporis mōtu non removerētur. Substringēbat caput lōro altiùs quàm ut prioribus pedibus planè terram posset attingere; deinde posterioribus verberibus cogēbat exsultāre et calces remittere. Qui mōtus non minùs sudōrem excutiēbat, quàm si in spatio decurreret. Quo factum est, quod omnibus mirabile est visum, ut jumenta æquè nitida ex castello edūceret, cùm complūres menses in obsidiōne fuisset, ac si in campestribus ea locis habuisset. In hâc conclusiōne quotiescunque voluit, et apparātum et munitiōnes Antigoni aliàs incendit, aliàs disjēcit. Tenuit autem se ūno loco, quandiù fuit hiems; quod castra sub dio habēre

non poterat, et ver approbinquābat, simulātâ deditiōne, dum de conditionibus tractat, præfectis Antigoni imposuit, sēque ac suos omnes extraxit incolumes.

Cap. VI. *Eumenes Olympiadi consulit, et liberis Alexandri.*

Ad hunc Olympias, māter quæ fuerat Alexandri, cùm litteras et nuntios misisset in Asiam, consultum utrum repetītum Macedoniam venīret (nam tùm in Epiro habitābat), et eas res occupāret: huic ille prīmùm suāsit, ne se movēret, et exspectāret quoad Alexandri filius regnum adipiscerētur. Sin aliquâ cupiditāte raperētur in Macedoniam, *omnium injuriārum obliviscerētur, et in neminem acerbiōre imperio uterētur.* Hōrum nihil ea fēcit. Nam et in Macedoniam profecta est, et ibì crudelissimè se gessit. Petiit aūtem ab Eumene absente, ne paterētur Philippi domûs et familiæ inimicissimos stirpem quoque interimere, ferretque opem liberis Alexandri. Quam veniam si sibi daret, quàm prīmùm exercitus parāret, quos sibi subsidio adduceret. Id quò faciliùs faceret, se omnibus præfectis, qui in officio manēbant, misisse litteras, ut ei parērent, ejusque consiliis uterentur. His verbis Eumenes permōtus, satius duxit, si ità tulisset fortūna, perīre, benè meritis referentem gratiam, quàm ingrātum vivere.

Cap. VII. *Eumenes contra Antigonum Alexandri auspicia in castris fingit.*

Itaque copias contraxit, bellum adversùs Antigonum comparāvit. Quòd ūnà erant Macedones complūres nobiles (in his Peucestes, qui corporis custos fuerat Alexandri, tùm aūtem obtinēbat Persidem; et Antigenes, cūjus sub imperio phalanx erat Macedonum); invidiam verens, quam tamen effugere non potuit, si potiùs ipse alienigena summi imperii potirētur, quàm alii Macedonum, quōrum ibì erat multitūdo: *in principiis* (1) nomine Alexandri statuit tabernaculum, in eōque sellam auream cum sceptro ac diademate jussit pōni, eòque omnes quotidiè convenīre, ut ibì de summis rēbus consilia caperentur; crēdens minōre se invidiâ fore, si specie imperii, nominisque simulatiōne Alexandri, bellum viderētur administrāre. Quod et fēcit. Nam cùm non ad Eumenis *principia*, sed ad regia convenirētur, atque ibì de rēbus deliberarētur, quōdam modò latēbat, cùm tamen per eum ūnum gererentur omnia.

(1) *Principiis*. Le milieu du camp, où était la tente du général.

CAP. VIII. *Eumenes Antigoni victor, veteranōrum licentiâ impedītur.*

Illo in Paraetacis cùm Antigono conflixit, non acie instructâ, sed in itinĕre, eumque malè acceptum in Mediam hiemātum coēgit redīre. Ipse in finitimâ regiōne Persidis hiemātum copias dīvīsit, non ut voluit, sed ut militum cogēbat voluntas. Namque illa phalanx Alexandri Magni, quæ Asiam peragrârat, deviceratque Persas, inveterātâ cùm gloriâ, tum etiam licentiâ, non parēre se ducĭbus, sed imperāre postulābat, ut nunc veterāni faciunt nostri. Itaque periculum est, ne faciant quod illi fecērunt suâ intemperantiâ nimiâque licentiâ, ut omnia perdant; neque minùs eos cum quibus steterint, quàm adversùs quos fecerint. Quòd si quis illōrum veteranōrum legat facta, paria hōrum cognoscat, neque rem ullam, nisi tempus, interesse judicet. Sed ad illos revertar. Hiberna sumpserant non ad usum belli, sed ad ipsōrum luxuriam: longèque inter se discesserant. Hoc Antigonus cùm comperîsset, intelligeretque se parem non esse parātis adversariis, statuit aliquid sibi novi consilii esse capiendum. Duæ erant viæ, quâ ex Medis, ubì ille hiemābat, ad adversariōrum hibernacŭla posset pervenīri: quārum brevior per loca deserta, quæ nēmo incolēbat propter aquæ inopiam; cæterùm diērum erat ferè decem.

Illa autem, quâ omnes commeâbant, altero tantò longiōrem habēbat anfractum, sed erat cōpiōsa, omniumque rērum abundans. Hàc si proficiscerētur, intelligēbat priùs adversarios rescitūros de suo adventu, quàm ille tertiam partem confecisset itineris. Sin per loca sōla contenderet, sperābat se imprudentem hostem oppressūrum. Ad hanc rem conficiendam imperat quàm plurimos utres atque etiam culeos comparāri; post hæc pabulum, prætereà cibaria cocta decem diērum, utque quàm minimè fieret ignis in castris. Iter quod habēbat, omnes cēlat.

Cap. IX. *Eumenes callido consilio hostem delūdit.*

Sic parātus, quà constituerat, proficiscitur. Dimidium ferè spatium confecerat, cùm ex fūmo castrōrum ējus suspicio allāta est ad Eumenem hostem appropinquāre. Conveniunt duces. Quæritur *quid opus sit facto.* Intelligēbant omnes, tam celeriter copias ipsōrum contrahi non posse, quàm Antigonus affutūrus videbātur. Hìc, omnibus titubantibus, et de rēbus summis desperantibus, Eumenes ait: *Si celeritātem velint adhibēre, et imperāta facere, quod ante non fecerint, se rem expeditūrum. Nam quod diēbus quinque hostis transīre posset, se effectūrum, ut non minùs totidem diērum spatio retardarētur. Quārè circumīrent, suas quisque*

copias contraherent. Ad Antigoni autem refrenandum impetum, tāle capit consilium. Certos mittit homines ad infīmos montes, qui obvii erant itineri adversariōrum : hisque præcipit, ut prīmâ nocte, quàm latissimè possent, ignes faciant quàm maximos, atque hos secundâ vigiliâ (1) minuant : tertiâ perexiguos reddant : et assimulātâ castrōrum consuetudine, suspiciōnem injiciant hostibus, his locis esse castra, ac de eōrum adventu esse prænuntiātum : idemque posterâ nocte faciant. Quibus imperātum erat, diligenter præceptum cūrant. Antigonus, tenebris obortis, ignes conspicātur : crēdit de suo adventu esse audītum, et adversarios illùc suas contraxisse copias. Mutat consilium, et quoniam imprudentes adorīri non posset, flectit iter suum, et illum anfractum longiōrem copiōsæ viæ capit, ibìque diem ūnum opperitur ad lassitudinem sedandam militum, ac reficienda jumenta, quò integriōre exercitu decerneret.

(1) *Vigiliâ.* Les anciens partageaient les heures de la nuit en quatre parties égales qu'ils appelaient *Veilles.* Chaque veille contenait trois heures.

Cap. X. *Eumenes à suis proditur : victor victo in custodiam traditur.*

Sic Eumenes callidum imperatōrem vīcit consilio, celeritātemque impedīvit ējus : neque tamen multùm profēcit. Nam invidiâ ducum, cum

quibus erat, perfidiâque militum Macedonum veteranōrum, cùm superior prælio discessisset, Antigono est deditus, cùm exercitus ei ter antè, separātis temporibus, jurâsset, se eum defensūrum, nec unquàm desertūrum. Sed tanta fuit nonnullōrum virtūtis obtrectatio, ut fidem amittere mallent, quàm eum non prodere. Atque hunc Antigonus, cùm ei fuisset infestissimus, conservâsset, si per suos esset licitum, quòd ab nullo se plùs adjuvāri posse intelligēbat in his rēbus, quas impendēre jam apparēbat omnibus. Imminēbant enim Seleūcus, Lysimachus, Ptolemæus, opibus jam valentes, cum quibus ei de summis rēbus erat dimicandum; sed non passi sunt hi, qui circà erant; quòd vidēbant, Eumene recepto, se omnes præ illo parvi futūros. Ipse aūtem Antigonus adeò erat incensus, ut nisi magnâ spe maximārum rērum lenīri non posset.

Cap. XI. *Eumenes impatiens, supplicium postulat.*

Itaque cùm eum in custodiam dedisset, et præfectus custōdum quæsîsset, *quemadmodùm servāri vellet? Ut acerrimum*, inquit, *leōnem; ut ferocissimum elephantum.* Nondùm enim statuerat servāre eum, necne. Veniēbat aūtem ad Eumenem utrumque genus hominum: et qui, propter odium, fructum oculis ex ējus cāsu capere vellent; et qui, propter veterem amicitiam, colloqui consolārique cuperent. Multi etiam qui

ējus formam cognoscere studebant, quālis esset quem tamdiù tamque valdè timuissent, cūjus in pernicie positam spem habuissent victoriæ. At Eumenes, cùm diutiùs in vinculis esset, ait Onomarcho, penès quem summa imperii erat custodiæ, *se mirāri quārè jam tertium diem sic tenerētur. Non enim hoc convenire Antigoni prudentiæ ut sic se deuterētur victo; quin, aut interfici, aut missum fiēri jubēret.* Hic cùm ferociùs Onomarcho loqui viderētur: *Quid tu*, inquit, *animo si isto eras, cur non in prælio cecidisti potiùs quàm in potestātem inimīci venīres?* Huic Eumenes: *Utinam quidem istud evenisset*, inquit, *sed eò non accidit, quòd nunquàm cum fortiōre sum congressus; non enim cum quōquam arma contuli, quin is mihi succubuerit: non enim virtūte hostium, sed amicōrum perfidiā, decīdi.* Neque id falsum, nam et dignitāte fuit honestā, et viribus ad labōrem ferendum firmis, neque tam magno corpore quàm figūrā venustā.

Cap. XIII. *Eumenes, de concilii sententiā, inediā tentātus, ferro consumitur.*

De hoc, Antigonus, cùm sōlus constituere non auderet, ad concilium retulit. Hìc, cùm plerīque omnes prīmò perturbāti, admirarentur non jam de eo sumptum esse supplicium, à quo tot annos adcò essent malè habiti, ut sæpè ad

desperationem forent adducti, quīque maximos duces interfecisset: denique in quo ūno esset tantùm, ut quoad ille viveret, ipsi securi esse non possent; interfecto, nihil habitūri negotii essent: postrēmò, si illi redderet potestātem, quærēbant quibus amīcis esset usūrus? Sēse enim cum Eumene apud eum non futūros. Hic, cognitâ concilii voluntāte, tamen usque ad septimum diem deliberandi sibi spatium relīquit. Tùm autem cùm jam verērētur ne qua seditio exercitûs orirētur, vetuit ad eum quemquam admitti, et quotidiānum victum amovēri jussit: nam negābat se ei vim allatūrum, qui aliquandò fuisset amīcus. Hic tamen non ampliùs quàm triduum, fame fatigātus, cùm castra moverentur, insciente Antigono, jugulātus est à custodibus.

Cap. XIII. *Eumene vivo, nēmo ducum rēgis nōmen sumpsit. Honestum ējus fūnus.*

Sic Eumenes annōrum quinque et quadraginta, cùm ab anno vīgesimo (utì suprà ostendimus) septem annos Philippo apparuisset, et tredecim apud Alexandrum eundem locum obtinuisset, in his ūni equitum ālæ præfuisset; post aūtem Alexandri Magni mortem, imperātor exercitus duxisset, summosque duces partim repulisset, partim interfecisset, captus non Antigoni virtūte, sed Macedonum perjurio.

tālem habuit exitum vītæ. De quo quanta fuerit omnium opinio eōrum qui post Alexandrum Magnum rēges sunt appellāti, ex hoc facillimè potest judicāri, quòd nēmo, Eumene vīvo, *rex* appellātus est, sed *præfectus*. Iidèm, post hūjus occāsum, statim regium ornātum nōmenque sumpsērunt: neque, quod initio prædicârant, se Alexandri liberis regnum servāre, id præstāre voluērunt, et ūno propugnatōre sublāto, quod sentīrent, aperuērunt. Hūjus sceleris principes fuērunt Antigonus, Ptolemæus, Seleūcus, Lysimachus, Cassander. Antigonus aūtem Eumenem mortuum propinquis ējus sepeliendum tradidit. Hi, militāri honestōque funere, comitante tōto exercitu, humaverunt, ossaque ējus in Cappadociam ad mātrem, atque uxōrem liberosque ējus deportanda curârunt.

XIX. PHOCION.

Cap. I. *Phocion bonus et paūper: repudiat munera.*

Phocion Atheniensis. Etsi sæpè exercitibus præfuit, summosque magistrātus cēpit, tamen multò ējus notior integritas est vītæ, quàm rei militāris labor. Itaque hūjus memoria est nulla, illius aūtem magna fāma: ex quo, cognomine *Bonus* est appellātus. Fuit enim perpetuò paūper, cùm ditissimus esse posset, propter frequentes

delātos honōres, potestatesque summas, quæ ei à populo dabantur. Hic cùm à rēge Philippo munera magnæ pecuniæ repudiāret, legātique hortārentur accipere, simulque admonērent, si ipse his facilè carēret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summâ paupertāte tantam paternam tuēri gloriam; his ille: *Si mei similes erunt, idem hic*, inquit, *agellus illos alet, qui me ad hanc dignitātem perduxit; sin dissimiles sunt futūri, nōlo meis impensis illōrum ali augerīque luxuriam.*

Cap. II. *Phocion senex in invidiam incurrit ob tradendam Antipatro urbem, exsilium Demosthenis, proditum Piræum.*

Eīdem cùm propè ad annum octogesimum prospera permansisset fortūna, extrēmis temporibus magnum in odium pervēnit suōrum civium. Prīmò quòd cum Demade (1) de urbe tradendâ Antipatro consenserat; ējusque consilio, Demosthenes (2), cum cæteris qui benè de Republicâ merēri existimabantur, plebiscito in exsilium erant expulsi. Neque in eo sōlùm offenderat, quòd patriæ malè consuluerat, sed etiam quòd amicitiæ fidem non præstiterat. Namque auctus adjutusque à Demosthene, eum

(1) *Demade*. Démades, orateur athénien, vendu aux Macédoniens.

(2) *Demosthenes*. Démosthène, aussi athénien, le plus parfait orateur de l'antiquité.

quem tenēbat, ascenderat gradum, cùm adversùs Charētem eum subornāret. Ab eōdem in judiciis, cùm capitis caūsam dīceret, defensus aliquoties līberātus discesserat. Hunc non sōlùm in periculis non defendit, sed etiam prodidit. Concidit autem maximè ūno crimine; quòd cùm apud eum summum esset imperium populi, et Nicanōrem, Cassandri (1) præfectum, insidiāri Piræo Atheniensium, sinè quo Athēnæ omnīno esse non possunt, à Dercyllo monerētur; idemque postulāret ut providēret ne commeatibus cīvitas privarētur; hìc, audiente populo, Phocion negāvit *esse periculum: seque ējus rei obsidem fore pollicitus est.* Neque ità multò post Nicanor Piræo est potītus. Ad quem recuperandum, cùm populus armātus concurrisset, ille non modò neminem ad arma vocāvit, sed ne armatis quidem præesse voluit.

(1) *Cassandri.* Cassandre, fils d'Antipater.

CAP. III. *Phocion exsilio mulctātur, et caūsam dīcit apud Philippum.*

ERANT eo tempore Athēnis duæ factiōnes, quārum ūna populi caūsam agēbat, altera optimātum. In hâc erat Phocion et Demetrius Phalerēus. Hārum utraque Macedonum patrociniis nitebātur. Nam populāres Polysperchonti (1) favēbant, optimates cum Cassandro sentiēbant.

(1) *Polysperchonti.* Polysperchon, l'un des généraux qui avaient servi sous Alexandre.

Interim à Polysperchonte Cassander Macedoniâ pulsus est. Quo facto populus superior factus, statim duces adversariæ factiōnis capitis damnātos patriâ propulit : in his Phociōnem et Demetrium Phalerēum : deque eâ re legātos ad Polysperchontem mīsit, qui ab eo peterent ut sua decrēta confirmāret. Hic eòdem profectus est Phocion. Quò ut vēnit, causam apud Philippum (1) rēgem verbo, re ipsâ quidem apud Polysperchontem jussus est dicere : namque is tùm rēgis rēbus præerat. Hic cùm ab Agnonide accusātus esset quòd Piræum Nicanōri prodidisset, ex concilii sententiâ in custodiam dejectus, Athēnas deductus est, ut ibi de eo legibus fieret judicium.

(1) *Philippum.* Philippe-Aridée, frère d'Alexandre.

CAP. IV. *Phocion damnātus et ad supplicium datus, sepelītur à servis.*

Huc ubi perventum est, cùm, propter ætātem, pedibus jam non valēret, vehiculōque portarētur, magni concursus sunt facti : cùm alii, reminiscentes veteris fāmæ, ætātis miserērentur ; plurimi vērò irâ exacuerentur, propter proditiōnis suspiciōnem Piræi, maximèque quòd adversùs populi commoda in senectūte steterat. Quâ de re, ne perorandi quidem ei data est facultas et dicendi causam. Indè judi-

cio, legitimis quibusdam confectis, damnātus, traditus est undecim viris (1), quibus ad supplicium, more Atheniensium, publicè damnāti tradi solent. Hic cùm ad mortem ducerētur, obvius ei fuit Emphylētus, quo familiariter fuerat ūsus. Is cùm lacrymans dixisset: *O quàm indigna perpeteris, Phocion!* huic ille: *At non inopīnāta*, inquit: *hunc enim exitum plerīque clāri viri habuērunt Athenienses.* In hoc tantum fuit odium multitudinis, ut nēmo aūsus sit eum līber sepelīre. Itaque à servis sepultus est.

(1) *Undecim viris.* C'étaient des magistrats qui présidaient aux supplices.

XX. TIMOLEON.

Cap. I. *Timoleon, patriâ liberātâ, frātrem sustulit tyrannum.*

Timoleon Corinthius. Sinè dubio magnus omnium judicio hic vir exstitit. Namque huic ūni contigit, quod nescio an ulli, ut et patriam, in quâ erat nātus, oppressam à tyranno liberāret, et à Syracūsis quibus auxilio erat missus, inveterātam servitūtem depelleret, tōtamque Siciliam multos annos bello vexātam, à barbarisque (1) oppressam, suo adventu in pristinum stātum restitueret. Sed in his rēbus, non

(1) *Barbaris.* Les Carthaginois.

simplici fortūnâ conflictātus est, et (id quod difficilius putātur), multò sapientiùs tulit secundam, quàm adversam fortūnam. Nam cùm frāter ējus Timophanes, dux à Corinthiis delectus, tyrannidem per milites mercenarios occupâsset, particepsque regni posset esse, tantùm abfuit à societāte sceleris, ut antetulerit suōrum civium libertātem frātris salūti; et patriæ legibus obtemperāre satiùs duxerit, quàm imperāre patriæ. Hâc mente, per haruspicem (1) communemque affīnem, cui soror ex eisdem parentibus nāta, nupta erat, frātrem tyrannum interficiendum curāvit. Ipse non modò manus non attulit, sed ne aspicere quidem fraternum sanguinem voluit. Nam dùm res conficerētur, procul in præsidio fuit, ne quid satelles posset succurrere. Hoc præclarissimum ējus facinus non pari modo probātum est ab omnibus. Nonnulli enim læsam ab eo pietātem putābant, et invidiâ laūdem virtūtis obterēbant. Māter vērò, post id factum, neque domum ad se filium admīsit, neque aspexit, quin eum fratricīdam impiumque detestans compellāret. Quibus verbis adeò ille est commōtus, ut nonnunquàm vītæ fīnem facere voluerit, atque ex ingratōrum hominum conspectu morte decedere.

(1) *Haruspicem.* Les Aruspices, prêtres de l'antiquité païenne, qui prétendaient lire l'avenir dans les entrailles des victimes.

CAP. II. *Timoleon Dionysium depulsum Siciliâ Corinthum misit, Icētam occīdit, Pœnos fudit, Mamercum cēpit.*

INTERIM Diōne Syracūsis interfecto, Dionysius rursùs Syracusārum potītus est. Cūjus adversarii opem à Corinthiis petiērunt, ducemque, quo in bello uterentur, postulârunt. Hùc Timoleon missus, incredibili felicitāte Dionysium tōtâ Siciliâ depulit. Cùm interficere posset, noluit; tūtòque ut Corinthum pervenīret effēcit; quòd utrōrumque Dionysiōrum opibus Corinthii sæpè adjūti fuerant. Cūjus benignitātis memoriam volēbat exstāre, eamque præclāram victoriam ducēbat, in quâ plùs esset clementiæ quàm crudelitātis: postrēmò, ut non sōlùm auribus acciperētur; sed etiam oculis cernerētur, quem et ex quanto regno ad quam fortūnam detrusisset. Post Dionysii decessum, cum Icētâ (1) bellāvit, qui adversātus fuerat Dionysio; quem non odio tyrannidis dissensisse, sed cupiditāte, indicio fuit, quòd ipse, expulso Dionysio, imperium dimittere noluit. Hoc superāto, Timoleon maximas copias Carthaginiensium apud Crimessum flūmen fugāvit, ac satis habēre coēgit, si licēret Africam obtinēre, qui jam complūres annos possessiōnem Siciliæ tenēbant. Cēpit etiam Ma-

(1) *Icetâ*, Icétas, l'un des amis de Dion.

nicetum, Italicum ducem, hominem bellicōsum et potentem, qui tyrannos adjūtum in Siciliam venerat.

CAP. III. *Timoleon, instaurātis insulæ rēbus, imperium depōnit.*

QUIBUS rēbus confectis, cùm propter diuturnitātem belli, non sōlùm regiōnes, sed etiam urbes desertas vidēret, conquisīvit prīmùm quos potuit Siculos, deindè Corintho arcessīvit colōnos, quòd ab his initiò Syracūsæ erant conditæ. Civibus veteribus sua restituit, novis bello vacuefactas possessiōnes divīsit: urbium mœnia disjecta, fānaque delēta refēcit: civitatibus lēges libertātemque reddidit. Ex maximo bello tantum otium tōti insulæ conciliāvit, ut hic conditor urbium eārum, non illi qui initio deduxerant, viderētur. Arcem Syracūsis, quam muniverat Dionysius ad urbem obsidendam, à fundamentis disjēcit: cætera tyrannidis propugnacula demolītus est, deditque operam ut quàm minimè multa vestigia servitūtis manērent. Cùm tantis esset opibus, ut etiam invītis imperāre posset, tantum autem habēret amōrem omnium Siculōrum, ut nullo recusante regnum obtinēret, maluit se diligi quàm metui. Itaque cùm prīmùm potuit, imperium deposuit, et prīvātus Syracūsis, quod reliquum vītæ fuit, vīxit. Neque verò id imperīte fēcit; nam quod cæteri rēges imperio vix potuērunt, hic benevo-

lentiâ tenuit. Nullus honos huic defuit, neque posteà Syracūsis res ulla gesta est publicè, de quâ priùs sit decrētum, quàm Timoleontis sententiâ cognitâ. Nullius unquam consilium non modò antelātum, sed ne comparātum quidem est. Neque id magìs benevolentiâ factum est, quàm prudentiâ.

CAP. IV. *Timoleon oculis captus vehiculo fertur, fortūnæ sacellum constituit.*

HIC cùm ætāte jam profectus esset, sinè ullo morbo, lumina oculōrum amīsit. Quam calamitātem ità moderātè tulit, ut neque eum querentem quisquam audierit, neque eò minùs privātis publicisque rēbus interfuerit. Veniēbat aūtem in theātrum, cùm ibì consilium populi haberētur, propter valetudinem, vectus jumentīs junctis; atque ità de vehiculo, quæ videbantur, dicēbat. Neque hoc illi quisquam tribuēbat superbiæ. Nihil enim unquàm neque insolens, neque gloriōsum ex ōre ējus exiit; qui quidem, cùm suas laūdes audīret prædicāri, nunquàm aliud dīxit, quàm *se in eâ re maximas Diis gratias agere, atque habēre, quòd cùm Siciliam recreāre constituissent, tùm se potissimùm ducem esse voluissent.* Nihil enim rērum humanārum sinè Deōrum numine geri putābat. Itaque suæ domi sacellum Αὐτοματίας (1) constituerat, idque

(1) Αὐτοματίας, c'est-à-dire *Automathias*, mot grec qui signifie bonne fortune.

sanctissimè colēbat. Ad hanc hominis excellentem bonitātem mirabiles accessērunt cāsus. Nam prælia maxima natāli die suo fēcit omnia: quo factum est, ut ejusdem natālem festum habēret universa Sicilia. Huic quīdam Laphystius, homo petulans et ingrātus, vadimonium cùm vellet imponere, quòd cum illo se lēge agere diceret, et complūres concurrissent, qui procacitātem hominis manibus coercēre conarentur, Timoleon orāvit omnes ne id facerent: *Namque id ut Laphystio cæterisque licēret, se maximos labōres, summaque adiisse pericula. Hanc enim speciem libertātis esse, si omnibus, quod quisque vellet, legibus experīri licēret.* Idem cùm quīdam Laphystii similis, nomine Demænetus, in conciōne populi, de rēbus gestis ējus detrahere cœpisset, ac nonnulla inveherētur in Timoleonta, dixit: *Nunc dēmùm se vōti esse damnātum, namque hæc à Diis immortalibus semper precātum, ut tālem libertātem restituerent Syracusānis, in quā cuīvis licēret, de quo vellet, impūnè dicere.* Hic, cùm diem suprēmum obiisset, publicè à Syracusānis in gymnasio, quod *Timoleonteum* appellātur, tōtā celebrante Siciliā, sepultus est.

DE REGIBUS.

CAP. I. *Rēges nomine Spartāni ; potestāte clariōres, Cyrus, Darius, Xerxes, duo Artaxerxes, rēges Persārum.*

Hi ferè fuērunt Græciæ gentis duces qui memoriâ digni videantur, præter Rēges. Namque eos attingere noluimus, quòd omnium res gestæ sēparātim sunt relatæ. Neque tamen hi admodum sunt multi. Lacedæmonius autem Agesilaus, nomine, non potestāte, fuit rex, sicuti cæteri Spartāni. Ex his vērò, qui dominātum imperio tenuērunt, excellentissimi fuērunt (ut nos judicāmus) Persārum Cyrus, et Darius Hystaspis filius; quōrum uterque prīvātus virtūte regnum est adeptus. Prior hōrum apud Massagetas in prælio cecidit. Darius senectūte diem obiit suprēmum. Tres sunt præterea ejusdem generis, Xerxes et duo Artaxerxes, Macrochir (1) et Mnēmon. Xerxi maximè est illustre, quòd maximis, post hominum memoriam, exercitibus, terrâ marique bellum intulit Græciæ. At Macrochir præcipuam habet laudem amplissimæ pulcherrimæque corporis formæ, quam incredibili ornāvit virtūte belli. Namque

(1) *Macrochir*, c'est-à-dire, *longue-main*. — *Mnémon*, c'est-à-dire, *doué d'une bonne mémoire*. Ces deux mots sont grecs.

illo Persārum nēmo fuit manu fortior. Mnēmon autem justitiæ famâ floruit. Nam cùm matris suæ scelere amisisset uxorem, tantùm indulsit dolōri, ut eum pietas vinceret. Ex his duo eōdem nomine, morbo natūræ debitum reddidērunt; tertius, ab Artabāno præfecto, ferro interfectus est.

Cap. II. *Philippus, Alexander, Pyrrhus, Dionysius.*

Ex Macedonum autem genere, duo multò cæteros antecessērunt rērum gestārum gloriâ; Philippus Amynthæ filius, et Alexander Magnus. Hōrum alter Babylōne morbo consumptus est. Philippus Ægis à Pausaniâ, cùm spectātum lūdos īret, juxta theātrum occīsus est. Unus Epirōtes Pyrrhus, qui cum populo Romāno bellāvit. Is cùm Argos oppidum oppugnāret in Peloponnēso, lapide ictus interiit. Unus item Siculus, Dionysius prior; nam et manu fortis, et belli perītus fuit; et id quod in tyranno non facilè reperitur, minimè libidinōsus, non luxuriōsus, non avārus, nullius rei denique cupidus, nisi singulāris perpetuique imperii, ob eamque rem crudēlis. Nam dùm id studuit munīre, nullius pepercit vitæ, quem ējus insidiatōrem putāret. Hic cùm virtūte tyrannidem sibi peperisset, magnâ retinuit felicitāte, majorque annos sexaginta nātus, decessit florente regno. Neque in tam multis annis cujusquam ex suâ

stirpe fūnus vīdit, cùm ex tribus uxoribus liberos procreâsset, multīque nāti essent nepōtes.

CAP. III. *Ex Alexandri amīcis Antigonus, Demetrius, Lysimachus, Seleūcus, Ptolemæus, etc.*

FUERUNT prætereà multi rēges ex amīcis Alexandri Magni, qui post obitum ējus imperia cepērunt. In his Antigonus, et hūjus filius Demetrius; Lysimachus, Seleūcus, Ptolemæus. Ex his Antigonus, cùm adversùs Seleūcum Lysimachumque dimicāret, in prælio (1) occīsus est. Pari lētho affectus est Lysimachus à Seleūco: nam societāte dissolūtâ, bellum inter se gessērunt. At Demetrius, cùm filiam suam Seleūco in matrimonium dedisset, neque eò magis fīda inter eos amicitia manēre potuisset, captus bello, in custodiâ socer generi, periit morbo. Neque ità multò pòst, Seleūcus à Ptolemæo Ceraūno dolo interfectus est: quem ille à patre expulsum Alexandriâ, alienārum opum indigentem receperat. Ipse aūtem Ptolemæus cùm vīvus filio regnum tradidisset, ab illo eōdem vītâ privātus dicitur. De quibus quoniam satìs dictum putāmus, non incommodum vidētur non præterīre Hamilcarem et Hannibalem, quos et animi magnitudine, et calliditāte, omnes in Africâ nātos præstitisse constat.

(1) *Prælio.* A la fameuse journée d'Ipsus.

HAMILCAR.

Cap. I. *Hamilcar fortūnam Carthaginiensium in melius convertit.*

Hamilcar (1), Hannibalis filius, cognomine Barcas, Carthaginiensis. Prīmo Punico bello, sed temporibus extrēmis, admodùm adolescentulus, in Siciliâ præesse cœpit exercitui. Cùm ante ējus adventum et mari et terrâ malè rēs gererentur Carthaginiensium, ipse, ubi adfuit, nunquàm hosti cessit, neque locum nocendi dedit, sæpèque, è contrario, hostem, occasiōne datâ, lacessīvit, sempèrque superior discessit. Quo facto, cùm pēnè omnia in Siciliâ Pœni amisissent, ille Erycem sic defendit, ut bellum eo loco gestum non viderētur. Interim Carthaginienses classe, apud insulas Ægates, à C. Lutatio consule Romanōrum superāti, statuērunt belli fīnem facere, eamque rem arbitrio permisērunt Hamilcaris. Ille, etsi flagrābat bellandi cupiditāte, tamen pāci serviendum putāvit, quòd patriam exhaustam sumptibus, diutiùs calamitātem belli ferre non posse intelligēbat; sed ità ut statìm mente agitāret, si paululùm modò res essent refectæ, bellum renovāre, Romanosque armis persequi, donec aut virtūte

(1) *Hamilcar.* Père du grand Hannibal qui fit tant de mal aux Romains.

vicissent, aut victi manum dedissent. Hoc consilio pācem conciliāvit; in quâ tantâ fuit ferociâ, ut cùm Catulus (1) negāret *se bellum compositùrum nisi ille cum suis, qui Erycem tenuerant, armis relictis, Siciliâ decederent; succumbente patriâ, ipse periturum potiùs dixit, quàm cum tanto flagitio domum rediret. Non enim suæ esse virtùtis, arma à patriâ accepta adversus hostes, adversariis tradere.* Hujus pertinaciæ cessit Catulus.

(1) *Catulus.* Le même que Lutatius dont on vient de parler.

CAP. II. *Hamilcar, pāce factâ, ferro rebelles affligit, et otium patriæ restituit.*

At ille, ut Carthaginem venit, multò aliter ac sperābat Rempublicam se habentem cognōvit. Namque, diuturnitāte externi mali, tantùm exarsit intestinum bellum, ut nunquàm pari in periculo fuerit Carthago, nisi cùm delēta est. Primò, mercenarii milites, qui adversus Romānos fuerant, desciverunt; quōrum numerus erat viginti millium. Hi totam abalienārunt Africam, ipsam Carthaginem oppugnārunt. Quibus malis adeò sunt Pœni perterriti, ut auxilia etiam à Romānis petierint, eaque impetrārint. Sed extremò, cùm propè jam ad desperatiōnem pervenissent, Hamilcarem imperatōrem fēcērunt. Is non sōlum hostes à mūris Carthaginis remōvit, cùm ampliùs centum millia

facta essent armatōrum; sed etiam eò compulit, ut locōrum angustiis clausi, plures fame quàm ferro interīrent. Omnia oppida abalienata, in his Uticam atque Hippōnem, valentissima totius Africæ, restituit patriæ. Neque eo fuit contentus, sed etiam fines imperii propagavit; tōtā Africâ tantum otium reddidit, ut nullum in eâ bellum vidērētur multis annis fuisse.

CAP. III. *Hamilcar in Hispaniam missus, Hannĭbalem filium sēcum dūcit, et Hasdrubalem cui filiam despondit.*

REBUS his ex sententiâ peractis, fidenti animo atque infesto Romānis, quò faciliùs causam bellandi reperīret, effecit ut imperator cum exercitu in Hispaniam mitterētur, eòque sēcum duxit filium Hannĭbalem annōrum novem. Erat præthereà cum eo adolescens illustris et formōsus, Hasdrubal, quem nonnulli nimis diligi ab Hamilcare loquebantur: non enim maledici tanto viro deesse poterant. Quo factum est ut, à præfecto (1) mōrum, Hasdrubal cum eo vetarētur esse. Huic ille filiam suam in matrimonium dedit, quòd moribus eōrum non poterat interdici socero gener. De hoc ideò mentiōnem fecimus, quòd, Hamilcare occīso, ille exercitui præfuit, resque maximas gessit, et princeps

(1) *Præfecto morum.* Ce magistrat remplissait les mêmes fonctions que le censeur romain.

largitione vetustos pervertit mōres Carthaginiensium; ejusdemque post mortem, Hannibal ab exercitu accēpit imperium. At Hamilcar, posteà quàm mare transiit, in Hispāniamque vēnit, magnas res secundâ gessit fortūnâ, maximas bellicosissimasque gentes subēgit; equis, armis, viris, pecuniâ, tōtam locupletāvit Africam. Hic cùm in Italiam bellum inferre medītarētur, nōno anno postquàm in Hispaniam venerat, in prælio pugnans adversùs Vectōnes occīsus est. Hūjus perpetuum odium erga Romānos, maximè concitâsse vidētur secundum bellum Punicum. Namque Hannibal filius ējus assiduis patris obtestationibus eò perductus est, ut interīre, quàm non Romānos experīri, mallet.

HANNIBAL.

Cap. I. *Hannibal omnibus ducibus mājor, suōrum debilitātur invidiâ.*

Hannibal, Hamilcaris filius, Carthaginiensis. Si vērum est, quod nēmo dubitat, ut populus Romānus omnes gentes virtūte superârit, non est infitiandum Hannibalem tantò præstitisse cæteros imperatōres prudentiâ, quantò populus Romānus antecēdēbat fortitudine cunctas natiōnes. Nam quotiescumquè cum eo congressus est in Italiâ, semper discessit superior; quòd nisi

domi civium suōrum invidiâ debilitātus esset, Romānos vidētur superāre potuisse. Sed multōrum obtrectatio devīcit unius virtūtem. Hic autem velut hæreditāte relictum odium paternum erga Romānos sic confirmāvit, ut priùs animam, quàm id posuerit: qui quidem cùm patriâ pulsus esset, et aliēnārum opum indigēret, nunquàm destiterit animo bellāre cum Romānis.

CAP. II. *Hannibal contra Romānos concitat Philippum et Antiochum, ob hæreditarium in eos odium.*

NAM, ut omittam Philippum (1), quem absens hostem reddidit Romānis, omnium, his temporibus, potentissimus rex Antiochus (2) fuit. Hunc tantâ cupiditāte incendit bellandi, ut usque à Rubro mari arma conātus sit inferre Italiæ. Ad quem cùm legāti venissent romāni, qui de voluntāte ējus explorārent, darentque operam consiliis clandestinis, ut Hannibalem in suspiciōnem rēgi adducerent, tanquàm ab ipsis corruptum, alia atque anteà sentīre; neque id frustrà fecissent; idque Hannibal comperisset, seque ab interioribus consiliis segregāri vidisset: tempore dato adiit rēgem, eīque cùm multa de fide suâ et odio in Romānos commemorâsset, hoc adjunxit: *Pater*, inquit, *meus Halmicar*,

(1) *Philippum.* Philippe, avant-dernier roi de Macédoine.
(2) *Antiochus*, surnommé le *Grand*, roi de Syrie.

puerulo me, utpotè non amplius novem annos nāto, in Hispaniam imperātor proficiscens Carthagine, Jovi optimo maximo hostias immolāvit. Quæ divīna res dum conficiebātur, quæsīvit à me vellemne sēcum in castra proficisci? Id cùm libenter accepissem, atque ab eo petere cœpissem ne dubitāret ducere; tum ille: Faciam, inquit, si fidem mihi quam postulo dederis. Simulque ad āram adduxit, apud quam sacrificāre instituerat, eamque, cæteris remōtis, tenentem me jurāre jussit, nunquam me in amicitiâ cum Romānis fore. Id ego jusjurandum patri datum, usque ad hanc ætātem ità conservāvi, ut nemini dubium esse debeat, quin reliquo tempore eâdem mente sim futūrus. Quāre si quid amicè de Romānis cogitābis, non imprudenter fecěris, si me celāris: cùm quidem bellum parābis, te ipsum frustrabĕris, si non me in eo principem posuĕris.

CAP. III. *Hannibal imperātor Hispaniam subigit, Saguntum expugnat, per Pyrenæum saltum et Alpes in Italiam transit.*

Hac igitur ætāte cum patre in Hispaniam profectus est. Cujus post obitum, Hasdrubale imperatōre suffecto, equitatui omni præfuit. Hoc quoque interfecto, exercitus summam imperii ad eum detulit. Id Carthaginem delātum publicè comprobātum est. Sic Hannibal minor

quinque et viginti annos nātus, imperātor factus, proximo triennio omnes gentes Hispaniæ bello subēgit. Saguntum, fœderātam (1) civitātem, vi expugnāvit. Tres exercitus maximos comparāvit. Ex his ūnum in Africam misit, alterum cum Hasdrubale frātre in Hispaniâ relīquit, tertium in Italiam sēcum dūxit. Saltum Pyrenæum transiit. Quacumque iter fēcit, cum omnibus incolis conflixit: neminem nisi victum dimīsit. Ad Alpes posteaquàm vēnit, quæ Italiam à Galliâ sejungunt, quas nēmo unquàm ante eum, præter Herculem Grāium (2), transierat (quo facto is hodie *Saltus Grāius* appellātur): Alpicos conantes prohibēre transitum concīdit, loca patefēcit, itinera muniit, effēcitque ut eà elephantus onerātus īre posset, quà anteà ūnus homo inermis vix poterat rēpere. Hāc copias tradūxit, in Italiamque pervēnit.

(1) *Fœderatam.* Alliée des Romains.

(2) *Herculem Graium.* On a donné le nom d'Hercule à plusieurs personnages célèbres, dont les poëtes ont attribué les exploits à un seul, à l'Hercule des Grecs.

CAP. IV. *Hannibal apud Rhodanum, Padum, Trebiam, Trasymēnum et Cannas, Romānos vincit.*

CONFLIXERAT apud Rhodanum cum P. Cornelio Scipiōne (1) consule, eumque pepulerat. Cum

(1) *C. Scipione.* Père du premier Scipion l'Africain.

hoc eadem de Clastidio (1) apud Padum decernit, saucium indè ac fugātum dimittit. Tertiò, īdem Scipio cum collēgâ Tiberio (2) Longo ad Trebiam adversùs eum vēnit; cum his manum conseruit, utrumque profligāvit. Indè, per Ligures Apennīnum transiit, petens Etruriam. Hoc itinere, adeò gravi morbo afficitur oculōrum, ut posteà nunquam dextro æquè benè usus sit. Quâ valetudine cùm etiam premerētur, lecticâque ferrētur, C. Flaminium consulem, apud Trasymēnum cum exercitu insidiis circumventum, occidit; neque multò post C. Centenium prætōrem, cum delectâ manu saltus occupantem. Hinc in Apuliam pervēnit. Ibì (3) obviam ei venērunt duo consules, C. Terentius Varro et L. Paulus Æmilius: utriusque exercitus uno prælio fugāvit; L. Paulum consulem occidit, et aliquot prætereà consulāres. In his Cn. Servilium Geminum, qui anno superiōre fuerat consul.

(1) *Clastidio.* Clastidium, petite ville où étaient les magasins de l'armée romaine.

(2) *Tiberio.* Le même que Sempronius dont l'imprudente valeur fit perdre la bataille aux Romains.

(3) *Ibì.* A Cannes.

Cap. V. *Hannibal Fabio verba dat: Rūfum, Gracchum, Marcellum superat.*

Hac pugnâ pugnātâ, Rōmam profectus est, nullo resistente: in propinquis urbis montibus morātus est. Cùm aliquot ibì dies castra habuisset,

et reverteretur Capuam, Q. Fabius Maximus, dictātor romānus, in agro Falerno ei se objēcit. Hinc claūsus locōrum angustiis, noctu sinè ullo detrimento exercitûs se expedīvit. Fabio, callidissimo imperatōri, verba dedit: namque obductâ nocte, sarmenta in cornibus jumentorum deligāta incendit: ējusque generis multitudinem magnam dispalātam immīsit. Quo repentīno objectu viso, tantum terrōrem injēcit exercitui Romanōrum, ut egredi extra vallum nēmo sit aūsus. Hanc post rem gestam, non ità multis diēbus, M. Minucium Rūfum, magistrum equitum, pari ac dictatōrem imperio, dolo perductum in prælium, fugāvit. Tiberium Sempronium Gracchum iterùm consulem, in Lucānis, absens, in insidias inductum, sustulit. Marc. Claudium Marcellum quinquies consulem, apud Venusiam pari modo interfēcit. Longum est enumerāre prælia: quāre hoc ūnum satìs erit dictum, ex quo intelligi possit quantus ille fuerit: quandiù in Italiâ fuit, nēmo ei in acie restitit, nēmo adversùs eum, post Cannensem victoriam, in campo castra posuit.

Cap. VI. *Hannibal in patriâ vincitur à Scipione.*

Hic invictus (1) patriam defensum revocatus, bellum gessit adversùs P. Scipionis filium, quem ipse primùm apud Rhodanum, iterùm apud Padum, tertiò apud Trebiam fugaverat. Cum hoc, exhaustis jam patriæ facultatibus, cupivit in præsentiārum bellum componere, qui valentior posteà congrederētur. In colloquium convēnit; conditiōnes non convenērunt. Post id factum paucis diēbus, apud Zāmam cum eodem conflixit: pulsus (incredibile dictu) biduo et duābus noctibus, Adrumētum pervēnit, quod abest à Zāmâ circiter millia passuum trecenta (2). In hâc fugâ, Numidæ qui simul cum eo ex acie excesserant, insidiāti sunt ei: quos non solum effūgit, sed etiam ipsos oppressit. Adrumeti reliquos ex fugâ collēgit; novis delectibus, paucis diēbus, multos contraxit

(1) *Invictus.* Ce que dit l'auteur n'est pas exact : Annibal fut arrêté par Fabius, et battu par Gracchus et par Marcellus.

(2) *Millia passuum trecenta.* Plus de 80 de nos lieues.

Cap. VII. *Hannibal, pace factâ, metuens trādi Romānis, ad Antiochum profugit.*

Cum in apparando acerrimè esset occupātus, Carthaginienses bellum cum Romānis composuērunt. Ille nihilò seciùs exercitui posteà præfuit, resque in Africâ gessit; itemque Māgo

frāter ējus, usque ad P. Sulpicium et C. Aurelium consules. His enim magistratibus, legāti Carthaginienses Rōmam venērunt, qui senatui populōque romāno gratias agerent, quòd cum his pācem fecissent, ob eamque rem, corōnâ aureâ eos donārent, simulque peterent ut obsides eōrum Fregellis essent, captivīque redderentur. His ex senātusconsulto responsum est: *Mūnus eōrum grātum acceptumque esse: obsides quo loco rogārent futūros: captivos non remissūros, quòd Hannibalem, cūjus operâ bellum susceptum foret, inimicissimum nomini romāno, et nunc cum imperio apud exercitum habērent, itemque frātrem ējus Magōnem.* Hoc responso Carthaginienses cognito, Hannibalem domum Magōnemque revocârunt. Hùc ut rediit, prætor factus est, postquàm rex fuerat anno secundo et vigesimo. Ut enim Rōmæ consules, sic Carthagine quotannis annui bīni rēges creabantur. In eo magistrātu, pari diligentiâ se Hannibal præbuit, ac fuerat in bello. Namque effecit, ex nōvis vectigalibus, non sōlum ut esset pecunia, quæ Romānis ex fœdere penderētur, sed etiam superesset, quæ in ærario ponerētur. Deindè, anno post prætūram, M. Claudio, L. Furio coss., romāni legāti Carthaginem venērunt. Hos Hannibal, suî exposcendi gratiâ missos ratus, priusquàm his senātus darētur, navem conscendit clam, atque in Syriam ad Antiochum profūgit.

Hâc re palàm factâ, Pœni nāves duas quæ eum comprehenderent, si possent consequi, misērunt; bona ējus publicavērunt: domum à fundamentis disjecērunt; ipsum exsulem judicârunt.

CAP. VIII. *Hannibal frustrà Pœnos tentat, fratrem àmittit, adversùs Rhodios pugnat.*

AT Hannibal, anno tertio postquàm domo profugerat, L. Cornelio, Q. Minucio coss., cum quinque navibus Africam accessit in finibus Cyrenæōrum, si fortè Carthaginienses ad bellum, Antiochi spe fiduciâque, inducere posset; cui jam persuaserat, ut cum exercitibus in Italiam proficiscerētur. Hùc Magōnem frātrem excīvit. Id ubi Pœni rescivērunt, Magōnem, eâdem quâ frātrem, absentem pœnâ affecērunt. Illi desperātis rēbus cùm solvissent nāves, ac vēla ventis dedissent, Hannibal ad Antiochum pervēnit. De Magōnis interitu duplex memoria prodita est: namque alii naufragio, alii à servis ipsius interfectum eum, scriptum reliquērunt. Antiochus aūtem, si tam in agendo bello parēre voluisset consiliis ējus, quàm in suscipiendo instituerat, propiùs Tiberim, quàm Thermopylas, de summâ imperii dimicâsset. Quem etsi multa stultè conāri vidēbat, tamen nullâ deseruit in re. Præfuit paūcis navibus, quas ex Syriâ jussus erat in Asiam ducere hisque adversùs Rhodiōrum classem, in Pamphylio mari conflixit. Quò, cùm multitudine adversariōrum sui superarentur, ipse, quo cornu rem gessit, fuit superior.

Cap. IX. *Hannibal, Antiocho fugāto, Cretenses avāros elūdit.*

Antiocho fugāto, verens ne dederētur (quod sinè dubio accidisset, si suî fecisset potestātem), Crētam ad Gortynios vēnit, ut ibi, quò se conferret, considerāret. Vīdit aūtem vir omnium callidissimus, magno se fore in periculo, nisi quid prævidisset, propter avaritiam Cretensium. Magnam enim sēcum pecuniam portābat, de quâ sciēbat exîsse fāmam. Itaque capit tāle consilium. Amphoras complūres complet plumbo, summas operit aūro et argento. Has, Gortyniis præsentibus, depōnit in templo Diānæ, simulans se suas fortūnas illōrum fidei credere. His in errōrem inductis, statuas æneas quas sēcum portābat, omnes suâ pecuniâ complet, easque in propatulo domi objicit. Gortynii templum magnâ cūrâ custodiunt, non tam à cæteris quàm ab Hannibale, ne quid ille, inscientibus illis, tolleret, sēcumque portāret.

Cap. X. *Hannibal Prusiam concitat adversùs Romānos.*

Sic conservātis suis rēbus, Pœnus, illūsis Cretensibus omnibus, ad Prusiam in Pontum (1) pervēnit: apud quem eōdem animo fuit erga Italiam; neque aliud quidquam ēgit, quàm

(1) *Pontum. Le Pont.* L'auteur aurait dû dire la Bithynie, dont Prusias était roi.

rēgem armāvit et excitārit adversùs Romānos. Quem cùm vidēret domesticis rēbus minùs esse robustum, conciliābat cæteros rēges, adjungēbatque bellicōsas natiōnes. Dissidēbat ab eo Pergamēnus rex Eumenes, Romānis amicissimus; bellumque inter illos gerebātur et mari et terrâ: quò magis cupiēbat eum Hannibal opprimi. Sed utrobique Eumenes plùs valēbat propter Romanōrum societātem: quem si removisset, faciliōra sibi cætera fore arbitrabātur. Ad hunc interficiendum tālem iniit ratiōnem. Classe, paūcis diēbus, erant decertatūri: superabātur navium multitudine: dolo erat pugnandum, cùm par non esset armis. Imperāvit quàm plurimas venenātas serpentes vīvas colligi, easque in vasa fictilia conjici. Hārum cùm confecisset magnam multitudinem, die ipso quo factūrus esset navāle prælium, classiarios convocat, hisque præcipit, omnes ut in unam Eumenis rēgis concurrant nāvem, à cæteris tantùm satis habeant se defendere: id facilè illos serpentium multitudine consecutūros. Hoc autem in quâ nāve veherētur ut scīrent, se factūrum: quem si aut cēpissent, aut interfecissent, magno his pollicētur in præmio fore.

Cap. XI. *Hannibal contra Eumenem pugnans, serpentes navibus immittit.*

Tali cohortatiōne militum factâ, classis ab utrisque in prælium deducitur. Quārum acie

constitūtâ, priusquàm signum pugnæ darētur, Hannibal, ut palàm faceret suis, quo loco Eumenes esset, tabellarium in scaphâ cum caduceo (1) mittit; qui ubi ad nāves adversariōrum pervēnit, epistolam ostendens, se rēgem professus est quærere. Statim ad Eumenem deductus est, quòd nēmo dubitābat aliquid de pāce esse scriptum. Tabellarius ducis nāve declarātâ suis, eòdem undè ierat, se recēpit. At Eumenes, solūtâ epistolâ, nihil in eâ reperit, nisi quod ad irridendum eum pertinēret. Cūjus etsi caūsam mirabātur, neque reperiēbat, tamen prælium statim committere non dubitāvit. Hōrum in concursu, Bithynii, Hannibalis præcepto, universi nāvem Eumenis adoriuntur. Quōrum vim cùm rex sustinēre non posset, fugâ salūtem petiit, quam consecūtus non esset, nisi intra sua præsidia se recepisset, quæ in proximo littore erant collocāta. Reliquæ Pergamēnæ nāves, cùm adversarios premerent acriùs, repentè in eas vasa fictilia, de quibus suprà mentiōnem fecimus, conjici cœpta sunt. Quæ jacta, initio risum pugnantibus excitârunt, neque, quārè id fieret, poterat intelligi. Postquàm nāves completas conspexērunt serpentibus, novâ re perterriti, cùm quid potis-

(1) *Caduceo.* Caducée, baguette entrelacée de deux serpens, signe de paix chez les anciens; parce que, selon la fable, le dieu Mercure ayant rencontré deux serpens qui se battaient, les sépara avec sa baguette.

simùm vitārent, non vidērent, puppes avertērunt, sēque ad sua castra nautica retulērunt. Sic Hannibal consilio arma Pergamenōrum superāvit; neque tùm sōlùm, sed sæpè aliàs, pedestribus copiis, pari prudentiâ, pepulit adversarios.

Cap. XII. *Hannibal repetītus à Romānis et circumsessus, venēno vītam finit.*

Quæ dùm in Asiâ geruntur, accidit cāsu, ut legāti Prusiæ, Rōmæ, apud L. Quintium Flaminium consulem cœnārent; atque ibi de Hannibale mentiōne factâ, ex his ūnus diceret, eum in Prusiæ regno esse: id postero die Flaminius senatui detulit. Patres conscripti, qui Hannibale vīvo nunquàm se sinè insidiis futūros existimābant, legātos in Bithyniam misērunt, in his Flaminium, qui à rēge peterent, ne inimicissimum suum sēcum habēret, sibique ut dederet. His Prusias negāre aūsus non est. Illud recusāvit, *ne id à se fieri postulārent quod adversùs jus hospitii esset: ipsi si possent, comprehenderent; locum ubì esset, facilè inventūros.* Hannibal enim ūno loco se tenēbat in castello, quod ei ab rēge datum erat muneri; idque sic ædificârat, ut in omnibus partibus ædificii exitus habēret; semper verens, ne ūsu evenīret, quod accidit. Hùc cùm legāti Romanōrum venissent, ac multitudine domum ējus circumdedissent; puer ab januâ prospiciens Hannibali dixit, plūres præter

consuetudinem armātos apparēre. Qui imperāvit ei, ut omnes fores ædificii circumīret, ac properè sibi renuntiāret, num eōdem modo undiquè obsiderētur. Puer cùm celeriter quid esset renuntiâsset, omnesque exitus occupātos ostendisset, sensit id non fortuitò factum, sed se peti, neque sibi diutiùs vītam esse retinendam. Quam ne aliēno arbitrio dimitteret, memor pristinārum virtūtum, venēnum quod semper sēcum habēre consueverat, sumpsit.

Cap. XIII. *Hannibal bellis districtus, litteris operam dedit.*

Sic vir fortissimus, multis variisque perfunctus laboribus, anno acquiēvit septuagesimo. Quibus consulibus interierit, non convenit. Namque Atticus, M. Claudio Marcello et Q. Fabio Labeōne coss., mortuum in annāli suo scriptum relīquit. At Polybius, L. Æmilio Paulo et Cn. Bæbio Tamphilo. Sulpicius aūtem, P. Cornelio Cethego et M. Bæbio Tamphilo. Atquè hic tantus vir tantisque bellis districtus non nihil temporis tribuit litteris. Namque aliquot ējus librī sunt, græco sermōne confecti: in his, ad Rhodios de Cn. Manlii Vulsōnis in Asiâ rēbus gestis. Hūjus bella gesta multi memoriæ prodidērunt; sed ex his duo qui cum eo in castris fuērunt, simulque vixērunt quandiù fortūna passa est, Syllenus et Sosillus Lacedæmonius; atque hoc Sosilo Hannibal litterārum græcārum ūsus est doctōre. Sed

nunc tempus est hujus libri facere finem, et Romanorum explicare imperatores, quò faciliùs, collatis utrorumque factis, qui viri præferendi sint, possit judicari.

EX LIBRO SECUNDO CORN. NEPOTIS.

M. PORCIUS CATO.

Cap. I. *Cato adolescens, miles, quæstor, ædilis, prætor; Ennii Romam promotor.*

Cato ortus municipio Tusculo. Adolescentulus, priusquàm honoribus operam daret, versatus est in Sabinis, quòd ibi hæredium à patre relictum habebat. Hortatu L. Valerii Flacci, quem in consulatu censuràque habuit collegam, ut M. Perpenna Censorinus narrare solitus est, Romam demigravit, in foròque esse cœpit. Primum stipendium meruit annorum decem septemque. Quinto Fabio Maximo, M. Claudio Marcello coss., tribunus militum in Siciliâ fuit. Indè ut rediit, castra secutus est C. Claudii Neronis; magnique ejus opera æstimata est in prælio apud Senam, quo cecidit Hasdrubal, frater Hannibalis. Quæstor obtigit P. Corn. Scipioni Africano (1) consuli: cum quo non pro sortis necessitudine vixit. Namque ab eo perpetuâ dissensit vitâ. Ædilis plebis factus est cum C. Helvio. Prætor

(1) *Africano*. Le premier des deux surnommés *Africains*.

provinciam obtinuit Sardiniam, ex quâ quæstor, superiōre tempore, ex Africâ decedens, Q. Ennium poētam deduxerat: quod non minōris æ[illegible]āmus, quàm quemlibet amplissimum Sar[illegible]nsem triumphum.

Cap. II. *Cato consul Hispaniam sortītus est. Co[illegible]inimicitias Reipublicæ causâ suscepit.*

Consulatum gessit cum L. Valerio Flacco. Sorte provinciam nactus est Hispaniam citeriōrem, exque eâ triumphum deportāvit. Ibi cùm diutiùs morarētur, Scipio Africānus consul iterùm, cūjus in priōre consulātu quæstor fuerat, voluit eum de provinciâ depellere et ipse ei succedere. Neque hoc per senātum efficere potuit, cùm quidem Scipio in civitāte principātum obtinēret, quòd tùm, non potentiâ, sed jūre, Respublica administrabātur. Quâ ex re irātus, consulātu peracto, privātus in urbe mansit. At Cato, censor cum eōdem Flacco factus, severè præfuit ei potestāti. Nam et in complūres nobiles animadvertit, et multas res novas in edictum addidit, quâ re luxuria reprimerētur, quæ jam tùm incipiēbat pullulāre. Circiter annos octoginta, usque ad extrēmam ætātem, ab adolescentiâ, Reipublicæ causâ, suscipere inimicitias non destitit. A multis tentātus, non modo nullum detrimentum existimatiōnis fecit, sed, quoad vixit, virtūtum laude crēvit.

Cap. III. *Catōnis elogium, studia, scripta.*

In omnibus rēbus singulāri fuit prudentiâ et industriâ. Nam et agricola sōlers, et Reipublicæ perītus, et jurisconsultus, et magnus imperātor, et probabilis orātor, et cupidissimus litterārum fuit. Quārum studium etsi senior arripuerat, tamen tantum in eis progressum fēcit, ut non facilè reperīre possis, neque de Græcis, neque de Italicis rēbus, quod ei fuerit incognitum. Ab adolescentiâ confēcit ōratiōnes. Senex historias scribere instituit, quārum sunt libri septem. Prīmus continet res gestas rēgum populi romāni; secundus et tertius, undè quæque civitas orta sit Italica. Ob quam rem, omnes *Origines* vidētur appellâsse. In quarto aūtem, bellum Punicum prīmum : in quinto, secundum. Atque hæc omnia capitulātìm sunt dicta. Reliquaque bella pari modo persecūtus est usque ad prætūram Serv. Galbæ, qui diripuit Lusitānos. Atque hōrum bellōrum duces non nomināvit, sed sinè nominibus res notāvit. In iisdem exposuit, quæ in Italiâ Hispaniisque viderentur admiranda. In quibus multa industria et diligentia compāret, multa doctrīna. Hūjus de vītâ et moribus plūra in eo libro persecūti sumus, quem separatìm de eo fecimus, rogātu T. Pomponii Attici. Quāre studiōsos Catōnis ad illud volūmen delegāmus.

VITA T. POMPONII ATTICI.

CAP. I. *Atticus, clārus parente, ingenio et studio.*

Pomponius Atticus, ab origine ultimâ stirpis romānæ generātus, perpetuò à majoribus acceptam equestrem obtinuit dignitātem. Patre ūsus est diligente, indulgente, et, ut tùm erant tempora, dīti, in prīmisque studiōso litterārum. Hic, proùt ipse amābat litteras, omnibus doctrīnis, quibus puerilis ætas impertīri debet, filium erudīvit. Erat aūtem in puero, præter docilitātem ingenii, summa suavitas ōris ac vōcis, ut non sōlùm celeriter arriperet quæ tradebantur, sed etiam excellenter pronuntiāret. Quâ ex re, in pueritiâ nobilis inter æquāles ferebātur, clariùsque exsplendescēbat, quàm generōsi condiscipuli animo æquo ferre possent. Itaque incitābat omnes studio suo: quo in numero fuērunt L. Torquātus, C. Marius filius, M. Cicero, quos consuetudine suâ sic sibi devinxit, ut nēmo iis perpetuò fuerit carior.

Cap. II. *Atticus Sulpicii causâ, et Cinnāno tumultu Athēnas delātus, pecuniâ jūvit Marium et Athēnienses.*

Patre matūrè decessit. Ipse adolescentulus propter affinitātem P. Sulpicii, qui tribūnus plebis interfectus est, non expers fuit illius periculi. Namque Anicia, Pomponii consobrīna, nupserat M. Servio, fratri P. Sulpicii. Itaque interfecto P. Sulpicio, posteaquàm vidit Cinnāno (1) tumultu civitātem esse perturbātam, neque sibi dari facultātem pro dignitāte vivendi, quin alterutram partem offenderet; dissociātis animis civium, cùm alii Syllānis, alii Cinnātis faverent partibus; idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis Athēnas se contulit. Neque eò seciùs adolescentem Marium (2), hostem judicātum, jūvit opibus suis: cūjus fugam pecuniâ sublevāvit. Ac ne illa peregrinatio detrimentum aliquod afferret rei familiāri, eòdem magnam partem fortunārum trajēcit suārum. Hic ità vixit, ut universis Atheniensibus meritò esset carissimus. Nam præter gratiam, quæ jam in adolescentulo magna erat, sæpè suis opibus inopiam eōrum publicam levāvit. Cùm enim

(1) *Cinnano.* De Cinna, consul factieux et cruel qui, de concert avec le tribun Sulpicius, soutint, pendant quelque temps, le parti de Marius contre Sylla, tandis que celui-ci faisait la guerre en Asie contre Mithridate.

(2) *Marium.* Le fils de celui dont on vient de parler.

versūram facere publicè necesse esset, neque ejus conditiōnem æquam habērent, semper se interposuit, atque ità, uti neque usūram unquàm ab iis acceperit, neque longiùs, quàm dictum esset, eos debēre passus sit. Quod utrumque erat iis salutāre. Nam neque indulgendo inveterascere hōrum æs aliēnum patiebātur, neque multiplicandis usūris crescere. Auxit hoc officium aliâ quoque liberalitāte; nam universos frumento donāvit, ità ut singulis sex modii tritici darentur, qui modius mensūræ *Medimnum* (1) Athēnis appellātur.

(1) *Medimnum*. Mesure grecque pour les choses solides, valant près d'un pied et demi cube, ou quatre boisseaux, ancienne mesure de Paris. Les six boisseaux dont parle l'auteur, sont des boisseaux romains.

CAP. III. *Atticus Athēnis honorātus.*

Hic autem sic se gerēbat, ut commūnis infimis, par principibus viderētur. Quo factum est ut huic omnes honōres, quos possent, publicè habērent, civemque facere studērent. Quo beneficio ille uti noluit, quod nonnulli ità interpretantur, amitti civitātem romānam, aliâ adscitâ. Quamdiu affuit, ne qua sibi statua ponerētur restitit; absens prohibēre non potuit. Itaque aliquot ipsi et Piliæ (1), locis sanctissimis, posuērunt. Hunc enim, in omni procuratione Reipublicæ actōrem, auctōremque habēbant.

(1) *Piliæ*. Pilia, femme d'Atticus.

Igitur primum illud mūnus fortūnæ, quòd in eâ potissimùm urbe nātum est, in quâ domicilium orbis terrārum esset imperii, ut eamdem et patriam habēret et dominam. Hoc specimen prudentiæ, quòd cùm in eam civitātem se contulisset, quæ antiquitāte, humanitāte, doctrīnâ præstāret omnes, ei ūnus ante alios fuerit carissimus.

CAP. IV *Atticus Syllæ cārus, Rōmam remigrat.*

Huc ex Asiâ Sylla decēdens cùm venisset, quandiù ibi fuit, sēcum habuit Pomponium, captus adolescentis et humanitāte et doctrīnâ. Sic enim græcè loquebātur, ut Athēnis natus viderētur. Tanta aūtem suavitas erat sermōnis latīni, ut apparēret in eo nativum quemdam lepōrem esse, non adscitum. Idem poemata pronuntiābat et græcè et latīnè sic, ut suprà nihil posset addi. Quibus rēbus factum est, ut Sylla nunquàm eum ab se dimitteret, cuperetque sēcum deducere. Cui cùm persuadēre tentāret: *Nōli, ōro te*, inquit Pomponius, *adversùm eos me ducere, cum quibus, ne contra te arma ferrem, Italiam relīqui.* At Sylla, adolescentis officio collaudāto, omnia munera ei, quæ Athēnis acceperat, proficiscens jussit deferri. Hic complūres annos morātus, cùm et rei familiāri tantùm operæ daret, quantùm non indiligens debēret pater familiâs, et omnia reliqua tempora, aut litteris, aut Atheniensium reipublicæ tri-

nueret, nihilominus amīcis urbāna officia præstitit. Nam et ad comitia eōrum ventitāvit, et si qua res mājor acta est, non defuit : sicut Cicerōni, in omnibus ējus periculis, singulārem fidem præbuit : cui ex patriâ fugienti, H. S. (1) ducenta et quingenta millia donāvit. Tranquillitātis autem rēbus romānis, remigrāvit Rōmam, ut opīnor, L. Cottâ et L. Torquāto coss., quem diem sic universa cīvītas Atheniensium prosecūta est, ut lacrymis desiderii futūri dolōrem indicāret.

(1) *H. S.*, c'est-à-dire, *Sestertiûm*, *etc.* Plus de 30,000 fr., car le sesterce valait, à Rome, deux décimes un quart, ou un sou six deniers de notre monnaie.

CAP. V. *Atticus asperi Cæcilii hæres : Cicerōnis et Hortensii copula.*

HABEBAT avunculum Q. Cæcilium equitem romānum, familiārem L. Luculli, divitem, difficillimâ natūrâ. Cūjus sic asperitātem veritus est, ut quem nēmo ferre posset, hūjus, sinè offensiōne, ad summam senectūtem retinuērit benevolentiam. Quo facto, tulit pietātis fructum. Cæcilius enim moriens, testamento adoptāvit eum, hæredemque fēcit *ex dodrante* (1). Ex quâ hæreditāte accēpit circiter centies (2) H. S. Erat nupta soror Attici Q. T. Cicerōni (3) ; easque

(1) *Ex dodrante*. Des trois quarts de son bien.

(2) *Centies*. Sous-entendu *centum millia*. Dix millions de sesterces.

(3) *Tullio Ciceroni*. Le frère de l'orateur Marcus Tullius Cicéron.

nuptias M. Cicero conciliārat, cum quo à condiscipulātu vivēbat conjunctissimè, multò etiam familiariùs quàm cum Quinto, ut judicāri possit *plus in amicitiâ valēre similitudinem mōrum, quàm affinitātem.* Utebātur autem intimè Q. Hortensio, qui iis temporibus principātum eloquentiæ tenēbat, ut intelligi non posset uter eum plùs diligeret, Cicero an Hortensius; et id, quod erat difficillimum, efficiēbat, ut, inter quos tantæ laudis esset æmulatio, nulla intercederet obtrectatio, essetque talium virōrum copula.

CAP. VI. *Atticus honoribus, litibus, præfecturis abstinet.*

In Republicâ ita versātus est, ut semper optimārum partium et esset et existimarētur; neque tamen se civilibus fluctibus committeret; quòd non magis eos in suâ potestāte existimābat esse, qui se iis dedissent, quàm qui maritimis jactarentur. Honōres non petiit, cùm ei paterent propter vel gratiam, vel dignitātem; quòd neque peti mōre majōrum, neque capi possent, conservātis legibus, in tam effūsis ambitûs largitiōnibus, neque retinēri sine periculo, corruptis civitātis moribus. Ad hastam publicam nunquam accessit. Nullius rei neque præs, neque manceps factus est. Neminem suo nomine, neque subscribens accusāvit. In jus de suâ re nunquam iit; judicium nullum habuit. Multōrum consulum

prætōrumque præfectūras (1) delātas sic accēpit, ut neminem in provinciam sit secūtus, honōre fuerit contentus, rei familiāris despexerit fructum. Qui ne, cum Q. quidem Cicerōne, voluerit īre in Asiam, cùm apud eum legāti locum obtinēre posset. Non enim decēre se arbitrabātur, cùm prætūram gerere noluisset, assĕclam esse prætōris; quâ in re non sōlùm dignitāti serviēbat, sed etiam tranquillitāti: cùm suspiciōnes quoque vitāret criminum. Quo fiēbat, ut ējus observantia omnibus esset carior, cùm eam officio, non timōri, neque spei, tribui vidērent.

(1) *Præfecturas*. Préfectures, places inférieures aux lieutenances. Plusieurs n'acceptaient ces préfectures que comme de simples titres d'honneur.

Cap. VII. *Atticus, bello Cæsariāno, neque Pompeium offendit, neque Cæsarem.*

Incidit Cæsariānum (1) civile bellum cùm habēret annos circiter sexaginta. Usus est ætātis (2) vacatiōne, neque se quoquam mōvit ex urbe. Quæ amīcis suis opus fuerant ad Pompeium proficiscentibus, omnia ex suâ re familiāri dedit. Ipsum Pompeium conjunctum non offendit. Nullum enim ab eo habēbat ornamentum, ut cæteri, qui per eum aut honōres, aut divitias

(1) *Cæsariānum*. La guerre qui s'alluma entre César et Pompée. (2) *Ætatis vacatione*. [illegible] emplois militaires.

erant : quōrum partìm invitissimi castra sunt cūti, partìm summâ cum ējus offensiōne domi emansērunt. Attici aūtem quies tantoperè Cæsari fuit grāta, ut victor, cùm privātis pecunias per epistolas imperāret, huic non sōlùm molestus non fuerit, sed etiam sorōris filium et Q. Cicerōnem ex Pompeii castris concesserit. Sic, vetere institūto vītæ, effūgit nova pericula.

CAP. VIII. *Atticus M. Brūto, occīso Cæsare, amīcus, etiam objecto et fugiente.*

SECUTUM est illud, occīso Cæsare, cùm Respublica penès Brūtos viderētur esse et Cassium (1), ac tōta civītas se ad eum convertisse viderētur; sic M. Brūto ūsus est, ut nullo ille adolescens æquāli familiariùs, quàm hoc sene; neque sōlùm eum principem consilii habēret, sed etiam in convictu. Excogitātum est à quibusdam, ut privātum ærarium, Cæsaris interfectoribus, ab equitibus romānis constituerētur. Id facilè effici posse arbitrāti sunt, si et principes illius ordinis pecunias contulissent. Itaque appellātus est à C. Flavio, Brūti familiāri, Atticus, ut ējus rei princeps esse vellet. At ille, qui officia amīcis præstanda sine factiōne existimāret, semperque à talibus se consiliis removisset, respondit : *Si quid Brūtus de suis facultātibus ūti voluisset, usūrum quantùm paterentur : sed neque cum*

(1) *Brutus et Cassius*, meurtriers de César.

quemquam de eâ re collocutūrum, neque coitūrum. Sic ille consensiōnis glōbus, hūjus unius dissensiōne disjectus est. Neque multò pòst, superior esse cœpit Antonius (1), ità ut Brūtus et Cassius provinciārum quæ iis necis causâ datæ erant à consulibus, desperātis rēbus, in exsilium proficiscerentur. Atticus qui pecuniam simul cum cæteris conferre noluerat florenti illi parti, abjecto Brūto Italiâque cedenti, H. S. centum millia muneri mīsit. Eidem in Epīro absens trecenta jussit dari. Neque eò magìs potenti adūlātus est Antonio, neque desperātos reliquit.

(1) *Antonius.* Antoine qui, sous prétexte de venger la mort de César, mais en effet pour parvenir à opprimer la République, s'était déclaré contre Brutus et Cassius.

CAP. IX. *Atticus nequidem Antonio hosti judicāto inimicus, et Fulviæ opitulātor.*

SECUTUM est bellum gestum apud Mutinam (1). In quo si tantùm eum prudentem dīcam, minùs quàm debeam prædicem, cùm ille potiùs divīnus fuerit; si divinatio appellanda est perpetua natūrālis bonitas, quæ nullis casibus neque augētur, neque minuitur. Hostis Antonius judicātus Italiâ cesserat: spes restituendi nulla erat. Non sōlùm ējus inimīci, qui tùm erant potentissimi et plurimi, sed etiam amīci adversariis ējus se dabant, et in eo lædendo se aliquam consecutūros

(1) *Bellum apud Mutinam.* On appelle ainsi la guerre que se firent Octave et Antoine au sujet du testament de César, dont Octave était petit-neveu et fils adoptif.

sperabant commoditatem; ejus familiares insequebantur; uxorem Fulviam omnibus rebus spoliare cupiebant; liberos etiam exstinguere parabant. Atticus, cùm Ciceronis intimâ familiaritate uteretur, amicissimus esset Bruto, non modò nihil iis indulsit ad Antonium violandum, sed è contrario familiares ejus ex urbe profugientes, quantùm potuit, texit; quibus rebus indiguerunt, adjuvit. Publio verò Volumnio ea tribuit, ut plura à parente proficisci non potuerint. Ipsi autem Fulviæ, cùm litibus distineretur, magnisque terroribus vexaretur, tantâ diligentiâ officium suum præstitit, ut nullum illa stiterit vadimonium sinè Attico, hic sponsor omnium rerum fuerit. Quin etiam, cùm illa fundum secundâ fortûnâ emisset in diem, neque post calamitâtem versûram facere potuisset, ille se interposuit, pecuniamque sinè fœnore, sinèque ullâ stipulatiône ei credidit, maximum existimans questum, memorem gratumque cognosci, simulque aperîre, se non fortûnæ, sed omnibus solêre esse amicum. Quæ cùm faciêbat, nêmo eum temporis causâ facere poterat existimare. Nemini enim in opiniônem veniêbat Antonium rerum potitûrum. Sed sensus ejus à nonnullis optimatibus reprehendebâtur, quòd parùm odisse malos cives viderêtur. Ille autem sui judicii, potius quid se facere par esset, intuebâtur, quàm quid alii laudatûri forent.

CAP. X. *Atticus Antonii proscriptiōnem evāsit.*

CONVERSA subitò fortūna est. Ut Antonius rediit in Italiam, nemô non magnô in periculô Atticum futūrum putârat, propter intimam familiaritātem Ciceronis et Brūti. Itaque ad adventum imperatōrum de foro decesserat, timens proscriptiōnem: latēbatque apud P. Volumnium, cui, ut ostendimus paulò antè, opem tulerat (tanta varietas iis temporibus fuit fortūnæ, ut modō hi, modò illi in summo essent aut fastigio aut periculo): habebatque secum Q. Gellium Canium, æqualem simillimumque sui. Hoc quoque sit Attici bonitatis exemplum, quod cum eo, quem puerum in ludo cognoverat, adeò conjunctè vixit, ut ad extrēmam ætātem amicitia eōrum creverit. Antonius autem, etsi tanto odio ferebātur in Cicerōnem, ut non sōlum ei, sed omnibus etiam ejus amīcis esset inimīcus, eōsque vellet proscribere, multis hortantibus, tamen Attici memor fuit officii, et ei, cum requisisset ubinam esset, suâ manu scripsit: *Ne timeret, statimque ad se veniret: se eum et Gellium Canium de proscriptōrum numero exemisse.* Ac, ne quod in periculum incideret, quod noctu fiēbat, præsidium ei misit. Sic Atticus in summo timōre, non sōlum sibi, sed etiam ei quem carissimum habēbat, præsidio fuit. Neque enim suæ solii à quoquam auxilium

petiit salūtis, sed conjunctim, ut apparēret nullam sejunctam sibi ab eo velle esse fortūnam. Quòd si gubernātor præcipuâ laude fertur, qui nāvem ex hieme marique scopulōso servat, cur non singulāris ējus existimētur prudentia, qui ex tot, tamque gravibus procellis civilibus, ad incolumitātem pervēnit?

Cap. XI. *Atticus proscriptis fidēlis et utrīque fortūnæ.*

Quibus ex malis ut se emersit, nihil aliud ēgit, quàm ut plurimis, quibus rēbus posset, esset auxilio. Cùm proscriptos, præmiis imperatōrum (1), vulgus conquireret, nēmo in Epīrum vēnit, cui res ulla defuerit. Nemini non ibì perpetuò manendi potestas facta est. Quin etiam post prælium Philippense (2), interitumque C. Cassii et M. Bruti, L. Julium Mocillam prætōrem et ējus filium, Aulumque Torquātum, cæterosque pari fortūnâ perculsos, instituit tuēri, atque ex Epīro his omnia Samothraciam supportāri jussit. Difficile enim est omnia persequi, et non necessarium. Illud ūnum intelligi volumus, illius liberalitātem, neque temporariam, neque

(1) *Imperatorum.* Octàve et Antoine, alors réunis et maîtres de la République, sous le nom de *Triumvirs.* Pour la forme, ils s'étaient associé un nommé Lépidus.

(2) *Philippense.* Bataille de Philippi, où Octave abattit la liberté de Rome, par la défaite et la mort de Brutus et de Cassius.

callidam fuisse. Id ex ipsis rēbus ac temporibus judicāri potest; quòd non florentibus se venditāvit, sed afflictis semper succurrit. Qui quidem Serviliam, Brūti matrem, non minùs post mortem ējus, quàm florentem coluerit. Sic liberalitāte ūtens, nullas inimicitias gessit, quòd neque lædēbat quemquam, neque, si quam injuriam receperat, malēbat ulcisci, quàm oblivisci. Idem immortāli memoriâ percepta retinēbat beneficia; quæ aūtem ipse tribuerat, tandiù meminerat, quoad ille gratus erat, qui acceperat. Itaque hic fēcit, ut vērè dictum videātur: *Sui cuīque mōres fingunt fortūnam*. Neque tamen priùs ille fortūnam, quàm se ipse, finxit, qui cāvit ne quâ in re jūre plecterētur.

Cap. XII. *Atticus Vipsanio et Antonio sōlūm ūsus in deprecandis amicōrum periculis.*

His igitur rēbus effēcit, ut M. Vipsanius Agrippa (1), intimâ familiaritāte conjunctus adolescenti Cæsari (2), cùm, propter suam gratiam et Cæsaris potentiam, nullius conditiōnis non habēret potestātem; potissimùm ējus deligeret affinitātem, præoptāretque equitis romāni filiam generōsam nuptiis. Atque hārum nuptiārum conciliātor fuit (non enim est celandum)

(1) *Agrippa*. Ami particulier d'Octave, et le principal instrument de ses victoires.

(2) *Cæsari*. Octave, depuis empereur, sous le nom de César-Auguste.

M. Antonius triumvir Reipublicæ constituendæ. Cūjus gratiâ cùm augēre possessiōnes posset suas, tantùm abfuit à cupiditāte pecuniæ, ut nullâ in re ūsus sit eâ, nisi in deprecandis amicōrum periculis aut incommodis. Quod quidem sub ipsâ proscriptiōne perillustre fuit. Nam cùm L. Saufeii equitis romāni, æquālis sui, qui complūres annos, studio ductus philosophiæ, Athēnis habitābat, habēbatque in Italiâ pretiōsas possessiōnes, triumviri bona vendidissent, consuetudine eâ, quâ tum res gerebantur, Attici labōre atque industriâ factum est, ut eōdem nuntio Saufeius fieret certior se patrimonium amisisse et recuperâsse. Idem L. Julium Calidium, quem, post Lucretii (1) Catullīque mortem, multò elegantissimum poētam, nostram tulisse ætātem vērè videor posse contendere, neque minùs virum bonum, optimisque artibus erudītum, post proscriptiōnem equitum, propter magnas ējus Africānas possessiōnes, in proscriptōrum numerum à P. Volumnio, præfecto fabrûm Antonii, absentem relātum, expedīvit. Quod in præsenti utrùm ei laboriosius, an gloriosius fuerit, difficile fuit judicāre; quòd in eōrum periculis non secùs absentes, quàm præsentes amīcos, Attico esse cūræ cognitum est.

(1) *Lucretii Catullique.* Lucrèce et Catulle, deux poètes romains.

Cap. XIII. *Atticus pater familiâs elegans, non sumptuōsus.*

Neque vērò minùs ille vir, bonus pater familiâs habitùs est, quàm cīvis. Nam cùm esset pecu-niōsus, nēmo illo minùs fuit emax, minùs ædi-ficātor. Neque tamen non in prīmis benè habi-tāvit, omnibusque optimis rēbus ūsus est. Nam domum habuit, in colle Quirināli (1), Tamphi-lānam, ab avunculo hæreditāte relictam: cūjus amœnitas non ædificio, sed silvâ constābat. Ipsum enim tectum, antiquitùs constitūtum, plùs salis quàm sumptûs habēbat: in quo nihil commutāvit, nisi si quid vetustāte coactus est. Usus est familiâ, si utilitāte judicandum est, optimâ; si formâ, vix mediocri. Namque in eâ erant pueri litteratissimi, anagnostæ optimi, et plurimi liberarii, ut ne pedissequus quidem quisquam esset, qui non utrumque hōrum pul-chrè facere posset. Pari modò artifices cæteri, quos cultus domesticus desiderat, apprimè boni. Neque tamen hōrum quemquam, nisi domi nātum, domīque factum habuit: quod est sig-num non sōlum continentiæ, sed etiam dili-gentiæ. Nam et non intemperanter concupiscere quod à pluribus videas, continentis debet duci; et potiùs diligentiâ quàm pretio parāre, non mediocris est industriæ. Elegans, non magni-

(1) *Quirinali*. L'une des sept collines sur lesquelles Rome est bâtie.

ficus; splendidus, non sumptuōsus; omni diligentiâ munditiam non affluentem affectābat. Supellex modica, non multa, ut in neutram partem conspici posset. Nec hoc præterībo, quanquàm nonnullis leve vīsum īri putem. Cùm in prīmis laūtus esset eques romānus, et non pārùm liberaliter domum suam omnium ordinum homines invitāret, scimus non ampliùs quàm terna millia æris (1), peræque in singulos menses, ex Ephemeride, eum expensum sumptui, ferre solitum: atque hoc non audītum, sed cognitum prædicāmus. Sæpè enim, propter familiaritātem, domesticis rēbus interfuimus.

(1) *Æris*. Par ce mot, les uns entendent des *as*, dont chacun vaut un sou de notre monnaie, les autres de petits sesterces.

Cap. XIV. *Atticus nunquàm sinè lectiōne cœnat, pecuniâ rectè utitur.*

Nemo in convivio ējus aliud acroāma audīvit, quàm anagnostem: quod nos quidem jucundissimum arbitrāmur. Neque unquàm sinè aliquâ lectiōne apud eum cœnātum: ut non minùs *animo quàm ventre convīvæ delectarentur*. Namque eos vocābat, quōrum mōres à suis non abhorrērent. Cùm tanta pecuniæ facta esset accessio, nihil de quotidiāno cultu mutāvit, nihil de vītæ consuetudine; tantâque ūsus est moderatiōne, ut neque in sestertio vicies (1), quod à

(1) *Vicies*. Sous-entendu *centena millia*. De même pour *centies*, deux lignes plus bas.

patre acceperat, părùm se splendidè gesserit; neque in sestertio centies affluentiùs vixerit, quàm instituerat; parīque fastigio steterit in utrâque fortūnâ. Nullos habuit hortos, nullam suburbānam aut maritimam sumptuōsam villam, neque in Italiâ, præter Ardeatīnum et Nomentānum, rusticum prædium; omnisque ējus pecuniæ redĭtus constābat in Epiroticis et urbānis possessionibus. Ex quo cognosci potest, eum ūsum pecuniæ, non magnitudine, sed ratiōne, metīri solĭtum.

CAP. XV. *Atticus vērax in verbis, in negotiis laboriōsus.*

MENDACIUM neque dicēbat, neque pati poterat. Itaque ējus comitas non sinè severitāte erat; neque gravitas sinè facilitāte: ut difficile esset intellectu, utrùm eum amīci magìs vererentur, quàm amārent. Quidquid rogabātur, religiōsè promittēbat; quòd non liberālis, sed levis arbitrabātur; pollicēri quod præstāre non posset. Idem in nitendo quod semel admisisset, tantâ erat cūrâ, ut non mandātam, sed suam rem viderētur agere. Nunquàm suscepti negotii eum pertæsum est: suam enim existimatiōnem in eâ re agi putābat, quâ nihil habēbat carius. Quo fiēbat, ut omnia M. et Q. Ciceronum, Catōnis, Hortensii, Auli Torquāti, multōrum præterеà equitum romanōrum, negotia procurāret. Ex quo judicāri poterat, non inertiâ, sed judicio fugisse Reipublicæ procuratiōnem.

CAP. XVI. *Atticus humānus, Cicerōni perfamiliāris.*

HUMANITATIS vērò nullum afferre mājus testimonium possum, quàm quòd adolescens seni Syllæ fuerit jucundissimus, idem senex adolescenti M. Brūto; cum æqualibus aūtem suis Q. Hortensio et M. Cicerōne sic vixerit, ut judicāre difficĭle sit, cui ætāti fuerit aptissimus. Quanquàm eum præcipuè dilexit Cicero, ut ne frāter quidem ei Quintus carior fuerit, aut familiarior. Ei rei sunt indicio, prǣter eos libros in quibus de eo facit mentiōnem, qui in vulgus jam sunt editi, sexdecim volumina epistolārum, ab consulātu ējus usque ad extrēmum tempus, ad Atticum missārum; quæ qui legat, non multùm desideret historiam contextam illōrum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus Reipublicæ perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat, et facilè existimāri possit, prudentiam quōdam modo esse divinatiōnem. Non enim Cicero ea sōlùm quæ vīvo se accidērunt, futūra prædixit, sed etiam quæ nunc ūsu veniunt, cecinit ut vātes.

Cap. XVII. *Atticus pius et doctus.*

De pietāte autem Attici quid plūra commemorem ? cùm hoc ipsum vērè gloriantem audierim in funere mātris suæ, quam extulit annōrum nonaginta, cùm esset septem et sexaginta, se *nunquàm cum mātre in gratiam rediisse, nunquàm cum sorōre fuisse in simultāte*, quam propè æquālem habēbat. Quod est signum, aut nullam unquàm inter eos querimoniam intercessisse, aut hunc eâ fuisse in suos indulgentiâ, ut, quos amāre dēbēret, irasci eis nefas duceret. Neque id fēcit natūrâ sōlùm, quanquàm omnes ei parēmus, sed etiam doctrīnâ. Nam et principum philosophōrum ità percepta habuit præcepta, ut iis ad vītam agendam, non ad ostentatiōnem, uterētur.

Cap. XVIII. *Atticus perītus antiquitātis, genealogiæ, poetices.*

Mōris etiam majōrum summus imitātor fuit, antiquitatisque amātor, quam adeò diligenter habuit cognitam, ut eam tōtam in eo volumine exposuerit, quo magistrātus (1) ordināvit. Nulla enim lex, neque pax, neque bellum, neque res illustris est populi romāni, quæ non in eo, suo tempore, sit notāta : et, quod difficillimum fuit,

(1) *Magistratus.* Histoire chronologique des magistrats de Rome.

sic familiārum originem subtexuit, ut ex eō clarōrum virōrum propagines possīmus cognoscere. Fēcit hoc idem separātim in aliis libris; ut, M. Brūti rogātu, Juniam familiam à stirpe ad hanc ætātem ordine enumeraverit, notans qui, à quo ortus, quos honōres, quibusque temporibus cepisset. Pari modo Marcelli Claudii, Marcellōrum, Scipiōnis Cornelii, et Fabii Maximi, Corneliōrum et Fabiōrum, et Æmiliōrum quoque: quibus libris nihil potest esse dulcius iis qui aliquam cupiditātem habent notitiæ clarōrum virōrum. Attigit quoque poeticem: credimus, ne ējus expers esset suavitātis. Namque versibus, qui honōre, rērumque gestārum amplitudine, cæteros romāni populi præstitērunt, exposuit; ità ut, sub singulōrum imaginibus facta, magistratusque eōrum non ampliùs quaternis quinisque versibus descripserit. Quod vix credendum sit, tantas res, tam breviter potuisse declarāri. Est etiam liber græcè confectus, de consulātu Cicerōnis. Hactenùs, Attico vīvo, edita hæc à nōbis sunt.

Cap. XIX. *Atticus mōrum elegantiâ Octaviāni Cæsaris affinitātem consecūtus.*

Nunc quoniam fortūna nos superstites ei esse voluit, reliqua persequēmur: et quantùm poterimus, rērum exemplis lectōres docebimus, sicut suprà significavimus, *suos cuique mōres*

plerumquè conciliāre fortūnam. Namque hic contentus ordine equestri, quo erat ortus, in affinitātem pervēnit imperatōris (1) divi Julii (2) filii, cùm jam antè familiaritātem ējus esset consecūtus, nullâ aliâ re, quàm elegantiâ vitæ, quâ cæteros ceperat principes civitātis, dignitāte pari, fortūnâ humiliōre. Tanta enim prosperitas Cæsarem est consecūta, ut nihil ei non tribuerit fortūna; quod cuīquam antè detulerit; et conciliârit quod nēmo adhuc cīvis romānus quīvit consequi. Nāta est aūtem Attico neptis ex Agrippâ, cui virginem filiam collocârat. Hanc Cǣsar vix anniculam, Tiberio Claudio Nerōni, Drusillâ nāto, privigno suo, despondit: quæ conjunctio necessitudinem eōrum sanxit, familiaritātem reddidit frequentiōrem.

(1) *Imperatoris.* L'empereur Auguste.

(2) *Divi Julii.* Jules-César, qui venait d'être mis au rang des Dieux.

Cap. XX. *Attici cum Octaviāno Cæsare familiaritas, non collīsa dissensu illius ab Antonio.*

Quamvis ante hæc sponsalia, non sōlùm cùm ab urbe abesset Cǣsar, nunquam ad suōrum quemquam littèras mīsit, quin Attico mitteret, *quid ageret*, imprimis *quid legeret, quibusque in locis, et quandiù esset moratūrus;* sed etiam cùm esset in urbe, et propter suas infinītas

occupatiōnes, minùs sæpè quàm vellet, Attico fruerētur, nullus dies tamen temerè intercessit, quo non ad eum scriberet, quo non aliquid de antiquitāte ab eo requireret; modò aliquam ei quæstiōnem poeticam proponeret; interdùm jocans ējus verbosiōres eliceret epistolas. Ex quo accidit, cùm ædes Jovis Feretrii, in Capitolio ab Romulo constitūta, vetustāte atque incuriâ detecta prolaberētur, ut Attici admonitu Cæsar eam reficiendam curāret. Neque vērò ab M. Antonio minùs absens litteris colebātur; adeò ut accurātè ille ex ultimis terris (1), quid ageret, quid cūræ sibi habēret, certiōrem faceret Atticum. Hoc quāle sit, faciliùs existimābit is qui judicāre poterit, quantæ sit sapientiæ, eōrum retinēre ūsum benevolentiamque, inter quos maximārum rērum non sōlùm æmulatio, sed obtrectatio, tanta intercedēbat, quantam fuit intercedere necesse inter Cæsarem atque Antonium; cùm se uterque principem non sōlùm urbis romānæ, sed orbis terrārum esse cuperet.

(1) *Ultimis terris.* Antoine s'était fixé en Egypte auprès de Cléopâtre.

Cap. XXI. *Atticus senex, ægrotus, moriendi consilium aperit.*

Tali modo cùm VII et LXX annos complēsset, atque ad extrēmam senectūtem non minùs dignitāte quàm gratiâ fortunâque crevisset (multas

enim hæreditātes nullâ aliâ re quàm bonitāte est consecūtus), tantâque prosperitāte ūsus esset valetudinis, ut annos triginta medicīnâ non indiguisset: nactus est morbum, quem initio et ipse et medici contempsērunt. Nam putârunt esse *Tenesmon*, cui remedia celeria faciliaque proponebantur. In hoc cùm tres menses sinè ullis doloribus, præterquàm quos ex curatiōne capiēbat, consumpsisset, subitò tanta vis morbi in ūnum intestinum prorūpit, ut extrēmo tempore per lumbos fistula putris erupĕrit. Atque hoc prius quàm ei accideret, postquàm in dies dolōres accrescere, febremque accessisse sensit, Agrippam generum ad se arcessīri jussit, et cum eo L. Cornelium Balbum, Sextumque Pæducæum. Hos ut venisse vidit, in cubitum nixus: *Quantam*, inquit, *cūram diligentiamque in valetudine meâ tuendâ hoc tempore adhibuerim, cùm vos testes habeam, nihil opus est pluribus verbis commemorāre. Quibus quoniam, ut spēro, satisfēci, nihilque reliqui fēci, quod ad sanandum me pertinēret, reliquum est, ut egomet mihi consulam. Id vos ignorāre nolui; nam mihi stat, alere morbum desinere. Namque bis diēbus quidquid cibi sumpsi, ità produxi vītam, ut auxerim dolōres sinè spe salūtis. Quāre à vōbis peto prīmùm ut consilum probētis meum, deindè ne frustrà dehortando conemini.*

Cap. XXII. *Atticus inediâ moritur et sepelitur.*

Hac oratiōne habitâ, tantâ constantiâ vōcis atque vultûs, ut non ex vītâ, sed ex domo in domum viderētur migrāre, cùm quidem Agrippa eum flens, atque osculans, orāret atque obsecrāret, *ne, ad id quod natūra cogeret, ipse quoque sibi accelerarat; et quoniam tum quoque posset temporibus superesse, se sibi suisque reservāret;* preces ējus tácitarnâ suâ obstinatiōne compressit. Sic cùm biduum cibo se abstinuisset, subitò febris decessit, leviorque morbus esse cœpit; tamen propositum nihilò seciùs perēgit. Itaque die quinto, postquàm in consilium inierat, pridie Kal. (1) Aprilis, Cn. Domitio, C. Sosio coss., decessit. Elātus est in lecticulâ, ut ipse præscripserat, sinè ullâ pompà funeris, comitantibus omnibus bonis, maximâ vulgi frequentiâ. Sepultus est juxta viam Appiam, ad quintum lapidem, in monumento Q. Cæcilii avunculi sui.

(1) *Pridie Kalendas.* Le 31 mars. Les Calendes tombaient le premier jour de chaque mois.

VERBA CORNELIÆ,

GRACCHORUM MATRIS,

Ex Cornelii Nepotis libro excerpta.

Dicis pulchrum esse inimīcos ulcisci. Id neque mājus, neque pulchrius cuīquam atque mihi esse vidētur; sed si liceat Republicâ salvâ eos persequi. Sed quatenùs id fieri non potest nisi multo tempore, multisque partibus, inimīci nostri non perībunt, atque utì nunc sunt erunt, potiùs quàm Respublica profligētur atque pereat.

EADEM ALIO LOCO.

Verbis conceptis dejerāre ausim, præterquàm qui Tiberium Gracchum necârunt, neminem inimīcum tantùm molestiæ, tantùmque labōris, quantùm te ob has res mihi tradidisse; quem oportēbat omnium eōrum quos antehàc habui liberos, partes eōrum tolerāre atque curāre, ut quàm minimùm sollicitudinis in senectâ habēremǃ, utìque quæcumque ageres, ea velles maximè mihi placēre; atque utì nefas habēres rērum majōrum adversùm meam sententiam quidquam facere. Præsertìm mihi, cui parva pars vītæ superest, ne id quidem tam breve spatium potest opitulāri, quin et mihi adversēris et Rempublicam profliges. Deniquè quæ pausa erit, et

quandò desinet familia nostra insanire? et quandò modus ei rei haberi poterit? et quandò desinēmus et absentes et præsentes molestiis desistere? et quandò perpudéscet miscendâ atque perturbandâ Republicâ? Sed si omninò id fieri non potest, ubi ego mortua ero, petito tribunātum, pòst me facito quod lubēbit, cùm ego non sentiam. Ubi mortua ero, parentābis mihi, et invocābis Deum parentem. In eo tempore, non pudet te eōrum Deûm preces expetere, quos vīvos atque præsentes, relictos atque desertos habueris? Ne ille sinat Jupiter te ea perseverāre, ne tibi tantam dementiam venīre in animum: et, si perseveras, vereor ne in omnem vītam tantùm labōris culpâ tuâ recipias, ut in nullo tempore tūte tibi placēre possis.

FINIS.

TABLE GÉOGRAPHIQUE.

A.

Acarnanes, les habitans de la Carnie, petite province de la Grèce, séparée de l'Étolie par le fleuve Achéloüs.

Aces ou *Acca*, Saint-Jean-d'Acre, ancienne ville de Syrie, chef-lieu d'un pachali turc, à 40 milles fr. S. de Tyr. Cet endroit fut célèbre et durant les croisades, et pendant le séjour des Français en Egypte, l'an 1799, à cause du siége qu'il soutint.

Adrumetum était une ville d'Afrique, au royaume de Tunis, peu loin d'*Africa*.

Ægæ était une ville de Macédoine, sur l'*Erigon*, aujourd'hui Vistriza, à 35 milles fr. O. de *Pella*, aujourd'hui Jennizar.

Ægates insulæ, sur la côte occidentale de la Sicile; ce sont aujourd'hui les îles Maretima, Favagnano, etc.

Ægos-Potamos, Kara-Ova-Sou, petite rivière de la Chersonnèse de Thrace, laquelle se décharge dans l'Hellespont.

Ægyptus, pays célèbre d'Afrique, arrosé par le Nil.

Africa, l'Afrique, grande partie du monde, dont on ne connaît pas bien l'intérieur.

Alexandria, Alexandrie ou Schanderie, ville d'Egypte, près de la Méditerranée, à l'une des embouchures occidentales du Nil.

Alpes, les Alpes, montagnes qui séparent la France de l'Italie. — *Alpis Graia* est le Petit-Saint-Bernard.

Ammon, temple de Jupiter dans les déserts de la Lybie. On en a trouvé les ruines dans la grande oasis de Siwah, à 18 journées O. du Caire.

Amphipolis, Emboli, ville de la Macédoine, au fond du golfe et à l'O. de Contessa, vers l'embouchure du Strymon. Long. 21, 47. Lat. 40, 42.

Apenninus, l'Apennin, chaîne de montagnes qui traverse l'Italie du N. au S.-E.

Apulia, la Pouille, province du royaume de Naples, qui comprenait la Capitanate, la terre de Bari et celle d'Otrante.

Argos, ancienne capitale de l'Argolide en Morée.

Asia, la plus grande partie du monde connu des anciens. — L'Asie-Mineure est occupée aujourd'hui par l'Anatolie.

Aspendus, Menougat, ancienne ville de l'Asie-Mineure, dans la Pamphilie, sur la rivière de son nom, appelée anciennement *Eurimedon*. Long. 29. Lat. 36, 48.

Athenæ, Setina, ancienne capitale de la province d'Attique en Grèce, sur le golfe d'Engia, à 72 milles fr. E. de Corinthe. Elle se divisait en trois parties, savoir : la citadelle bâtie sur un rocher : la ville construite autour de ce rocher.

et les trois ports, de Munichie, Phalère et Pirée, au S. O. et à six milles de la ville. L'Illisus et le Céphise baignaient ses murailles, et elle comptait 30,000 habitans, outre les esclaves. Il y en a à présent 6 à 7,000.

Attica, province de la Grèce, faisant aujourd'hui partie de la Livadie. Son nom grec signifie rivage, et elle forme une presqu'île triangulaire.

B.

Babylone, ville ruinée d'Asie, sur l'Euphrate.

Bithynia, province de l'Asie-Mineure, à l'E. de la Propontide.

Bœotia, la Béotie, province de Grèce, faisant aujourd'hui partie de la Livadie; bornée à l'O. par la Phocide; à l'E. par le détroit de l'Euripe; au S. par le golfe de Lépante, la Mégaride et l'Attique.

Bysanthus, Rhodesto, ville de la Turquie d'Europe, dans l'ancienne *Thrace* ou Romanie, sur la mer de Marmara, à environ 15 lieues O. de *Bysance* ou Constantinople.

Bysantium, Constantinople, capitale de l'empire turc. Long. 26, 35. Lat. 41, 1, 27.

C.

Cadmæa, citadelle de la ville de Thèbes en Béotie, dont Cadmus avait ordonné la construction.

Cannæ, ville du royaume de Naples, dans la terre de Bari.

Cappadocia, ancienne province d'Asie-Mineure, ayant au N. le royaume de Pont, au S. la Cilicie; à l'O. la Phrygie et la Galatie. Elle s'étendait à l'E. jusqu'à l'Arménie. Ce pays fut une province du royaume de Lydie.

Captiani, nation inconnue, comprise dans le dénombrement des troupes d'Artaxerxès.

Capua, ancienne ville du royaume de Naples, près des ruines de la Capoue moderne.

Cardia était une ville de Thrace, au fond du golfe de Mélas, et au nord de la Chersonnèse. C'est là que se terminait la muraille commençant à Pactye sur l'Hellespont, muraille construite pour fermer la presqu'île.

Caria, province d'Asie-Mineure, au S. O. de l'Anatolie.

Carthage, ville d'Afrique, dont les ruines sont au N. de Tunis.

Cataonia, province d'Asie-Mineure, aujourd'hui pays de Roum, au S. de l'Amasie.

Chalcis, Négrepont ou Egripo, ville capitale de l'île de même nom, jadis l'île Eubée, sur l'Euripe, dans l'endroit le plus resserré du détroit, où il y a un pont, à 45 milles fr. ou 9 lieues N. d'Athènes.

Chaonia, petite province d'*Epire* ou Albanie, dans le territoire de laquelle sont les monts Chimera.

Chersonnesus. Il s'agit, dans Cornélius Népos, de la presqu'île de Thrace, entre l'Hellespont et le golfe de Mélas.

Chius, Scio, île de l'Archipel près des côtes de l'Asie-Mineure, par les 23 degrés de long. et les 38 degrés de latit.

Cilicia, la dernière province du S. E. de l'Asie-Mineure, appelée aujourd'hui Itch-Ijl.

Citium était une ville de la côte S. E. de l'île de Chypre. On en trouve les ruines aux environs de Lanarca.

Clastidium, Chiatezzo, petite ville d'Italie, sur le Tésin, entre Plaisance et Tortone, et dans l'ancienne Gaule-Cispadane.

Cnidus était une ville de l'Asie-Mineure, dans la Doride, sur la côte méridionale de la presqu'île qui est en face de l'île de Cos.

Colonæ, petite ville de la Troade, vis-à-vis de l'île de Ténédos.

Corcyra, Corfou, île considérable de la mer Ionienne, à l'embouchure du golfe de Venise, sur la côte de la Basse-Albanie, jadis *Epire*.

Corinthus, Corito, ville du *Péloponèse* ou Morée, dans l'isthme de son nom.

Coronea était une ville de la Béotie, dans une plaine à cinq milles N. du lac Copaïs.

Creta, Candie, grande île de la Méditerranée, à 65 lieues du continent de l'Afrique.

Crimessus, fleuve de la Sicile, lequel tombe dans le Val-de-Mazzara.

Cyclades, îles de l'Archipel, rangées en forme de cercle, au S. E. de l'île *Eubée* ou Egrippo, et de la pointe orientale de la Morée. Andros en est la plus septentrionale, et *Thera* ou Santorin la plus méridionale.

Cyme, Cumes, était une ville d'Asie-Mineure, dans l'Eolide, au fond du golfe de Sandarlie, à 20 milles fr. de Pergame.

Cyprus, Chypre, grande île de la Méditerranée, près des côtes de la Syrie.

Cyrene, Curen, ville d'Afrique dans le royaume de Tripoli, jadis capitale de la Cyrénaïque, qui était comprise entre le golfe de Sidra à l'O. et la plaine appelée *Catabathmos*.

Cyzicus était une ville d'Asie-Mineure dans la Mysie, sur une presqu'île qui s'avance dans la *Propontide* ou mer de Marmara.

D.

Delphi, Castri, ancienne ville de la Grèce, fameuse par son oracle d Apollon, dans la Phocide, au pied du Parnasse.

Delus, Sdili, petite île de l'Archipel, à l'E. de la grande Sdili, jadis *Rheneus*. Long. 23, 4. Lat. 37, 22.

Dodone, ville et forêt de l'*Epire*, en Basse-Albanie, dans la Thesprotie, au pied du mont Tomarus.

Dolopes, peuples de la Thessalie, auprès du Pinde et le long de l'*Achéloüs* ou Aspropotamo.

E.

Elis, ville capitale de l'Elide, dans le *Péloponèse* ou Morée, à 27 milles fr. O. N. d'*Olympie* ou Longanico. Elle était formée par la réunion de plusieurs hameaux;

Eolis, province maritime de l'Asie-Mineure, vis-à-vis de Lesbos.

Ephesus, Ephèse, ancienne ville d'Asie-Mineure, à 50 milles fr. S. E. de Smyrne. Long. 25, 19. Lat. 38, 6. Ce n'est plus qu'un village appelé par les Turcs *Oriasalouc*.

Epirus, Basse-Albanie, province de la Turquie d'Europe, bornée O. par la mer de Grèce, E. par la Thessalie, S. par la province grecque de l'Acarnanie.

Eretria était une ville de l'île *Eubée* ou Négrepont, à 15 milles fr. E. S. de Chalcis.

Erix, bourg et montagne de Sicile dans le Val-de-Mazare. Le bourg porte le nom de *Trapano-del-Monte*, et la montagne s'appelle *Saint-Giulano*.

Etruria, l'Etrurie, pays d'Italie plus étendu que le royaume actuel d'Etrurie.

Eubœa, Négrepont ou Egrippo, grande île de l'Archipel, et la plus belle de cette mer après *Crète* ou Candie. Le détroit de l'Euripe la sépare de la Phocide, Béotie et Attique.

Europa, la plus célèbre des quatre parties du monde.

F.

Fregellæ, Ponte-Corvo, ville ruinée d'Italie dans la *Campanie* ou terre de Labour, au royaume de Naples, près d'Aquino.

G.

Gallia, la Gaule, aujourd'hui la France.

Gortynium était une ville célèbre, située vers le milieu de l'île de *Crète* ou Candie.

Græcia, la Grèce, contrée jadis fameuse, dans la portion méridionale de l'Europe. Les Athéniens, les Thébains et les Lacédémoniens en furent les peuples les plus renommés. La Macédoine bornait ce pays au N. E., l'Epire au N. O., ailleurs elle était environnée par la mer Ionienne à l'O., et la mer Egée à l'E. Ses provinces étaient la Thessalie, l'Acarnanie, l'Etolie, la Phocide, la Béotie et l'Attique dans la partie méridionale; l'Achaïe, l'Elide, l'Arcadie, l'Argolide, la Laconie et la Messénie étaient dans le Péloponèse ou partie méridionale. — On donnait le nom de *Grande-Grèce* à la partie S. E. de l'Italie, parce que les Grecs y fondèrent la plupart de ses établissemens.

Grynium, petite ville de Phrygie, selon Cornélius-Népos; cependant les anciens géographes la placent dans l'Eolide, près de la mer; ils la confondent même avec Clazomène.

H.

Haliartus était une ville de la Béotie, au S. E. de Coronée, près du lac Copaïs.

Hippo, Hippo-Zarytos, aujourd'hui Biserte, ville d'Afrique, sur la Méditerranée, dans le royaume de Tunis, à environ 50 milles fr. O. N. d'Utique.

Hispania, l'Espagne, royaume d'Europe, divisé jadis en deux parties principales, savoir: la Citérieure au N. et l'Ultérieure au S.

I.

Ionia, province maritime d'Asie-Mineure, ayant l'Eolide au N. et la Lydie à l'E.

Italia, l'Italie, pays d'Europe, célèbre dans l'histoire romaine.

L.

Laconia était une province du Péloponèse, ayant à l'E. le golfe d'*Argos* ou de Napoli, et à l'O. le golfe de Coron, et la chaîne du mont Taygète.

Lampsacus, Lampsaki, ville ruinée de l'Asie-Mineure, dans la Troade, vers l'embouchure septentrionale du détroit des Dardanelles, dans la Propontide.

Lemnos, Stalimène, île de l'Archipel, presque à égale distance de l'Europe et de l'Asie, entre la Macédoine à l'O. et la Troade à l'E.; par les 23 degrés de long. et les 40 deg. de lat.

Lesbos, Mételin, île considérable de l'Archipel, à 20 milles fr. O. des côtes de l'Asie-Mineure. Elle étendait jadis sa domination sur la Troade et l'Eolide.

Leucozyri, peuples de l'Asie-Mineure, habitant une portion de la Cappadoce, vers les embouchures de l'Iris et du Thermodon.

Leuctræ était une ville de la Béotie, au fond du golfe de Lépante, dans une plaine, à 7 milles fr. N. O. de Platée.

Liguria, côtes de Gênes et partie du Piémont.

Lucania, province du royaume de Naples, occupant aujourd'hui la Basilicate et la Principauté Citérieure.

Lusitania, pays occidental de l'Espagne, occupant le Portugal et l'Estramadure espagnole.

M.

Mantynea, Mandy, petite ville du Péloponèse dans l'Arcadie, près des sources de l'*Alphée* ou Roféo.

Marathon était un bourg de l'Attique, dans une plaine, à 27 milles N. E. d'Athènes.

Massagetæ, peuples de la Scythie, habitant la chaîne d'Emaüs. Les historiens disent qu'ils tuaient les vieillards pour les empêcher de souffrir.

Meander, Meinder, fleuve d'Asie-Mineure, lequel coule vers la côte occidentale, entre la Lydie et la Carie.

Media, pays des Mèdes, entre la mer Caspienne et le golfe Persique; c'est aujourd'hui l'Irak Ajémi ou Persan.

Menelai portus, sur la côte septentrionale de l'Afrique, entre Curen et Alexandrie.

Messena était une ville du Péloponèse, capitale de la Messénie. On en voit les ruines à 60 milles fr. O. de Lacédémone.

Miletus, Mileto, ville d'Asie-Mineure, sur la mer Ionienne, vis-à-vis de Samos. Il n'y a plus aujourd'hui qu'un village nommé *Palatcha*.

Molossi, peuples de l'*Epire* ou Basse-Albanie, entre les Thesprotes à l'O. et les Perrhèbes à l'E.

Munichia, colline au S. O. d'Athènes, sur une petite presqu'île qui séparait les ports de Phalère et de Pirée.

Mutina, Modène, ville du royaume d'Italie, à 75 lieues N. O. Rome.

Mytilene, Mételin, ville principale de l'île de Lesbos, sur la côte orientale. Elle a deux ports séparés par une langue de terre.

Myuns était une ville d'Asie-Mineure, dans la Carie, sur le golfe et à 9 milles N. O. de Mileto.

N.

Nilus, Nil, fleuve d'Afrique, lequel fertilise l'Egypte, et se jette par plusieurs embouchures dans la Méditerranée.

Nora était un château-fort de la Phrygie, dans l'Asie-Mineure.

O.

Olynthus était une ville de Macédoine, capitale de la Chalcidique, au fond du golfe de son nom.

Orchomene était une ville de Béotie, à environ 50 milles fr. du lac Copaïs.

P.

Padus, le Pô, fleuve d'Italie, lequel traverse le Piémont, et se jette par plusieurs embouchures dans le golfe de Venise.

Paphlagonia, province de l'Asie-Mineure, ayant la mer Noire au N., la Galatie au S., le Pont à l'E., la Bithynie à l'O.

Parœtacene, Pethauer, contrée de Perse, entre les montagnes qui bornent au N. la province du Farsitann.

Peloponnesus, la Morée, partie méridionale de l'ancienne Grèce, divisée en 7 provinces. Au N. étaient l'Achaïe, la Sicyonie et la Co-

rinthie ; à l'E. l'Argolide ; au milieu l'Arcadie ; au S. la Messénie et la Laconie ; à l'O. l'Elide.

Pergamus, ville d'Asie-Mineure, sur les confins de la Mysie et de l'Eolide, près du fleuve Caïque.

Perinthus, Erekli, ville de Romanie, sur le bord septentrional de la Propontide, à 75 milles fr. O. de Bysance ou Constantinople, près des ruines d'Héraclée, qui était une des plus considérables villes de Thrace.

Persæ, les Perses, peuple d'Asie dont l'empire a subi de grandes révolutions.

Phalerus, l'un des ports d'Athènes, au S. E. du Pirée ou *Porto-Leone*.

Pheræ, ville ruinée de Thessalie, dans le pachalic de Janina, à 45 milles fr. S. E. de Larisse. *Pagasus*, aujourd'hui Volo, qui en est à 18 milles à l'E., lui servait de port.

Philippi, Filibah, ville ruinée de Macédoine, à 42 milles fr. E. d'Amphipolis.

Phœnicia, contrée de Syrie, le long de la Méditerranée ; ses habitans étaient originaires des bords de la mer Rouge, et avaient déjà fait de longs voyages sur mer, du temps même de Moïse.

Phyla, place forte de l'Attique, sur les confins de la Béotie, à environ 20 milles fr. N. O. d'Athènes.

Piræus, Porto-Leone, port de l'Attique, sur la côte occidentale, à 7 milles des murs d'Athènes.

Pisidia, province d'Anatolie, ayant la Pamphylie au S. et la Phrygie au N.

Platæa était une ville de la Béotie, entre Leuctres et Thèbes, à environ 50 milles fr. N. O. d'Athènes.

Propontis, mer de Marmara, grand golfe situé entre la mer Noire, avec laquelle il communique par le Bosphore de Thrace, et l'Archipel à l'O., avec lequel il communique par l'Hellespont.

Pydna, Kitro, petite ville de la Turquie d'Europe, dans le pachalic et à 55 milles fr. S. O. de Thessalonique.

Pyrenæi, montagnes qui séparent la France de l'Espagne.

R.

Rhodanus, le Rhône, fleuve de France, qui sort de la Suisse, traverse le lac de Genève, reçoit la Saône à Lyon, et se jette dans la mer à l'O. de Marseille.

Rhodii, les habitans de la ville de Rhodes, dans l'île célèbre de ce nom, sur la côte méridionale de l'Asie-Mineure, par les 26 degrés de longit. et les 37 degrés de latit.

Roma, ancienne capitale de l'empire romain, en Italie.

S.

Sabini, peuples voisins des Romains, au N. O. de Rome. Leur pays s'appelle encore *Sabine*.

Saguntus, Murviedro, ville d'Espagne dans le royaume et à 30 milles fr. N. E. de Valence.

chacun était habité par une tribu particulière. On environna d'une muraille tous les hameaux, et l'on en fit une ville à laquelle on donna le nom de Lacédémone.

Strymon, Strumona, fleuve de Macédoine, lequel passe à Emboli, et se jette dans le golfe de Contissa.

Syracusæ, Siragusa, ville de Sicile dont elle fut jadis la capitale, dans le Val-de-Noto, à 30 lieues S. S. O. de Messine.

Syrie, pays d'Asie, le long de la Méditerranée, depuis l'Égypte jusqu'à l'Anatolie ou Asie-Mineure.

T.

Tarentum, Tarente, petite ville au royaume de Naples dans la terre d'Otrante.

Tenarus était une ville de Laconie, avec un port auprès du cap *Tenare*, aujourd'hui *Matapan*.

Taurus, grande chaîne de montagnes, laquelle s'étend fort loin dans les Indes, après avoir traversé l'Anatolie et la Perse.

Thasus, la plus septentrionale des îles de l'Archipel, très-près du continent de la Macédoine, par les 22 degrés et demi de longit. et les 41 degrés de latit.

Thebæ, Thiva, capitale de la *Béotie* ou Livadie, entre deux petites rivières, à environ 50 milles fr. N. O. d'Athènes.

Thermopylæ, Bocca-di-Lupo, défilé fameux entre la Thessalie et le pays des Locriens, ayant d'un côté le mont Œta et de l'autre le golfe Malliaque. La largeur de ce défilé n'était guère

que de 2 mètres et demi ou huit pieds, du temps de Léonidas. Il est plus large aujourd'hui, parce que le golfe se retire insensiblement.

Thessalia, la Thessalie, contrée de la Turquie d'Europe, bornée E. par la mer, N. par une chaîne de montagnes qui la séparent de la Macédoine, O. par le mont *Pindus*.

Thracia : la Thrace était une contrée d'Europe à l'E. de la Macédoine. C'est aujourd'hui la Romanie.

Thurium était une ville d'Italie sur le lac de Tarente; elle porta aussi le nom de *Sibaris*.

Trasimenus : c'est le lac de Pérouse, dans la province du Pérusin qui appartient au Pape.

Trebia, petite rivière d'Italie qui se jette dans le Pô, à Plaisance.

Trezene, Damala, ville de l'Argolide, sur le golfe d'Engia, à environ 54 milles fr. E. de Napolie de Romanie.

Troas, province N. O. de l'Asie-Mineure, le long de l'Hellespont; Troie en était la capitale.

Troja, Troie, capitale de la Troade, sur la côte occidentale de l'Asie-Mineure. On n'a pu en découvrir les ruines.

Tusculum, Frascati, petite ville d'Italie dans la campagne et à 18 milles fr. S. E. de Rome.

U.

Utica, ville de la côte septentrionale d'Afrique, à environ 25 milles fr. N. O. de Carthage. C'est là que Caton se donna la mort. On appelle aujourd'hui cet endroit *Porto-Farina*.

V.

Vectones; peuples de l'Estramadure, sur les frontières de la Lusitanie ou Portugal.

Venusia, Venosa, petite ville du royaume de Naples dans la Basilicate, au pied de l'Apennin.

Z.

Zacynthus, Zante, île de la mer Ionienne, près de la côte occidentale du *Péloponèse* ou Morée, vers les 19 degrés de longit. et les 38 degrés de latit.

Zama, ville d'Afrique à 5 journées au S. de Carthage.

FIN DE LA TABLE GÉOGRAPHIQUE.

INDEX EXCELLENTIUM IMPERATORUM.

FINIS INDICIS.